

Др Марија Тир Борља

Разговор у суду: судија – (оп)тужени

едиција

Роза Луксембург

Едиција Роза Луксембург

књига 13

Разговор у суду: судија – (оп)тужени
Др Марија Тир Борља

Едиција:
Докторски и мастер радови у области родне равноправности
„Роза Луксембург“

Издавач:
Покрајински завод за равноправност полова
Булевар Михајла Пупина 6, Нови Сад
www.ravnopravnost.org.rs

За издавача:
Диана Миловић

Рецензије:
Др Маргарета Башарагин, проф. др Вера Васић, проф. др Свенка Савић

Лектура и коректура:
Марија Тир Борља
Катарина Крајновић

Дизајн корица и прелом:
Мирјана Душић

Штампа:
Сајнос, Нови Сад

Тираж: 300 примерака

Нови Сад, 2020.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

811.163.41'42

ТИР Борља, Марија, 1971-

Разговор у суду: судија - (оп)тужени / Марија Тир Борља. - Нови Сад : Покрајински завод за равноправност полова, 2020 (Нови Сад : Сајнос). - 200 стр. ; 24 cm

Тираж 300. - Библиографија.

ISBN 978-86-86259-35-6

а) Српски језик -- Анализа дискурса

COBISS.SR-ID 21405705

Средства за објављивање књиге обезбеђена су у буџету АП Војводине
Забрањено прештампавање и фотокопирање. Сва права задржава издавач и ауторка.

Др Марија Тир Борља

Разговор у суду: судија – (оп)тужени

Нови Сад, 2020

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	7
1.0. УВОД	8
1.1. Теоријски оквир: анализа дискурса и критичка анализа дискурса у свету и код нас	9
1.2. Предмет рада	18
1.3. Преглед постојећих ставова у иностраној и домаћој литератури	19
2.0. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА И ХИПОТЕЗЕ	33
3.0. МЕТОД РАДА	34
3.1. Корпус емпиријских података	34
3.2. Транскрипција снимљеног аудио-записа и јединице анализе	35
3.3. Вођење судског поступка и учесници	39
4.0. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СУДСКИХ РАСПРАВА	53
4.1. Садржина и ток разговора	53
4.2. Анализа дискурсног учинка суткиње и (оп)туженог	74
4.3. Опште особености дискурса разговора у суду	78
4.4. Односи моћи у разговорима у суду	113
4.5. Разговорне стратегије	130
4.6. Елементи учтивости у дискурсу разговора у суду	164
4.6.1. Говорни чинови извињавања и наређивања	170
5.0. ДИСКУСИЈА ДОБИЈЕНИХ РЕЗУЛТАТА	173
6.0. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	178
7.0. ЛИТЕРАТУРА	183
8.0. ПРИЛОЗИ	189
8.1. Прилог 1: Записник са судске расправе	189
8.2. Прилог 2: Знаци за транскрипцију	191
8.3. Прилог 3: Транскрипти судских расправа	192
8.4. Прилог 4: Листа табела	192
8.5. Прилог 5: Листе слика, схема и графикана	193
8.6. Прилог 6: Листа транскрибованих имена аутора	194
БИОГРАФИЈА АУТОРКЕ	195
О ЗАВОДУ ЗА РАВНОПРАВНОСТ ПОЛОВА	196
АВСТРАСТ	198

ПРЕДГОВОР

Ова књига представља скраћену верзију докторске дисертације под називом *Анализа дискурса разговора у суду: судија – (оп)тужени*, одбрањене 2016. године на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, на Одсеку за српски језик и лингвистику, пред комисијом у саставу: др Свенка Савић (менторка), др Ивана Антонић (председница комисије) и др Невена Петрушић (чланица комисије).

Разговори у институцијама припадају интердисциплинарним истраживањима у којима се сусрећу више научних дисциплина. Ти разговори воде се на релацијама као што су доктор–пацијент у здравственим установама, професор–студент на факултетима, свештеник–верник у различитим религијским заједницама или, као што је у овом случају, судија–(оп)тужени у суду.

Институционални разговори код нас нису досад добили довољну истраживачку пажњу када је у питању процес стандардизације разговора. Мада постоје радови о специфичностима законских и судских аката у српском језику, недостају емпиријска истраживања о разговору који се води између актера у суду. То су разговори у којима саговорници немају исту позицију у хијерархији институције, па је отуда и њихова конверзациона моћ неједнака. Прилично често то су женско–мушки разговори, а с обзиром на то да данас у Републици Србији (и шире) у судовима има више запослених жена него мушких особа, што је често случај и на позицији судије, разговори у суду, који су анализирани у овом раду, обухватају искључиво такве судске расправе у којима се на месту највеће конверзационе моћи налази жена – суткиња.

Термин *дискурс разговора у суду* (ДРС) подразумева онај тип разговора у којем се један (раз)говорни догађај остварује просторно у јавној сфери (у судници), у којој учествује више особа са одређеним разговорним улогама: судија (С), тужени (Т), тужиља (Тж), законска заступница (З), адвокат/пуномоћник тужиље (Атж), адвокат/пуномоћник туженог (Ат), адвокат/пуномоћник законске заступнице (Аз), сведок (Св), дактилографкиња (Д), члан већа (Х1), члан већа (Х2) и службеница која доноси обавештења (Ж).

Истраживачко питање у дискурсу разговора у суду јесте како судија доприноси својим (раз)говором остваривању равноправности у суду, шире схваћено од саме равноправности полова.

Разлог због којег се у раду превасходно посматра говор судије је тај што судија из позиције моћи користи више стратегија говорења током судског поступка. У зависности од тога да ли се обраћа туженом, тужиљи, законским заступницима или дактилографкињи, заузима више или мање формални став, а са тим у вези обликује и свој дискурс. Користи систем језичких знакова које функционално можемо поделити на два дела: 1. језички изрази из спонтаних разговора (користе га сви учесници у разговору у оквиру парничног поступка); 2. језички изрази из судског (административног) дискурса, прописани *Законом о судском поступку*.

Отуда анализа спроведена у овом раду треба да буде на корист пре свега онима који су професионално ангажовани у институцијама суда.

Захваљујем мр Наташи Белић на помоћи у прибављању релевантне литературе, Ивани Алексић на пријатељској подршци, а Милици, Јелени и Паји на стрпљењу, љубави и разумевању током израде овога рада. Захвалност дугујем и чланицама испитне комисије др Ивани Антонић и др Невени Петрушић, рецензенткињама др Вери Васић и др Маргарети Башарагин на позитивној оцени, а нарочито менторки др Свенки Савић на корисним саветима и пруженој помоћи приликом израде тезе. Захваљујем и суткињама Основног суда у Новом Саду што су ми дозволиле да снимим судске расправе и омогућиле увид у статистичке податке битне за израду овога рада. Посебну захвалност дугујем Покрајинском заводу за равноправност полова што је као издавач омогућио да овај рад пронађе пут до заинтересованих читалаца.

1.0. УВОД

У другој половини 20. века у свету се догађају значајне промене у науци о језику, јер се већ раних шездесетих година формирају почечи неколико интердисциплинарних поља: психоллингвистика, социоллингвистика, етнолингвистика (да поменем оне које су и на простору Србије имали достојне представнике: о психоллингвистици у Србији рад на енглеском језику Свенке Савић, 1989; о социоллингвистици Радовановић, 1986). Главни покретачи промена у лингвистици су нова језичка питања повезана са друштвеним и другим односима у свету, која траже нове теоријске, нарочито методолошке, иновације као одговор на њих. Један од важних, а запостављених домена, била је пажња на (раз)говорном језику, пре свега у јавној и службеној употреби у институцијама као што су: школа, медији, црква, суд, болнице.

У прегледу развоја психоллингвистике на југословенском простору, Свенка Савић (1989) систематизује истраживања по центрима (као што су Нови Сад, Београд, Загреб) према истраживачким темама и др. Овај преглед нам омогућава да разумемо потребу да се истраживачи у домену језика (пре свега србисти) повезују са онима из других дисциплина у правцу даљег формирања интердисциплинарних пројеката, а затим и измене у високообразовном процесу (увођење интердисциплина у план и програм основних, постдипломских језичких студија и успостављање читаве конструкције потребне за нове научне интердисциплине у академском простору, као што су часописи, скупови, удружења и др.). Током четири деценије рада на универзитету, Свенка Савић је у знатној мери допринела да се створе услови у академској заједници да третман *употребе* језика у (раз)говорима постане подједнако важан колико и истраживање *структуре* (српскохрватског) језика (како су заступали представници структуралне лингвистике у то време код нас). У таквој оријентацији у истраживању језика битно је одредити методолошке основе таквих истраживања, пре свега јединице анализе, као што су изговорени искази, односно клаузе у наравији (Савић, 1985).

Први преглед социолингвистичких истраживања (Радовановић, 1986) представља не само теоријске и методолошке специфичности нове интердисциплине, него и дијапазон тема које интересују свако друштво, па и друштво у Србији (нпр. питање уљудног опхођења, условљено не само друштвеним него и културним механизмима).

1.1. Теоријски оквир: анализа дискурса и критичка анализа дискурса у свету и код нас

Анализа дискурса. Дефиниција дискурса¹ се мењала током времена у зависности од потреба појединих наука и њихових проучавалаца.

Анализа дискурса посматра језик као делатност, она се бави питањима разговора и текста и то тако што је фокус пажње подједнако и на саговорницима, и на контексту, и на вербалној поруци. То значи да су подједнако битни и језички (вербални) и нејезички (невербални) знаци.

Основни циљ анализе дискурса је интерпретација значења, критичко пропитивање друштвеног и културног, а пре свега, идеолошког и политичког контекста у којем се језичка комуникација остварује. У том смислу ова анализа је моћно средство за деконструкцију разних облика моћи група или појединаца у друштву (Савић, 2007).

Свенка Савић (2010:60) анализу дискурса дефинише као „интердисциплинарно подручје у којем се сусрећу језик, култура и идеологија”, а пажњу усмерава на разговор група које у друштву имају малу моћ (деца, жене и др.). За њу се анализа дискурса односи на јединице веће од реченице остварене међу саговорницима у неком контексту (Савић, 1993:9). Подједнако су јој важне све компоненте комуникационог догађаја: вербалне и невербалне, контекст и особине саговорника.

Ауторка уводи и неколико различитих јединица анализе, као што су:

¹ Према тумачењу речника (уп. РКТ 1992:140; Вујаклија 1996/1997:227; Клаић, 2001:308), дискурс је реч латинског порекла (*discursus*) и обично се дефинише као разговор, говор, излагање, расправа који се изводе на основу логичког рашчлањавања и закључивања. *Речник српског језика* (РСЈ, 2007:271) осим уобичајене дефиниције даје још два објашњења овог појма: 1. дискурс је већа, смисаоно повезана, организована целина речи, текста (већа од реченице) и 2. дискурс је начин, стил излагања с обзиром на тему, подручје, делокруг делатности, те наводи различите врсте дискурса као што су политички и научни дискурс. Кристал (1996:69) дискурс објашњава као „термин којим се означава непрекинут одломак (нарочито говорног) језика који је већи од реченице – али у оквиру овог широког појма може се наћи неколико различитих примена. У најопштијем смислу дискурс је бихејвиорална јединица која има предтеоријски статус у лингвистици: он је скуп исказа који чине било који препознатљив говорни догађај; нпр. конверзација, виц, проповед, интервју. Класификација дискурских функција, с посебним освртом на врсту теме, ситуације и понашања говорника, често се спроводи у социолингвистичким проучавањима, нпр. разликовањем дијалога од монолога, или говорништва, ритуала, увреде, нарације и тако даље“.

- а) *тонска јединица* – интонационо кохерентна секвенца наглашеног и ненаглашеног слога са најмање једним интонационим врхом који се зове 'нуклеус';
- б) *размена* – јединица социјалне вербалне интеракције у којој се остварује размена информација тако да један говорник каже један исказ, а други други исказ што заједно чини размену;
- в) *клауза* – граматичка јединица, целина која мора имати предикат², налази се између двеју пауза, има препознатљиву интонациону контуру, а најчешће се уланчава са другим клаузама помоћу везника;
- г) *исказ* – комуникациона јединица која не мора садржати предикат, а значење јој се одређује на основу укупног контекста интеракције, укључујући и ванјезички;
- д) *пропозиција* – јединица значења која представља садржај неке изјаве дате у облику прсте изјавне реченице;
- ђ) *говорни чин* – јединица говорне делатности којом се извршава изражавање намере говорника, нпр. говорни чинови наређивања, образлагања, убеђивања и сл.
- е) *параграф* – разговорни пасус, већа јединица анализе коју одређује тема и подтема које су за њу везане.

Да би показала разноврсност материјала на којем се ове јединице анализе могу применити, даје схему (Схема 1.) потенцијалних разговора направљену за потребе истраживања на *Корпусу разговорног српскохрватског језика* („новосадском корпусу”).

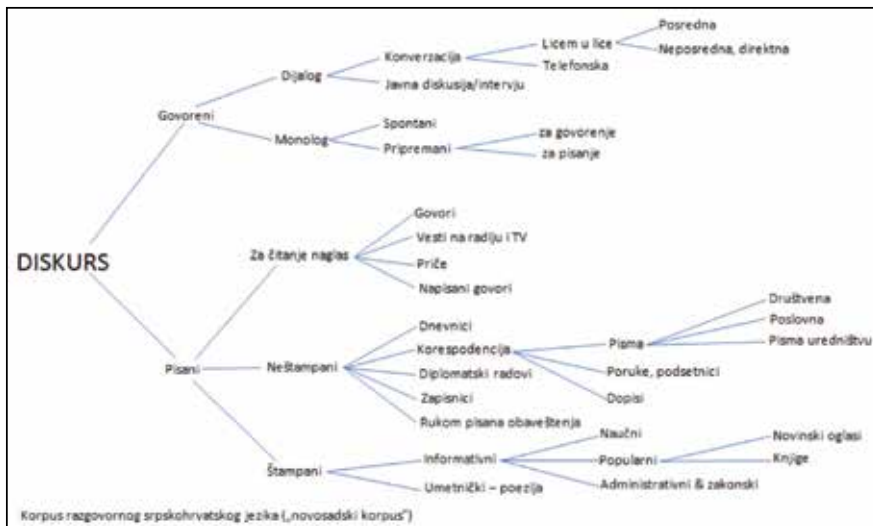

Схема 1. Схема потенцијалних разговора (Савић, 1993:49)

² Ауторка наводи да се у раним исказима деце често појављују јединице које нису увек потпуне граматичке целине, већ у њима поједини делови граматичког система изостају. Тако настају искази у којима су клаузе семантички али не и граматички потпуне, а као пример даје две клаузе: *то беба/мама купила* → *то је лутка коју је мама купила* (Савић, 1993:58).

Анализу дискурса, као интердисциплинарно подручје истраживања, у србистику уводи Свенка Савић, најпре у оквиру наставе на основним студијама (обавезни предмет на трећој и четвртој години студија) Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду (1994). За овај предмет на Универзитету у Новом Саду објављује уџбеник под називом *Дискурс анализа* (1993) и формира, заједно са бројним сарадницама, дугорочно осмишљен пројекат „Новосадски корпус разговорног српског језика”. На том пројекту сарађују студенти и млађи научни радници и на основу прикупљеног материјала студенткиње и студенти тога Одсека, али и друге истраживачице³, пишу семинарске, дипломске и остале радове. Истраживачки пројекат подразумева аудио-записе (раз)говорног језика: снимање, транскрибовање и за анализу припремање текста, разбијеног у одређене јединице анализе. Захваљујући оваквој организационој повезаности предавачке и истраживачке делатности, настали су бројни дипломски, магистарски, мастер и докторски радови на овом материјалу под руководством Свенке Савић⁴. Тај материјал и данас, након тридесет година постојања, служи истој сврси као једини (раз)говорни материјал из различитих дискурских ситуација припремљен за анализу у јединицама анализе. Заправо, овај пројекат је показао да за анализу разговорног језика нису довољне граматичке јединице за анализу, него је потребно увести више различитих јединица анализе којима се истраживачи служе у зависности од тога шта желе да покажу на одабраном материјалу. Зато Савић у уџбенику детаљно објашњава многобројне јединице анализе коришћене у анализи дискурса у свету и код нас, поред тога што детаљно описује и теорије које су у основи првих деценија живота ове нове интердисциплине. Теоријске основе су из филозофије (Остин, Серл) преточене на конкретна језичка питања, као што су говорни чинови у различитим ситуацијама друштвеног опхођења (извињавање, комплиментирање и сл.). Ове друштвено условљене језичке конвенције Савић истражује на различитим материјалима: изјаве саучешћа (Савић, 1997), разговори преко телефона (Савић и Митро, 1998а), псовке (Савић и Митро, 1998б), посвете (Савић, 2009) и др.

Такође, било је важно обезбедити ширину јавне расправе о новим, интердисциплинарним приступима језичкој проблематици уопште, па је Свенка Савић, у сарадњи са Вероником Митро и Дубравком Валић Недељковић током десет година организовала јавне трибине (под називом „Немамо новца, имамо памети“) на

3 Види детаљније (Савић, 2011) „Изграђивање академске заједнице:1960–2010.”, предговор у књизи *Стварање академске заједнице* (Ур.) Наташа Белић.

4 Детаљан списак магистарских радова и докторских дисертација урађених под менторством професорке Свенке Савић види у (Савић, 2011:22–23), као и списак дипломских радова на Одсеку за српски језик и лингвистику на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду у (Белић, 2011:96–100).

Филозофском факултету у Новом Саду, на којима су бројне личности из академске заједнице учествовале у дискусији на различите теме⁵.

Овако обимна количина података нужно је наметнула тему како се формирају корпуси за језичка истраживања (Савић, 1999), што је био први допринос новој интердисциплини, данас веома познатој корпусној лингвистици (Кавгић, 2014). Свакако је најзначајнији рад на прикупљању података о развоју способности приповедања код деце и омладине (Савић, 1985) и нешто касније, животних прича жена у Војводини (Савић, 2001; 2014).

Дајем преглед укупног ангажовања Свенке Савић на промени свести о томе шта је употреба језика (пре свега (раз)говорног) из уверења да чланови академске заједнице треба да буду актери промена у друштву (сходно ономе што Тојн ван Дајк подразумева под активним истраживачима). Отуда одабир теме истраживања дотад сматране или неважном, или недовољно научном, као што је детаљно истраживање псовки у српском језику (Савић и Митро, 1998б) или вицева (Савић и Митро, 1998в).

Укратко, анализа дискурса се као наставни предмет изучава не само на Одсеку за српски језик и лингвистику, него и на Одсеку за журналистику и делимично на Одсеку за англистику, где је данас запослен, у различитим звањима, не тако мали број наставног кадра, на различите начине повезаног са наведеним пројектом или истраживачким материјалима којима је руководила Свенка Савић (до одласка у пензију 2008. године). Постепено се уз Свенку Савић, и у сарадњи са њом, формирао тим који даље развија ову нову научну интердисциплину. Пре свега Ивана Антонић⁶ (1991) на Одсеку за српски језик и лингвистику, Дубравка Валић Недељковић и Дејан Пралица са Одсека за журналистику, а Надежда Силашки (одбранила докторску дисертацију под менторством Свенке Савић 2005. године) у Београду на Економском факултету продужила је ширење анализе дискурса у критичку анализу дискурса⁷. Можемо закључити да је уџбеник *Дискурс анализа*, након две деценије коришћења на ширком југословенском простору, заправо најзначајнији елемент у ширењу приступа анализе дискурса у науци о језику, у србистици посебно, јер се на том месту ова интердисциплинарна област дефинише и одређује у односу на теоријске основе из других научних области које су с језиком повезане.

Критичка анализа дискурса. Једна од најновијих дисциплина с краја 20. и почетка 21. века која се користи у анализи говорних и писаних облика дискурса

5 У периоду 1991. до 2001. одржане су 124 трибине на којима су учествовали предавачи и предавачице из земље и региона (укупно 141). Списак одржаних трибина сабран је у Савић, Митро, Валић Недељковић (2001) *Психолингвистички колоквијуми: десетогодишњи јубилеј (23. 2. 1991 – 23. 2. 2001)*, Филозофски факултет у Новом Саду, Пројекат: Психолингвистичка истраживања.

6 Ауторка на 150 страна обрађује све прикупљене материјале у облику документације о емпиријском материјалу (касете, текстови пренети у компјутерску форму и др.).

7 Видети списак библиографских одредница Надежде Силашки из области (критичке) анализе дискурса на интернет адреси <http://www.ekof.bg.ac.rs/silaski-dr-nadezda/>.

јесте *критичка анализа дискурса* (у даљем тексту КАД), чији су оснивачи: Норман Ферклаф (Fairclough 1989, 1992, 1995, 1997, 2001), Рут Водак (Wodak 1989, 1996, 1999; Wodak & Meyer 2001, 2009; Angermuller, Maingueneau & Wodak, 2014) и Тојн ван Дајк (Van Dijk 1993, 1996, 1997a, 1997b, 2001, 2009). Они деконструишу различите стратегије које користе групе, институције, појединци да остваре или задрже моћ, контролу, дискриминацију и начине на које се одржава друштвена неједнакост (родних, расних, класних група) у различитим институцијама, а једну од таквих институција представља и суд. Ваља знати да се у суду (на пример Основном суду⁸ у Новом Саду) на годишњем нивоу одржи 10405 судских расправа (3547 кривичних и 6858 парничних), што на месечном нивоу износи 867,08 расправа, на недељном нивоу 200,25, а дневно у просеку 40,05 судских расправа. Дакле, не ради се о разговорима који су спорадични, нефреквентни, него о онима који су део наше свакодневице за које је шири друштвена јавност веома заинтересована (нарочито за суђења која за (оп)туженог имају негативне последице).

Савић констатује да се веома мало зна о (раз)говорима у институцијама, као што су болнице, суд, универзитет и др. и зато одређује да је један од важних истраживачких домена разоткрити шта се догађа са језиком и у језику док се користи у институцијама. Један од материјала је обрађен у магистарском раду Олге Трифковић Туцаков (2014) и у њему се анализира моћ лекара у односу на пацијента (*paciens*, онај који трпи радњу).

У дискурсу разговора у суду (у даљем тексту ДРС) моћан говорник је пре свега особа која репрезентује судску власт и којој је та моћ институционално дата – судија. Није једноставно објаснити каква је и колика моћ судије над осталим учесницима у разговорима у суду (нпр. у току судске расправе), јер се демонстрирање моћи не подразумева само изговореном речју (читањем чланова закона и др.), него и кроз бројна екстралингвистичка и паралингвистичка средства као што су: говор тела, фацијална експресија, гестови, затим интонација, паузе и оклевања у говору, подизање и спуштање гласа и сл. Сваки комуникативни чин у току судског поступка нуди бројне информације, које у датом контексту могу бити од пресудног значаја за разумевање говорне ситуације, а самим тим и за експлицитну или имплицитну демонстрацију моћи.

Своју примену у истраживању дискурских особина разговора у суду, КАД је нашла посебно у радовима са англосаксонског говорног подручја: предмет проучавања су различите граматичке и дискурсне карактеристике разговора у суду (употреба номинализација, пасива и техничких термина током размена у судском поступку (Gibbons, 1999). У појединим радовима дат је приказ доминантног положаја судије или пороте у простору суднице током судског процеса, као и демонстрације

⁸ Подаци за период од 1.1.2015. до 31.12.2015. преузети су из оперативног система *Либра*, који се користи у обради статистичких података у Основном суду у Новом Саду, и односе се на парничне и кривичне поступке, а изостају подаци за остала одељења који нису били доступни.

моћи првенством права говорења током судског поступка (Přidalová, 1999), а у неким се анализирају типови питања током судског поступка и њихова улога у усмеравању исказа учесника, као што је у раду Котерил (Cotterill, 2003) која уочава велику конверзациону и статусну моћ судија, а понајвише адвоката оптужбе и одбране. Истраживања која су у овим радовима представљена доприносе да боље схватимо природу интеракције међу учесницима, као и дискурсне особине језика учесника у судском поступку.

У литератури на српском језику радови који се баве правном и судском проблематиком у фокусу пажње углавном имају проблематизовање правне терминологије и фразеологије из историјске и савремене перспективе. Аутори описују писани облик судског дискурса, који се манифестује кроз законе и разне прописе у којима се закон примењује (Јанићијевић, 2015) или се баве одликама жанра текста судских пресуда (Макевић, 2014). Мали је број радова који се баве особинама разговора у суду током судског поступка као облика институционалног дискурса у којем постоји подела моћи међу учесницима, тј. судија има разговорну и друштвену моћ. Јанковић (2002) је анализирао дискурс истражног поступка с фокусом на улози окривљеног који се користи разним стратегијама говорења како би умањио своју кривицу или доказао невиност. Ових мало података доказује да је дискурс у суду још увек поље истраживања које тражи ваљану анализу.

Критичка анализа дискурса (КАД) представља посебну перспективу анализе дискурса која „првенствено проучава начин на који се злоупотреба друштвене моћи, доминација и неједнакост остварују, репродукују и поричу, у тексту или говору, у друштвеном и политичком контексту“ (Јанићијевић, 2011:94). Помоћу такве анализе може се показати ко има моћ у друштву, посебно у (државним) институцијама (од којих је једна и суд, затим здравствене институције или оне у којима се остварује академски дискурс). Почетком критичке анализе дискурса сматра се објављивање часописа *Дискурс и друштво* (*Discourse and Society*, 1990. (ур.) Тојн ван Дајк (Wodak and Meyer, 2009:3)).

Њени заступници сматрају да дискурс обликује друштвену стварност, а уједно се у тој стварности и сам обликује. Он доприноси да се неко друштвено стање одржи, али и да се трансформише и на тај начин може имати велики идеолошки утицај. Односно, преко начина на који се кроз дискурс представљају ствари и положај људи, могу се створити различити односи неједнакости у друштву. Њен предмет истраживања је начин на који се употреба друштвене моћи, доминација и неједнакост у друштву појављују и репродукују кроз писани и усмени дискурс у одређеном друштвеном и политичком контексту, као и анализа начина на који им се друштво супротставља (Van Dijk, 1993). Крајњи циљ јој је да се у друштву створе праведнији односи, а спречи злоупотреба моћи. Водак (Wodak, 2001:5–6) се слаже да је:

- језик друштвени феномен;
- не само појединци, већ и институције и друштвене групације имају одређена значења и вредности, које су на систематичан начин изражене језиком;
- текст релевантна јединица језика у комуникацији;
- читаоци/слушаоци нису пасивни реципијенти у свом односу према тексту;
- постоје сличности између научног језика и институционалног језика итд.

Критичкој анализи дискурса је битан начин комуникације не само у односу на оно што говорећи/пишући чинимо, него и у односу на оно што остане неизговорено, чиме желимо да проникнемо у намере говорника током употребе језика. Тиме се могу сагледати и друштвене последице језичких порука.

Холандски лингвиста *Тојн ван Дајк* истиче да онај ко у једној заједници контролише дискурс може индиректно да контролише и мишљење људи. Моћне елите одлучују ко може да учествује у неком комуникативном догађају, када, где и са каквим циљем, а затим контролишу његов дискурс (Van Dijk, 2008:23). По његовом мишљењу, важно је да се анализира како такви дискурси доприносе друштвеној неједнакости, како јавни дискурс елита може да утиче на јавно мњење и какву улогу тај утицај игра у репродукцији друштвених структура и моћи.

Појам *моћи* Ван Дајк одређује као контролу. Он наводи да постоји више типова моћи, а истакао је моћ група или институција. Групе имају мању или већу моћ у зависности од тога колико су у стању да контролишу дела и мишљења чланова других група. Већу моћ има онај ко има привилегован приступ ограниченим друштвеним ресурсима, у које убраја: силу, новац, статус, славу, знање, информације и др. Међутим, моћ није апсолутна. Доминантне групе могу контролисати чланове других група само у посебним ситуацијама, а мање доминантне групе могу реаговати на неколико начина: могу пружати отпор, прихватати, повиновати се, одобрвати и оправдавати контролу, па чак и сматрати је природном (Van Dijk, 2001:355).

Други важан појам у његовом социокогнитивном приступу⁹ је *идеологија*. Под идеологијама Ван Дајк подразумева системе заједничких уверења једне друштвене групе, која су апстрактнија од појединачних уверења. Оне контролишу и организују сва остала уверења друштвене групе, а когнитивна функција им је да обезбеде кохерентност уверења групе и тако олакшају њихово усвајање и употребу у свакодневним ситуацијама (Van Dijk, 2006:1).

⁹ Временом је Ван Дајк одустао од појма критичке анализе дискурса (КАД) и почео да употребљава појам критичке студије дискурса (КСД). Он сматра да је ова метода прерасла у студије из неколико разлога: мултидисциплинарна је, не бави се само анализом текста и укључује више метода анализе.

Појам *когниције* (спознаје) посматра као комплекс појмова (на основу дистигнућа из психологије, логике, филозофије, лингвистике): когнитивни процеси, опажање, мишљење, ум, памћење, знање и др.

Најважније место у овом приступу заузима теорија социјалних репрезентација. Под појмом социјалних репрезентација Ван Дајк подразумева заједничку перцепцију која представља везу између друштвеног система и индивидуалног когнитивног система. То значи да друштвени актери укључени у дискурс не користе само своја индивидуална искуства и стратегије, него се највише ослањају на колективне оквире перцепције.

На основу социокогнитивног приступа, дискурс се посматра из прагматичког и семантичког угла. Аутор уводи концепт *модела контекста* који представљају посреднике између дискурса и друштва (Van Dijk, 2009:73). Моделе контекста дефинише као специфичне менталне моделе који осигуравају да учесници у комуникацији прилагоде свој дискурс социјалном окружењу тако да буде друштвено прихватљив. Такође, модели контекста подједнако одређују и жанр и стил текста и говора и зато представљају прагматични део дискурса.

Са друге стране, семантички део дискурса су *модели догађаја*. Они садрже шему која обухвата категорије као што су: простор, учесници и догађаји. Представљају начин на који људи виде, разумеју и интерпретирају стварност кроз лично искуство. Иако су веома субјективни, они имају друштвену основу, јер представљају заједничко друштвено знање, а можда и групне идеологије (Van Dijk, 2009:77).

Постоје три облика друштвених репрезентација који су битни за разумевање дискурса: знања (лична, групна, културна), ставови и идеологије. „Дискурси се одвијају у друштву и могу се разумети само у међусобном садејству друштвене ситуације, акције, учесника и друштвених структура”¹⁰ (Wodak and Meyer, 2009:26).

Британски лингвиста *Норман Ферклаф* објавио је 1989. године књигу *Језик и моћ*. Многи истраживачи управо ту књигу сматрају почетком критичке анализе дискурса. Неколико година касније објавио је и књигу *Дискурс и друштвена промена* (1992) и у њој је развио своју теорију критичке анализе дискурса.

Он сматра да дискурс има важну улогу у друштвеним променама и да се те промене односе на промене у дискурсу (Fairclough, 1995). Једна од промена у савременом дискурсу коју је уочио Ферклаф, а која је у директној вези са предметом овог рада јесте: стапање карактеристика неформалног, разговорног дискурса, са институционалним, формалним дискурсом. Управо то је поље истраживања у овом раду.

У оквиру свог приступа, Ферклаф полази од критике друштвене неједнакости и злоупотребе моћи, која се рефлектује, конструише и легитимише у дискурсу

¹⁰ Превела М.Т.Б.

(Fairclough and Wodak, 1997). У КАД један од најважнијих појмова јесте појам идеологије, а Фреклаф идеологију види као облик моћи. Он сматра да идеологије доприносе установљавању, одржавању и мењању друштвених односа моћи, доминације и експлоатације (Fairclough, 2003:9). Наглашава да је за анализу дискурса битан однос између претпоставки и идеологије и да је у тексту идеолошки обојено управо оно што се претпоставља, што је имплицитно. Да бисмо могли да откријемо та имплицитна значења, потребно је да анализирамо оно што је 'изван текста'.

За Ферклафа дискурси су начини репрезентације аспеката света (Fairclough, 2003:124), а КАД те начине анализира кроз текст и говор. Према његовом мишљењу, дискурс треба посматрати на три новоа:

- 1) *дискурс као текст*: проучавају се језичка својства текста (избор речи и њихова учесталост, употреба метафора, граматичка својства, избор актива или пасива, кохезивност, семантички однос главне реченице са зависном и др.);
- 2) *дискурс као дискурзивна пракса*: текст се повезује са својим контекстом (проналазе се интертекстуалне везе и текст се смешта у одређени жанровски систем, а жанр је друштвено утврђен начин употребе језика у вези са одређеним типом друштвене активности, као што је приповедање, интервју, излагање);
- 3) *дискурс као друштвена пракса*: текст се посматра као друштвени догађај у ком се остварује комуникација (дискурс је део друштвених процеса, а посебно хегемоније: задатак истраживача је да испитује идеолошке ефекте хегемоније, односно како се кроз дискурс остварује политичка, културна или економска доминација једне групе над другима).

Ферклаф за јединицу анализе узима текст, а према његовом схватању текст је друштвени простор унутар кога се одвијају одређени друштвени процеси, а и сам текст је део друштвеног догађаја (Fairclough, 2003:21). Аутору су за анализу много занимљивији хетерогени текстови, јер су у њима израженији социокултурни процеси и промене, али сматра да их је много теже анализирати (Fairclough, 1995).

Аустријска лингвисткиња Рут Водак се бавила дискурсом и политиком, методологијом истраживања у КАД, питањима расизма, антисемитизма и родне равноправности, а изучавала је и институционалне дискурсе (Wodak, 1984; 1985). Критичку теорију дискурса засновала је на бернштајновској социолингвистици и Франкфуртској школи, посебно на идејама Јиргена Хабермаса и у њу унела историјску перспективу.

У свом приступу критичкој анализи дискурса (*Discourse Historical Approach*) покушава да установи теорију дискурса повезујући поља деловања, жанрове, дискурсе и текстове (Wodak and Meyer, 2009:26), а фокусира се на политички дискурс. Проучавајући антисемитизам у Аустрији 80-их и 90-их година 20. века, закључила је да је дискурс увек историчан, повезан са другим комуникативним догађајима који се одвијају у исто време или који су се већ догодили. Ова димензија дискурса до тада је била занемаривана у КАД.

Када говори о термилошком одређењу *критички* у КАД, Водак наводи да се овај појам не односи толико на откривање негативних идеолошких садржаја у друштвеним групама или процесима, већ да представља „трагање за сложеним и целовитим објашњењима и подразумева самосвест истраживача о томе да су његова сопствена уверења и намере неизбежно присутни у самој анализи”¹¹ (Wodak, 1999:186).

Ауторка је истакла да је задатак КАД да анализира „затамњене као и транспарентне структурне односе доминације, дискриминације, моћи и контроле с обзиром на то како се испољавају у језику” (према Blommaert and Bulcaen 2000). Текст види као спој експлицитних и имплицитних значења, а задатак истраживача је да уочи оно што није речено. Управо у томе што није изречено, али се подразумева или претпоставља, скривају се идеолошка значења, а циљ КАД је да расветли имплицитна идеолошка значења.

1.2. Предмет рада

У овом раду анализирам дискурс разговора у суду. Под дискурсом разговора у суду подразумевам интеракцију између учесника у судском поступку која има одређене лингвистичке карактеристике и друштвену функцију. Анализа обухвата формалне карактеристике ДРС-а, његову интеракцију са идеологијама, утицај друштвених и културних образаца на формирање дискурса, као и односе моћи између субјеката у судници.

Термин дискурс разговора у суду подразумева (раз)говорни догађај остварен у јавном простору (у судници), у којем учествују особе одређених социјалних и разговорних (конверзационих) улога: судија (С), (оп)тужени (Т), тужиља (Тж), законска заступница (З), адвокат/пуномоћник тужиље (Атж), адвокат/пуномоћник туженог (Ат), адвокат/пуномоћник законске заступнице (Аз), сведок (Св), дактилографкиња (Д), члан већа (Х), други члан већа (У) и службеница која доноси обавештења (Ж). Број особа међу којима се одвија интеракција у судници нужно варира у зависности од предмета расправе. Наведени учесници судске расправе имају више или мање друштвене и дискурсне моћи, а највећу моћ има судија. Таква расправа је хијерархијски организован догађај у којем је обавезна службена употреба (српског) језика и одвија се према утврђеној процедури, која је прописана *Законом о парничном поступку*. Три су већа сегмента тока расправе: 1) отварање судске расправе; 2) доказни поступак (одвија се у више фаза и у директној је зависности од конкретног предмета спора); 3) затварање (закључивање) расправе (са доношењем конкретних пресуда и/или решења).

Па ипак, нагласак није на проучавању судског дискурса као целовитог комуникативног догађаја, већ су у центру пажње дискурсни учинци на релацији судија – (оп)тужени у институцији суда у Србији. У тој интеракцији судија представља

¹¹Превела М.Т.Б.

носиоца знања и друштвене моћи, а (оп)тужени правног лаика над којим се моћ демонстрира. Фокус истраживања је на улози судије у судској расправи, на језичкој употреби (смени службене и приватне дискурсне размене) и служењу разним разговорним стратегијама, с одређеним комуникационим циљем током трајања једне судске расправе, пре свега између судије и (оп)туженог.

Већ је у литератури уочено да углавном судија користи више различитих стратегија говорења током судског поступка, у зависности од тога коме се обраћа (туженом, тужиљи, законским заступницима или дактилографкињи) и да заузима више или мање формални став чиме обликује и свој дискурс. Систем језичких знакова које користи, функционално можемо поделити на два дела:

1. језички изрази из правног дискурса (у највећој мери га користе правни стручњаци у оквиру парничног поступка);
2. језички изрази из спонтане свакодневне комуникације (користе га сви учесници у разговору у оквиру парничног поступка).

Зато приказујем ДРС као јединствени хибридни жанр који у себи синтетизује особине формалног и неформалног и разговорног и писаног дискурса.

У раду сам приступила квалитативном и квантитативном проучавању дискурса разговора у суду из угла више метода. Централни теоријско-методолошки оквир јесте критичка анализа дискурса (КАД), и то најчешће социокогнитивни приступ који предлаже холандски лингвиста Тојн ван Дајк (2009). Други оквир представља теорија учтивости Пенелопи Браун и Стивена Левинсона (1987). Обе теорије прати дескриптивни приказ одабраних узорака емпиријског материјала. Ова мешавина метода требало би да омогући да се утврде, опишу и што је могуће шире објасне дискурсне особине разговора у суду.

1.3. Преглед постојећих ставова у иностраној и домаћој литератури

Значајан број радова у иностраној (O’Barr, 1982; Danet, 1983; Gibbons, 1994, 1999; Přidalová, 1999; Cotterill, 2003 и др.) и домаћој лингвистичкој литератури (Јанковић, 2002; Савић и др. 2006; Кликовац, 2008а; Макевић, 2014; Јанићијевић, 2015), бави се проучавањем правне и судске проблематике. Већина ових радова фокусира се на писани облик судског дискурса, а мање на разговорном облику језичке употребе. Додајмо овде да у досадашњој литератури не постоји јединствен став о терминолошком одређењу разговорног облика судског дискурса. У већини радова са англосаксонског говорног подручја употребљава се термин *courtroom discourse*, затим *language in the legal process*, *spoken legal language*, *language in the judicial process*, *spoken language in legal settings*, *spoken legal language in the courtroom*, *the language of the courtroom*, *the language used in the courtroom* и др. У радовима са српскохрватског говорног подручја наилазимо и на одређења као што су: *судски дискурс* (Јанковић, 2002); *језик/жанр суђења/суднице* (Катнић Бакаршић, 1999); *језик правне праксе* (Јанићијевић, 2015).

Преглед стране литературе. Досадашња истраживања у области правне и судске проблематике углавном проблематизују терминологију и фразеологију и то из историјске и савремене перспективе, нарочито из угла културне специфичности судског процеса у различитим државама, па су подаци драгоцени и за међукултурно поређење овог специфичног институционално оствареног дискурса. Радови у области ДРС-а имају различите предмете проучавања: баве се појединим граматичким и дискурским одликама разговора у суду, као што су употреба номинализација, пасива и техничких термина током размена у судском поступку (Gibbons, 1999); приказују доминантан положај судије/пороте у простору суднице током судског поступка и демонстрацију моћи првенством права говорења током судског поступка (Maley, 1994; Příkladová, 1999), затим улогом судских тумача у судском поступку (Berk Seligson, 2002), а у појединим радовима анализирају се и типови питања током судског поступка и њихова улога у усмеравању исказа учесника (Cotterill, 2003) и др.

Из радова о појединачним деловима целине суђења као ширег контекста, поред разговорних улога учесника у разговору у суду, дознајемо и специфичности везане за традицију судства, културни контекст и др. (за саслушање сведока, уводну/завршну реч судије или пороте, затим како организација простора суднице демонстрира однос моћи, па и начин одевања судија и адвоката). Међутим, „релативно мало систематског истраживања урађено је на говорном облику правног језика, нарочито у смислу описа како се језик користи у судници током судског поступка“¹² (Berk Seligson, 2002:18).

Веће интересовање за разговорни облик правног дискурса и систематичнија истраживања почињу да се јављају крајем 70-их и почетком 80-их година 20. века са пионирским радовима Вилијема М. О’Бара и његових сарадника када почиње да се афирмише и анализа дискурса као интердисциплинарно подручје истраживања не само у лингвистици. О’Бар (O’Barr, 1982) истражује употребу моћи и говорних стратегија у судницама у Америци (у Северној Каролини) на примеру сведока у судници и уочава постојање: немоћног говора (ниске друштвене моћи) и моћног говора. Издвојио је одлике немоћног говора као што су: дискурсне ограде¹³ (*Претпостављам да је у праву.*), интензификатори (*Стварно ми се допало.*), *tag questions* / зар не? питања¹⁴ (То је оно што је тамо написано, *зар не?*), декларативи са подигнутом интонацијом (Мени се свидело?), оклевања (Мени... ух... се свидело.), фразе изразите љубазности (*Био бих вам стварно захвалан.*), наглашене речи (Мени се *ствааарно* допало.), емфатички придеви (*божанствен, шармантан, диван*), недостатак смисла за хумор, неправилна граматика и изговор, посебан речник енглеског језика и др.

¹² Превела М.Т.Б.

¹³ Панић Кавгић (2012:577) дискурсне ограде дефинише као „својеврсне језичке мере опреза, језичке ограде које се односе на начин на који треба прихватити исказ, а користе се кад се дају нове информације” (према Yule, 1996:130).

¹⁴ Питања која сугеришу одговоре.

Утврдио је четири варијанте говорног облика правног језика учесника судске расправе (О'Барр, 1982:25):

- 1) *Формални правни језик*: врста говорног језика који се користи у судници и који се највише може упоредити са писаним правним језиком; користи га судија у упутствима пороти када доноси пресуду и 'говори у записник'; користи га и адвокат у обраћању суду када даје предлоге и подноси захтеве и др. Основне лингвистичке особине овог језика су дуге реченице са много професионалног жаргона и сложене синтаксичке конструкције.
- 2) *Стандардни енглески језик*: врста говорног језика који обично користе адвокати и већина сведока у судници; углавном има одлике правилног енглеског језика и близак је језичком стандарду који се учи у америчким школама; карактерише га нешто формалнији речник него онај који се користи у свакодневном говору.
- 3) *Колоквијални енглески језик*: врста језика којим говоре неки сведоци и мали број адвоката уместо стандардног енглеског језика као посебан стил понашања у судници; лексички и синтаксички је ближи свакодневном, обичном енглеском језику; тежи да нема много формалних особина које карактеришу стандардни енглески језик.
- 4) *Супкултурни варијетети језика*: врсте језика којим говоре делови друштва, различите по начину говора и понашања, преузете из шире заједнице; у проучаваним судским расправама појединих судова у Северној Каролини, ови варијетети укључују енглески језик америчких Афроамериканаца и дијалекат енглеског језика којим говоре недовољно образовани белци.

Посебну комуникативну слободу О'Бар види у улози адвоката који контролишу проток информација, јер су „у могућности истовремено да комуницирају са судијама на нејасном језику закона и са поротницима на свакодневном енглеском језику”¹⁵ (О'Барр, 1982:55). Закључује да се исти исказ може представити у моћном или немоћном стилу, али да је моћан говор уверљивији, компетентнији, поузданији, интелегентнији и веродостојнији у односу на немоћан стил. Такође, наглашава да је употреба правног дискурса структурирана на такав начин да олакша контролу током вршења власти.

Џудит Леви и Ен Вокер (Levi, Walker, 1990) сабрале су у заједничком раду о форензичкој лингвистици неколико радова из области језика у судском процесу, а он обухвата: (1) преглед радова из области језика и закона; (2) два рада из области анализе конверзације током унакрсног испитивања (баве се и питањима задовољства парничних странака судским поступком, споразумом о признању кривице и комуникацијом на релацији адвокат – странка); (3) радови који се баве питањима превођења у билингвалним судским поступцима, као и језиком судских извештаја; (4) радови из анализе дискурса који се баве тумачењем језика у правне сврхе. У епилогу

15 Превела М.Т.Б.

под називом „Куда даље одавде?“, Вокер предлаже нови правац истраживања: ко у правном процесу контролише језик, јер „ко год контролише језик, има предност у судском процесу”, закључује ауторка.

Џудит Леви (Levi, 1994) је прва објавила библиографију радова о језику и закону у примени (описује форензичку лингвистику¹⁶ као посебну примењену категорију правног језика) и установљава три категорије правног језика:

- 1) говорни језик у правним поступцима;
- 2) језик као предмет закона;
- 3) писани језик закона.

Под термином говорног језика у правним поступцима ауторка посматра различите комуникативне догађаје усмерене у различитим правцима – од говора адвоката до говора судија – да покаже да говорни језик у судници није једини дирскурс. Као податак наводи део судског поступка у којем судија даје упутства пороти (најчешће) усменим путем (није реткост да се пороти преда писано упутство). На тај начин ауторка успоставља везу између писаног и усменог облика правног дискурса током судског поступка.

Јон Мејли (Maley, 1994:13) у оквиру правног дискурса енглеског језика (у Аустралији) издваја четири основне категорије:

- 1) *Судски дискурс* (језик судске одлуке, говорни или писани; он је прилагодљив и разнолик, али садржи препознатљиво правно значење и предвидљиве обрасце).
- 2) *Дискурс разговора у суду* (*courtroom discourse*: користе га судија, адвокати, судски службеници, сведоци и остали учесници);
- 3) *Дискурс правних докумената* (уговори, прописи, тестаменти, скупштински акти, статути, закони);
- 4) *Дискурс правних консултација* (разговори на релацији адвокат – адвокат и адвокат – странка).

Ауторка заснива поделу на схватању да је језик „медијум, процес и производ у различитим областима закона у којима се законски текстови, изговорени или написани, користе да регулишу друштвено понашање”¹⁷ (Maley, 1994:11). Правни језик је за њу разуђен, садржи велики број жанрова који произлазе из различитих дискурзивних ситуација које представља табеларно (Maley, 1994:16).

16 О форензичкој лингвистици види више у Coulthard, M. and A. Johnson (2010). *A Handbook of Forensic Linguistics: Language in Evidence*, London, Routledge.

17 Превела М.Т.Б.

ДИСКУРЗИВНА СИТУАЦИЈА	ДИСКУРЗИВНА СИТУАЦИЈА	ДИСКУРЗИВНА СИТУАЦИЈА	ДИСКУРЗИВНА СИТУАЦИЈА
Извори права; порекло тачака правног процеса	Предсудски процес	Судски процес	Бележење и доношење пресуде
законодавство (законодавац/ предмет) прописи, закони (орган/предмет) преседанти (судије/окривљени) тестаменти, уговори, итд. (две странке)	поднишја/видео интервју (власт/ предмет, сведок) приговори (адвокат/ адвокат) консултације (адвокат/адвокат) (адвокат/странка) судски налог, порота судски позив (власт/предмет, сведок)	судско испитивање, унакрсно испитивање, додатно испитивање (бранилац/сведок) интервенција, правила и процедуре (судија/бранилац) одлука пороте (судија/одлука пороте) поступак решење (судија/оптужени)	судски извештаји (судија/оптужени, судија/друге судије)
ПРАВНИ ДИСКУРСИ	ПРАВНИ ДИСКУРСИ	ПРАВНИ ДИСКУРСИ	ПРАВНИ ДИСКУРСИ

Табела 1. Врсте правног дискурса (Maley, 1994:16)

Специфичност судског поступка огледа се и у простору у ком се суђење одвија и у улогама које имају учесници. Улоге су јасно подељене, постоји прописана процедура која се мора поштовати, а распоред седења и говорења у оквиру суднице лако је уочљив. Посматрано из угла демонстрације моћи, битан је и физички изглед просторије. Судија има централни, доминантан и често уздигнут положај у простору, а супротстављене стране су раздвојене и окренуте судији. У неким ситуацијама и улога учесника у судском процесу и њихов хијерархијски ранг, види се и у одећи коју носе током суђења (перике, тоге). Када се бави изгледом суднице и улогама које учесници имају у судском поступку, Мејли примећује да су неки учесници уочљиви по својим вербалним активностима (адвокат и сведок) или преко свог физичког положаја (судија), а у неким случајевима уочљива је и њихова одећа (судија, адвокат). Други су скоро у потпуности тихи (порота) (Maley, 1994:32).

Мејли се бави и улогом судије у судском поступку. Иако судије исказују одлуку усмено, ауторка уочава да постоје разлике у начину на који одлуке доносе судије континенталног права (*Continental Law/Civil Law*) и судије обичајног права (*Common Law*)¹⁸, па закључује да те разлике могу да играју важну улогу у судском дискурсу. Док је доношење одлуке континенталног судије уздржано, дотле су судије обичајног права независније, њихова способност огледа се у доброј аргументацији и расуђивању, а морају да овладају и специјализованим речником (Maley, 1994: 42–43).

18 О сличностима и разликама између континенталног и обичајног права види више на сајту: <https://www.law.berkeley.edu/library/robbins/CommonLawCivilLawTraditions.html> © The Regents of the University of California, The Robbins Religious and Civil Law Collection, School of Law (Boalt Hall), University of California at Berkeley (Приступљено страници: 11. 2. 2015.).

Ева Придалова (Přidalová, 1999) даје пресек енглеског правног система од норманског освајања до савременог доба. Истиче да је енглеско право постојало и пре доласка Нормана, али да није било јасно дефинисано нити је постојала централизација правног система. И сам језик правног система доживео је током времена свој преображај. Латински језик је био формални језик правних списа, али је садржавао и старофранцуске и енглеске речи. Тек средином XVII века енглески језик постаје званични језик правосуђа. Придалова сматра да је правни дискурс временом подлегао процесу поједностављивања, али да и даље постоји велики јаз између њега и свакодневног говора, тако да „данашњи правни дискурс задржава свој идентитет као високо специјализован и препознатљив тип дискурса или жанр енглеског језика”¹⁹ (Přidalová, 1999:120).

Ауторка сматра да не постоји један правни дискурс него скуп повезаних правних дискурса који се разликују у зависности од ситуације у којој се употребљавају, те усваја поделу Јон Мејли на четири правна дискурса. Посебну пажњу посвећује изгледу и уређењу суднице коју упоређује са форумом, специфичним простором у ком се одлучује о законитости неког друштвеног понашања. У том простору су јасно установљена правила седења, понашања и редоследа говорења. Она наводи да у судовима Енглеске и Аустралије судије заузимају доминантан положај у судници и физички репрезентују моћ представника суверене правде, а сам судски поступак посматра под окриљем појмовне метафоре *СУЂЕЊЕ ЈЕ БИТКА* у којој „две супротстављене стране настоје да обезбеде надмоћ једна над другом. Сваку страну представља њен предводник, адвокат, чији је задатак да у двобоју пред непристрасном публиком (судијом и/или поротом) осигура одлуку у своју корист. Мора да постоји победник.”²⁰ (Přidalová, 1999:121)

Систем обичајног права подразумева правила доказивања и правила о изузимању која регулишу усмени поступак, а циљ им је да суђење буде изводљиво и правично. Та правила јасно предвиђају шта треба рећи, шта се може рећи, ко може рећи и којим редоследом се говори, у чему се огледа неједнакост у конверзационој моћи, па ауторка ситуацију представља хијерархијски: најмоћнији је судија, а затим се моћ градиционо смањује према адвокатима до сведока, који имају најмању конверзациону моћ (чак се сматрају и ’немоћним’ говорницима). Демонстрацију моћи ауторка доводи у везу са правом на говорење током судског поступка. Иако истиче да постоје разлике између англосаксонског обичајног права (у ком испитивање воде адвокати) и европског правног система (у ком, пре свега, судија поставља питања), Придалова наводи да највише права да говори има судија, па самим тим има и највећу конверзациону и друштвену моћ.

Такође, ауторка наводи да дискурзивна природа судског поступка сам поступак ставља у контекст још једне, можда и моћније појмовне метафоре која гласи *СУДСКИ*

19 Превела М.Т.Б.

20 Превела М.Т.Б.

ПОСТУПАК ЈЕ ПРИЧАЊЕ ПРИЧЕ. Адвокати представљају случај у уводној и у завршној речи, а причање је омогућено и странкама и сведоцима током директног или унакрсног испитивања. Као и Мејли, и Придалова фазу испитивања сматра језгром судског процеса, када долази до изражаја расподела моћи. Од начина како се води истражни поступак, како се током причања постављају и износе докази, зависи и како ће судија или порота прихватити изнете наводе, а самим тим и каква ће бити пресуда.

Џон Гибонс (Gibbons, 1999) истиче да је правни систем високо специјализована друштвена институција која намеће друштвене норме и зато је повезана са расподелом моћи. Правни језик поседује регистар који је обично лако препознатљив, манифестује се најчешће у писаној форми и одликује га у лексичком смислу висок степен формалности. Под тим појмом он подразумева честу употребу техничких термина, али и свакодневних речи у посебном смислу као што су: непоштовање, извршење, опрез, цена и слично (Gibbons, 1999:156). Међу одлике језика закона аутор убраја и употребу дугих именичких фраза и сложену синтаксичку структуру.

Гибонс сматра да се односи моћи у правном дискурсу манифестују на више начина, а нарочито у говорној интеракцији између учесника у комуникацији. Истиче да се демонстрација моћи посебно јавља у редоследу говорења у судници, те да постоје и различите стратегије којима се користе учесници у дискурсу, како адвокати да би наметнули свој ауторитет, тако и испитаници да би се одупрли тој моћи.

Аутор даје преглед области истраживања правног језика у досадашњој литератури и класификује их према томе да ли се баве анализом говорних чинова, дискурсном интеракцијом или критичком анализом дискурса. На нивоу дискурса, показује да постоје два нивоа реалности у разговорима у суду: 1) примарна реалност суднице и 2) секундарна реалност догађаја у оквиру парнице, који су пројектовани кроз реалност суднице. Примарну реалност сагледава у оквиру четвороделне поделе правног дискурса коју уводи Јон Мејли (1994), док секундарну реалност види као супротстављене наративе оптужбе и одбране, које из свог угла представљају исти случај, односно, исту реалност.

Када говори о особинама правног дискурса, Гибонс наводи да се проблеми обично појављују када правни стручњаци покушавају да комуницирају са лаицима (Gibbons, 1999:159). Међу лаике Гибонс, пре свега, убраја пороту која је састављена од неутралних појединаца који немају правно образовање. Уколико дође до било каквог неразумевања током судског процеса, уколико порота не схвати довољно добро упутства судије, лоша комуникација може довести до лоших последица. Такође, правни језик је изузетно непрозиран, а самим тим и погодан за демонстрацију моћи која је асиметрична и ставља у подређени положај поготово особе ниског образовања, неписмене, припаднике другог дијалекта и/или социолекта, особе које нису изворни говорници језика на ком се суди, особе које су ментално хендикепиране, глуве особе, децу и жене који су трауматизовани на различите начине, припаднике мањина (Gibbons, 1999:160). Са друге стране, сложен правни језик, пун термина, носи

друштвену поруку о моћи и ауторитету особе која га користи. Због тога аутор сматра да међу правним лицима постоји отпор смањивању ове моћи.

Да би се ова асиметрија смањила и да би разумљивост правног језика била већа, а самим тим и лакша правна комуникација, Гибонс сматра да је потребно учинити неколико корака: избегавати номинализације, употребу пасива и техничког језика, а обезбедити кохерентан и логичан редослед идеја. Са друге стране, аутор проналази и извесна оправдања за повремену употребу ових језичких средстава. Сматра да су номинализације важне за сумирање претходно разматраних идеја, пасиви могу да неутралишу непотребне агенсе и да орагнизују проток информација, а технички језик, који правни дискурс највише чини неразумљивим, може бити користан уколико се пре употребе појам јасно дефинише.

Ова запажања аутор изводи, пре свега, у вези са писаним обликом правног дискурса. Међутим, све наведене особине јасно су уочљиве и у истраживаном корпусу овога рада, који представља усмени облик правног дискурса са великим уделом разговорног дискурса. Па ипак, највећи проблем у разумевању правног дискурса, на релацији писани текст – читалац и/или говорник – слушалац, јесте недовољна свесност правних лица (писаца закона и прописа, судија, адвоката, јавних тужилаца) да текст који производе није разумљив лаицима „не због језика него због недостатка заједничког знања” (Gibbons, 1999:161).

Сузан Берк Селигсон (Berk Seligson, 2002) у свом раду о суђењу у билингвалној судници бави се улогом судских преводилаца у судском поступку. Она полази од чињенице да, са буђењем осећаја за социјалне потребе и права језичких мањина, у Америци 60-их година 20. века у судницама долази до наглог ширења појаве превођења са страних језика. Наводи да је ову појаву подстакла клима коју је изазвао „Покрет за грађанска права”, а поготово доношење федералног *Закона о судским преводиоцима у јавном праву* 1978. године. Увођење ове праксе требало је да обезбеди свим учесницима у судском поступку право на потпуно језичко разумевање које је у духу правичног суђења.

Ауторка у раду приказује како за све странке у судском поступку присуство судског преводиоца, пре свега за шпански језик²¹, али и за остале језике, међу које убраја и српскохрватски, представља трансформацију уобичајеног судског поступка у билингвални догађај. Такође, посматра како та трансформација утиче на сам судски поступак, наводи проблеме који настају током превођења и покушава да објасни улогу самог судског преводиоца у судском поступку. Закључује да од квалитета превођења зависи разумевање међу учесницима у судском поступку, које може бити изврсно или може довести до потпуног нераздевања онога што је изречено. То се у негативном

21 Види о томе детаљније у табеларном прегледу који ауторка даје о присуству судских преводилаца за шпански језик наспрам преводилаца за остале стране језике у америчким судовима (Berk Seligson, 2002:4).

смислу може одразити на сам судски поступак и на доношење коначне пресуде, а самим тим и последично довести оптуженог у немоћан положај (приметила М.Т.Б.).

Дискурс разговора у току судског поступка Берк Селигсон посматра у духу О'Барове (1982) четвороделне поделе²² разговорног судског дискурса и уочава да помоћу тог репертоара говорних стилова говорници могу манипулисати и стварати о себи одређену слику. Ауторка наводи да одабир стратегија може бити свестан или несвестан, али да сви учесници у судском процесу покушавају да свој положај учине што повољнијим, насупротив супротстављеној страни. Односно, употребом одговарајућих тактика ствара се слика доминације и моћи једних, док се о супротној страни гради неповољна слика.

Ценет Котерил (Cotterill, 2003) у свом раду о поротничком суђењу О. Џ. Симпсону, познатом глумцу, професионалном фудбалеру и спортском коментатору, који је оптужен за убиство своје бивше супруге и њеног пријатеља, представља систем америчког судства²³. Описала је систем поротничког суђења за које даје и табеларни преглед главних фаза које постоје у овом облику суђења и који може послужити за основно разумевање како овај систем функционише²⁴.

Ауторка каже да је могуће идентификовати два главна облика интеракције у току поротничког поступка. Један је монолошки, а други дијалогски. Интеракције поротника са правним експертима у кључним фазама, као што су отварање изјаве, завршне речи и давање упутства пороти, дефинише као монолошке интеракције (Cotterill, 2003:94). Право говорења лажи искључиво у рукама судија или адвоката, док поротници имају улогу слушалаца.

Котерил у праву говорења уочава велику конверзациону и статусну моћ судија, али понајвише адвоката оптужбе и одбране. Она закључује да се током суђења не супротстављају само два адвоката, који представљају две супротстављене стране, него је суђење место где се граде две различите приче које треба да чује порота. Она уводи и појам наратива под којим подразумева не само процес причања приче већ и однос између говорника и публике (Cotterill, 2003:20). Сматра да је веома значајан начин на који се граде наративи сведока у спреси са адвокатима, било у директном или у унакрсном испитивању. Испричана прича има више својих верзија и представља се из различитих перспектива, а једино је сигурно то да неуспешан наратив производи озбиљне последице и непосредно утиче на коначну пресуду.

Ауторка се бави и анализом врста питања која су постављана током суђења и утврдила је да отворена Wh-питања (ко, где, када итд.) ограничавају количину и врсту

²² Види о томе на 21. стр. овог рада.

²³ Данас се овај правосудни систем користи, са мањим или већим разликама, у Великој Британији, већини земаља Комонвелта, Сједињеним Америчким Државама и Канади, осим у америчкој држави Луизијани и канадској покрајини Квебек. О овоме види детаљно у (Cotterill, 2003:9).

²⁴ Види о томе детаљније у (Cotterill, 2003:94).

информација које би могао сведок да искаже, а напомиње и да је употреба метафора друга, индиректна стратегија, која се користи да би се утицало на пороту током судског поступка.

Преглед домаће литературе. У литератури на српском језику радови су углавном настали на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду. Један смер су радови које води Вера Васић и усмерени су на дискурс (оп)туженог у судници Јанковић (2002) и *текст судских пресуда и закона Јанићијевић* (2015). Други смер су радови који се заснивају на разговору у суду, захваљујући снимљеном материјалу на пројекту „Психолингвистичка истраживања“ којим дугорочно (1977–2000) руководи Свенка Савић у истој институцији (Савић и Половина, 1989), као и радови који се посредно баве и разговором у суду као обликом исказивања моћи која се манифестује експлицитно кроз различите стратегије убеђивања, о чему детаљније пише Антонић²⁵ (1994).

Ивана Антонић (1994) убеђивање²⁶ посматра из три угла:

1) *Убеђивање као комуникацијска радња*: говорникова намера је да убеди саговорника, активног или пасивног, а за убеђивање користи средства која су најделотворнија у тој ситуацији. Овакво убеђивање може бити једносмерно, у монолошкој форми, у којој доминира говорник који има повлашћену улогу, а слушалац само прима тврдње без могућности да се сагласи или успротиви. Ауторка сматра да је ово убеђивање одлика политичке, економске или религијске пропаганде, масовних медија, али да се користи и у свакодневној комуникацији где год постоји друштвена неједнакост. Постоји и двосмерно (реципрочно) убеђивање које је у дијалогској форми, а улоге говорника и саговорника се смењују у току процеса убеђивања. Оба учесника имају активну улогу, нуде аргументе и тврдње, а говорне улоге су равноправне. Ауторка сматра да би овакво убеђивање требало да буде део научних расправа и дискусија у свакодневном животу, у ком саговорници морају бити свесни да ће можда морати да напусте своју почетну позицију и да се сложе са аргументима супротне стране (Антонић. 1994:47).

2) *Убеђивање као говорни чин*: подразумева чин *тврђења* (изношење неке истине, суда, става или мишљења говорника о нечему) којим говорник покушава да убеди саговорника у истинитост своје тврдње и чин *доказивања* онога што се тврди

25 Ивана Антонић је на поменутом пројекту сарађивала и на припреми разговорног материјала (Антонић, 1991).

26 Према *Речнику српскохрватског књижевног језика* убеђивање значи „изношењем доказа некога уверавати да је оно што се каже истинито или разложно; учинити да неко (по)верује у нешто; придобити некога да схвати оправданост неког поступка”. За реторичаре је убеђивање придобијање слушалаца за оно шта се разговара, а за психолингвисте представља процес наговарања, тј. процес добровољне промене у нечијем ставу, веровањима или понашању. У филозофији језика убеђивање је овладавање умом људи помоћу речи. Према Серлу, говорник може само да изрази говорни чин уверавања, а чиновни убеђивања и наговарања увек су имплицитни и саговорник их препознаје на основу типа говорне ситуације и односа који се унутар ње остварују, из нагласка, реда речи, интонације, знакова интерпункције, глаголског облика, а најчешће се крије у контексту (Антонић, 1994:44).

(аргументима, који су оправдани и кохерентни (добро повезани), потврђује се истинитост онога што се тврдило). Ову врсту убеђивања користи (оп)тужени када жели да оправда своје понашање и умањи кривицу, али и судија када посеже за 'словом закона' у оквиру неког свог става којим квалификује одговорност или кривицу оптуженог (приметила М.Т.Б.).

3) *Убеђивање као језичка активност*: манифестује се кроз синтаксичко-семантичку организацију текста/дискурса и инвентар језичких средстава којима се настоји убедити. Доказивање укључује образлагање, експликацију, закључивање, уочавање каузалности, негирање, адверсативност, а успешност убеђивања зависи од способности говорника да језички обликује аргументацију. У једноставнијим интеракцијама може бити важан и одабир и распоред партикула и говорних фраза које могу допринети убеђивачком потенцијалу поруке (Антонић, 1994:49). Говорници користе говорне стратегије помоћу којих настоје да остваре своју комуникацијску намеру. Најчешћа је стратегија приближавања саговорнику који подстиче саговорника да се укључи у његов дискурс и прихвати његову перспективу гледања на ствари.

Катарина Јанковић (2002) утврђује стратегије којима се служи окривљени у току истражног поступка како би умањео или оправдао своју кривицу. Корпус емпиријских података обухвата 9 истражних поступака сакупљених у Општинском суду у Шапцу. Ауторка језик окривљеног посматра заједно са контекстом и невербалним елементима језичке комуникације (под контекстом подразумева све оно што није вербално исказано, а утиче на начин на који је вербална порука формирана и начин на који ће порука бити примљена). Такође, контекст чине и сви они фактори који одређују језичко испољавање, као што су: социјални сталеж, образовање, старост, пол, културни код.

У оквиру рада детаљно је описан ток судског процеса (истражног поступка) на основу *Кривичног права СФРЈ* и *Приручника за полагање правосудног испита*, а централни део представља анализу и опис говорних чинова које користе окривљени током судског поступка. Ауторка је утврдила да се у већини истражних поступака као заједничко место јавља кршење правила реда говорења. То је стратегија којом се окривљени служе да би се ослободили кривице или да би је умањили (Јанковић, 2002:163). Представљен је истражни поступак као говорни догађај који се састоји од више говорних чинова, а најчешћи је говорни чин тврдње. Поред констатива чести су и говорни чинови обећања, заклинања, признања, кајања и молбе. Ауторка истиче да је најчешћа стратегија окривљених за стицање што бољег положаја стратегија оправдавања, коју окривљени проширује дигресијом, која има за циљ да се судији скрене пажња са главног догађаја. Од нејезичких средстава наводи честа оклевања, краће или дуже паузе којима оптужени желе да добију на времену, муцање, кашљање, изговарање неартикулисаних гласова и смех, који имају за циљ да помогну у оправдавању или умањивању кривице (Јанковић, 2002:172).

Ауторка говори о улози окривљеног у судском поступку, а на прагматичком нивоу у комуникацијски контекст стваља и судију. Његов основни циљ је да сакупи што више података који треба да буду од користи за ток судског поступка на основу којих ће бити или неће бити подигнута оптужница. У том сегменту приказани рад се приближава предмету овога рада са том разликом што је овде фокус пажње на стратегијама којима се служи суткиња током судског поступка. С обзиром на то да се разговор води у институцији суда, ауторка констатује да је статус окривљеног хијерархијски подређен и да судија, пошто има хијерархијски виши положај, одређује ред говорења, али је судијиним исказу придато премало пажње. Односно, недостаје онај део анализе који омогућава да се види обликовање исказа окривљеног на основу исказа судије. Остаје замагљено колики је утицај исказа судије на исказ окривљеног.

Савић, Константиновић Вилић, Петрушић (2006) као главну карактеристику језика закона наводе анонимност закона која се огледа у употреби пасива, изостављању личних заменица и заменица уопште, употреби различитих партикула које сигнализирају лични став (као што су: *међутим*, *мада*, *иако* и сл.), уз додатак терминологије, што чини идеологизацију текста. Ауторке истичу карактеристике језика закона: честа понављања речи, синтагми и клауза, имперсонализованост, одсуство експресивне лексике, честа употреба свевременог презента, изостанак везника који сугеришу двосмисленост, честа употреба партикуле *односно*, употреба стереотипа, декомпонованог предиката и номинализација. Из свега произлази да је „језик закона карактеристичан по свом специфичном административном стилу, који је препознатљив не само у писаним законима и правним актима који настају на основу закона, већ и у усменој комуникацији, која се одвија у судници и на другим местима примене права.” (Савић и др. 2006:58–59).

Од свих аутора, једино ауторке овог рада проблематизују *родно осетљив језик* закона као важан чинилац изградње друштвене стварности, а моћ језика закона виде у његовој способности да мења правну свест и правну стварност (Савић и др. 2006:60). Иако је законом забрањена дискриминација по сваком основу, ауторке наглашавају да је управо ова забрана у закону нарушена – језик закона није родно неутралан, него је имплицитно дискриминаторан, употребом генеричког или општег (тј. мушког) рода за занимања и титуле жена (спорна је и употреба именице *лице* у значењу *особе*, која је устаљена у правном процесу и текстовима као термин). Закључци ауторки, колико знамо, нису надаље истраживани у домаћој литератури, када је у питању родно осетљив језик у праву и законодавству. Да би се родно осетљив језик усталио у законодавној, па самим тим и у судској пракси, ауторке предлажу одређене механизме (на пример: уместо именице *лице* доследно користи именица *особа*; обраћати се подједнако свим члановима унутар групе: *грађани* и *грађанке*; користити за жене форме занимања и титула у женском роду, кад год је то могуће). Ове сугестије за конкретну употребу у јавној и службеној употреби језика, па и у суду, настају из уверења да би особе пред очима закона постале стварна људска бића, спречила би се даља употреба устаљених

формулација „у којима се заправо подразумева да је део или цела моћ у рукама оних који припадају мушкој популацији” (Савић и др. 2006:61).

Марко Јанићијевић (2015) такође приказује писани облик судског дискурса који се манифестује кроз законе и разне прописе у којима се закон примењује на корпусу: *Устава Југославије* (1946–1992), *Устава Србије* из 1990. и 2006. године, *Устава САД*, предложеног *Устава ЕУ* и *Конвенције за заштиту људских права*.

Формирање жанра законских аката кроз време и промену друштвеног уређења државе, аутор посматра као доказ еволуције у структури моћи која је утиснута у текстове аката, а оне се разликују по својим дискурсима. Те дискурсе испитује на основу њиховог идеолошког начина репрезентације језичких структура и стратегија. Испитује место ових законских аката унутар друштвених догађаја чији су део, као и место тих текстова у односу на друге жанрове у оквиру исте друштвене праксе, односно мреже друштвених пракси. Током рада аутор доказује жанровску хибридноћ законских аката.

Аутор правни језик посматра као: (а) *правни језик у ужем смислу* – језик правних прописа и (б) *правни језик у ширем смислу*, који обухвата и језик правне науке и правне праксе. Правни језик је социолект струке, језик правних прописа, заснован на стандардном језику, код којег се на лексичком плану могу уочити померање, сужавање, а ређе и проширивање значења; употреба колокација (опасна делатност, ненадокнадива штета), а некад и до стварања чврсто утврђених правних термина (правно лице, правни лек), са циљем постизања прецизнијег и сврсисходнијег израза. Правни код, принуђује учеснике правне комуникације да састављају (енкодирају), односно тумаче (декодирају) правне поруке према „јуридички обрађеним“ елементима. Уколико би се правници својим кодом обрађали неупућеним у тај код, могло би доћи до неспоразума који би могли довести и до тежих последица. Да би се то избегло, у правној пракси потребни су интерпретатори правног дискурса, а то су правни заступници, правни саветници и сл. (Јанићијевић, 2015:62).

Марина Макевић (2014) бави се одликама жанра текста судских пресуда проучавајући њихова лексичко-граматичка и дискурсна обележја. Под дискурсом подразумева језик у оквиру контекста, а анализира језик у употреби на корпусу 20 пресуда Вишег суда у Шапцу, с циљем да укаже на превелику униформисаност, високу схематизованост и детерминисаност језичких средстава, као и на фреквентност лексичких понављања која се јављају као одлика административног стила. У оквиру рада даје кадровску шему суда као институције у којој посебно истиче важност судија и поротника, а међу кадрове убраја и судске вештаке и судске тумаче.

Када говори о односу суда и јавности, закључује да јавност није довољно информисана о раду судова и њиховим проблемима у раду (Макевић, 2014:4). Поредџи глас окривљеног и глас судије, закључује да је на једној страни веома формалан језик, који долази са места моћи (судија), а на другој веома неформалан језик, који долази од онога који такву моћ нема (окривљени). Формални језик је пун термина,

у фокусу је фактографија, прецизно се износи чињенично стање и у тексту је присутан формални тон. Са друге стране, дискурс оптуженог много је ближи разговорном стилу него административном. Реченице нису структурно компликоване, а јављају се и жаргонизми. Језик је директан, отворен, а повремено и вулгаран. Посматрајући ДРС из овога угла, можемо уочити много сличности. Па ипак, постоји барем једна јасно уочљива разлика. Наиме, у својој интеракцији са странкама суткиња не користи искључиво описани формални језик права. Напротив, комуникација може да има и разговорну динамику, а избор лексике је тада прилагођен разговорном дискурсу и свакодневной комуникацији. То се посебно огледа у ситуацији када суткиња тенденциозно прелази са формалног обраћања тужиљи помоћу заменице за 2. л. множине (*Ви*), на сасвим неформално (*Ти*). Ову стратегију користи нпр. када жели да произведе утисак блискости и познавања тешке социјалне ситуације у којој се тужиља и деца налазе. Такво обраћање је веома ретко на релацији суткиња – (оп)тужени, а дистанца се јасно наглашава обраћањем на основу улоге у судском поступку (именицом *тужени*), повремено *именом туженог*, а најчешће путем заменице *Ви* (приметила М.Т.Б.).

Разлика између онога што је изречено током судског поступка и судске пресуде настаје у начину обликовања текста пресуде. Након усмене комуникације, суткиња наглас, формалним језиком, обликује чињеничне наводе, предлоге и закључке и као такве диктира их у записник на основу којег се формира 'профилтриран' текст судске пресуде (приметила М.Т.Б.)

У наставку рада ауторка се бави граматичким и лексичким особеностима и структуром *текстова* корпуса судских пресуда. Огрешења о норму стандардног српског језика уочава на три језичка нивоа – лексичком, морфолошком и синтаксичком. Констатује велики број термина (правничке лексике), доста понављања (јер је одлика овог стила сиромашан избор лексике). Уочава честу појаву номинализованих структура и декомпонованих предиката, као и мноштво пасивних и деперсонализованих структура. Наводи да су фреквентне грешке на нивоу синтаксе због окамењених конструкција које се појављују у административним текстовима као одлика стила.

Што се дискурских обележја тиче, ауторка посматра којим редоследом се наводе информације у тексту и ко су актери. Затим, какав је однос између актера и дате ситуације, којим се редоследом нижу догађаји и сл. Закључује да постоји устаљен начин идентификације актера и мноштво редувантних информација које се понављају из параграфа у параграф. Међутим, сматра да су те информације можда редувантне за друге функционалне стилове, као што су разговорни или научни стил, али да су у овом типу дискурса релевантне и неопходне за објективно утврђивање чињеничног стања у судском процесу (Макевић, 2014:42–43).

Закључујем преглед стране и домаће литературе констатацијом да је значајан истраживачки напор учињен да се комплексна питања везана за судски дискурс

идентификују, опишу, анализирају и интерпретирају у зависности од језичке праксе, културне традиције у датим државама, постепеног формирања жанра током времена од пола века, и, највише, језичке праксе везане за поједине сегменте језичке употребе у писаном и говореном облику. Ваља додати да се ова проблематика описује и у оквиру једне друге научне дисциплине – стилистике (Катнић Бакаршић, 1999; Тошовић 1988; 2002) у оквиру приступа у којем се подразумева административни стил као начин говорења и писања у институцијама, од којих је суд само једна од многих. Постоји разлика у приступу судској пракси кад је реч о ова два приступа – приступ из перспективе употребе језика (као што је у анализи дискурса) увек се ослања на контекст и саговорнике, док је приступ из перспективе стилистике доминантно усмерен на језички производ (писан или говорен), па преглед такве литературе овде изостаје.

Можемо закључити да је до сада једини емпиријски материјал коришћен за анализу разговора у институцијама (у болници, суду, позоришту, универзитету) онај који је Свенка Савић са сарадницама прикупила, а који су потом користиле различите ауторке. На пример, Кликовац (2009:36), скоро три деценије након забележеног материјала из докторске ординације наводи: „У овом раду позабавићемо се анализом једног дужег разговора између лекара и пацијента, забележеног у корпусу разговорног језика Свенке Савић и Весне Половине (Савић и Половина, 1989:168–189). Иако ћемо поћи од достигнућа анализе дискурса и анализе конверзације, предмет наше пажње неће бити уобичајена стратегија вођења дијалога, него само оне које указују на моћ једног саговорника, односно немоћ другог“. За разлику од приступа Душке Кликовац, овде трагамо за вишеструким стратегијама саговорника у судској расправи.

2.0. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА И ХИПОТЕЗЕ

Циљ истраживања у овом раду је анализа и интерпретација друштвене моћи саговорника укључених у судску расправу да би се подстакла даља и опсежнија истраживања ДРС-а, али и других институционалних дискурса.

Образложење циља истраживања. Савић је са сарадницама прикупила емпиријске податке за истраживање дискурса у институцијама: у болници, у суду, на универзитету, поред бројних материјала о спонтаном разговору у различитим разговорним ситуацијама (Антонић, 1991). Срећен и припремљен за анализу, овај материјал је до сада само делимично објављен (Савић и Половина, 1989) и већ је коришћен у истраживањима (Кликовац, 2009), а највише за израду различитих дипломских, магистарских, мастер и докторских радова на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду: Томић (1996) разговор редитељ – глумац у позоришту, разговор купац – продавац у услужним делатностима, а Трифковић Туцаков (2014) анализира интеракцију лекара са пацијентима.

У овом раду описујем, анализирам и објашњавам дискурс судске праксе у институцији суда у Србији између суткиње и (оп)туженог (посебно стратегије које

суткиња користи као експликацију статусне моћи у разговорном догађају), будући да за тај сегмент интеракције у институцији недостају подаци у домаћој лингвистичкој и правничкој литератури.

Задатак овог рада јесте да се подигне свест о важности и природи ове праксе, а да би се то учинило, рад би требало да одговори на неколико питања:

- 1) Каква је природа дискурзивне праксе у српским судницама и како се у њој одражавају односи моћи међу учесницима?
- 2) Како социјални и културни контекст учествују у креирању ДРС-а и обрнуто, како овај дискурс обликује друштвену стварност?
- 3) У којој мери је ДРС сличан другим дискурсима моћи у нашим институцијама.

Хипотеза је да у српској јавности постоји недовољно разумевање природе судске праксе, те да ће анализа разговора судије са (оп)туженим бити добар показатељ начина на који се у суду спроводе у праксу законодавне одредбе (о дискриминацији, равноправности и сл.) и како се интерпретира друштвена моћ.

3.0. МЕТОД РАДА

3.1. Корпус емпиријских података

Корпус (узорак) емпиријских података чини 9 транскрипата разговора на српском језику снимљених у Општинском/Основном суду²⁷ у Новом Саду у два наврата: (1) иницијални корпус²⁸ 1991. (укупно 4) и (2) контролни корпус 2015. године (укупно 5). Одређена су два корпуса у временском размаку од 24 године како бисмо установили да ли постоје неке битне разлике у општим карактеристикама дискурса разговора у суду.

Иницијалне 4 расправе водила је суткиња²⁹ у Општинском суду у Новом Саду, снимљене су у укупном трајању од 105 минута (похрањене у датотеци Пројекта), а транскрипти садрже 78 страна компјутерски обрађеног текста. Контролни део садржи 5 транскрипата (укупно 62 стране), сачињених у јануару и фебруару 2015. године на

27 До 1.1.2010. године у систему судства Републике Србије постајали су Општински судови. Током реформе судства ови судови су расформиран, а формиран су Основни судови који су преузели надлежности.

28 Ове расправе су део пројекта под називом *Психолингвистичка истраживања* који је вођен на Институту за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду. Руководилац пројекта је била проф. др Свенка Савић. Снимање разговора и транскрипцију радила је Вероника Митро, док је корекцију транскрипције и унос у рачунар радила Ивана Антонић. Материјал је већ делимично објављен (Савић и Половина, 1989).

29 У сугестијама за употребу родно осетљивог језика, Свенка Савић предлаже да се именица судија користи у овом облику, будући да је та именица у српском језику двородна – означава и мушки и женски род – те се из глагола може видети род особе на коју се та професија односи. Међутим, у овом раду наглашавам да су у позицији моћи биле жене и отуда користим облик *суткиња*.

основу снимљених³⁰ разговора у трајању од 75,13 минута у Основном суду у Новом Саду пред две суткиње. Снимање је изведено помоћу диктафона OLYMPUS digital voice recorder VN-240PC у облику 10 аудио-записа.

Свих 9 парничних поступка су тематски повезани – водили су се за одређивање износа издржавања (у 7 издржавања за децу, а у 2 супружничко издржавања). У оба узорка у питању су углавном женско – мушки дијалози између суткиње и (оп)тужених. У једној расправи (оп)тужена је жена, а у осталим расправама (оп)тужени су мушкарци старости између двадесет шест и шездесет пет година. Један има завршену основну школу, шесторица имају средњу стручну спрему, а један је високо квалификовани радник (ВКВ, пети степен).

Ред. бр. расправе	Трајање у мин.	Година снимања	Место	Снимање	Транскрипција	Редакција	Лектура	Бр. стр. текста
1.	45	1991.	Нови Сад	Вероника Митро	Вероника Митро	Ивана Антонић	Ивана Антонић	27
2.	35	1991.	Нови Сад	Вероника Митро	Вероника Митро	Ивана Антонић	Ивана Антонић	25
3.	15	1991.	Нови Сад	Вероника Митро	Вероника Митро	Ивана Антонић	Ивана Антонић	15
4.	10	1991.	Нови Сад	Вероника Митро	Вероника Митро	Ивана Антонић	Ивана Антонић	11
5.	13,17	2015.	Нови Сад	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	12
6.	26,41	2015.	Нови Сад	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	19
7.	8,55	2015.	Нови Сад	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	9
8.	14,10	2015.	Нови Сад	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	10
9.	12,50	2015.	Нови Сад	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	Марија Тир Борља	12
Укупно	180,13							140

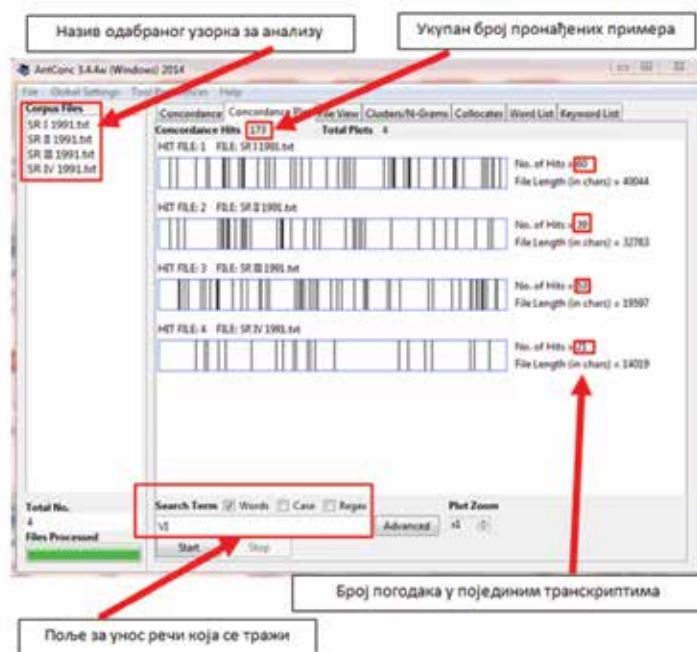
Табела 2. Укупни подаци за 9 судских расправа (1991. и 2015. године)

3.2. Транскрипција снимљеног аудио-записа и јединице анализе

Пре транскрипције, аудио-записе сам пренела у рачунар и урадила редукуцију шума. У овом поступку користила сам алате програма за обраду звука под називом Audacity-win-2.0.3. (Слика 1). Програм пружа могућност да се обришу позадински редундантни шумови и да се прочисти звук аудио-записа.

30 Снимање разговора, транскрипцију, корекцију транскрипције и унос у рачунар радила сам сама.

Фреквенцијска анализа обухвата испитивање учесталости појединачних лексичких јединица које могу бити показатељ конверзационе моћи у ДРС-у. У ту сврху користила сам програм AntConc 3.4.4w/2014. (Слика 2) за одређивање учесталости личне заменице *Vi* у иницијалном корпусу из 1991. године. Учесталост и густина употребе ове речи у појединим фазама судске расправе прати се на основу алатке *Concordance Plot*. Она нам пружа могућност да у виду бар кодова сагледамо учесталост појављивања речи на нивоу једне расправе, али и упоредно са подацима из сва четири одабрана транскрипта.

Слика 2. Фреквенција заменице *Vi* у иницијалном делу корпуса (1991)

Приликом транскрипције користила сам и податке добијене методама посматрања и записивања које сам обезбедила током присуства на судским расправама. Записник представља саставни део радне документације, а примерак обрасца је саставни део прилога ове тезе.

Посматрачки парадокс. У анализи дискурса важно је разумети контекст у коме се одвија одређени друштвени догађај. Зато је за ваљану транскрипцију аудио-записа потребно у транскрипт унети и елементе невербалне комуникације, који су бележени током присуства на судским расправама. Присуство истраживачице може да утиче на ток судског поступка, може да учини учеснике у поступку свеснијим начина на који комуницирају са осталим учесницима. Ова појава се назива 'посматрачки парадокс' (Labov, 1972).

Тема одабраних судских поступака (алиментација) је осетљива и по закону искључује јавност. Из тог разлога, пре самог снимања судског поступка, било је неопходно да објасним свим учесницима сврху свог присуства у судници као и намену тонског записа (у научне сврхе) да би се постигла уобичајена дискурзивна пракса.

Примери који следе илуструју свесност суткиње да је у судници присутна особа која нема интереса у парници и да све посматра и бележи. Иако је тајност реченог загарантована, суткиња ипак мења свој исказ и коригује понашање у смеру од спонтаног према кодификованом, као што илуструју следећи примери:

(Пример 1)

(1) С: Ево, ево.

=====

(2) Т: Да. *Знам* ја да је био код комшија. То је поштар ми реко. Каже ја био, па Боже .. има//на позиву број.. куће. Он то вратио и после тога више није долазио.

(3) С: Ја Вам могу дати .. сад да видите//

=====

(4) Т: Ма ја *верујем*. Кажем Вам .. он је мени рекао.

=====

(5) С: **Али Ви сте//ја сам сад дужна по зе не пеу да Вам уручим па погледајте ову тужбу па шта кажете. Иначе ... још једном име? (обраћа се сниматељки)**

(6) Сн: Марија Тир Борља.

(7) С: ***Марија* нам је овде .. овај .. на докторским студијама .. па ё ако немате ништ //немате ништа против ово је за научни рад да присуствује данас на рочиштима?**

(8) Т: Што с мене тиче мени не смета.

(9) Тж: =Ни мени.=

(10) С: Моје је да питам. =Добро.=

(Судска расправа VI, 2015. II

(Пример 2)

(1) Ат: Ш// Шта се сад вратило нешто? Шта//

(2) С: Па био//

(3) Ат: Остави то//оставићу ё Сутра ћу ја доћи на суђење, па ћу

(4) С: Сад сам//

(5) Ат: да видим//

(6) С: Па Ђуро Матић знаш да је рекó да је још написано да је није ту у канцеларији. А једном сте Ви и преузели.

(7) Ат: У Е могуће, могуће.

(8) С: То ми је баш добро било.

(9) Ат: То је где је Александар.

(10) С: **То је за похвалу. То је за похвалу.** (листа списе) **Пошто је било неко//неко социјални случај. Ето! *Е*, овако ћемо. 'Ајде.** (обаћа се сниматељки) **Ниси валда то сад снимала?**

(11) Сн: = Ишло је. =

(12) С: Тач***//

(13) П: (смеје се)

(14) С: *** Сва позвана лица. Ево овако. ê Значи, увод да остају код тужбе, па онда договор. (диктира) Пуномоћник тужиље .. изјављује да остаје у целости код тужбе и постављеног .. тужбеног захтева ... Зарез.

(Судска расправа VI, 2015. II).

Претходни примери, такође, показују размене као сегментирани јединице анализе. „Размена је јединица спонтаног разговора контекстуално релативно зависног” (Савић, 1993:58), а бележи се у облику редова говорења који се нижу (смена говорника) формирајући разговорну целину. У размени (Пример 2) одређено је ко разговор започиње (говорник обележен симболом Ат, ред 1), ко разговор преузима (говорник С, ред 2), ко се у разговор укључује (говорник Сн, ред 11 и П, ред 13) и ко разговор завршава (говорник С, ред 14). Уз изговорене речи записују се и запажања у заградама чија је функција да опишу оно што говорници чине и оно што се догађа међу саговорницима.

3.3. Вођење судског поступка и учесници³¹

Организација и надлежности суда као државне институције регулисани су одговарајућим законским актима³², а најбитнија делатност суда јесте решавање спорних случајева у области грађанског, кривичног и међународног права или у некој другој области где се могу јавити спорови. Под појмом судског поступка подразумева се решавање сваког спора између физичких и правних лица који се води пред судом. У судске поступке убрајају се: парнични поступак, ванпарнични поступак, кривични поступак, извршни поступак, стечајни поступак, прекршајни поступак и управни спор.

31 За представљање судског поступка коришћени су: *Закон о парничном поступку*, у даљем тексту ЗПП, „Сл. гласник РС”, бр. 72/2011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 – одлука УС и 55/2014), галва XVI; *Грађанско процесно право* (Приручник за полагање правосудног испита) Ранко Кеча (2015); *Грађанско процесно право* Александар Јакшић (2013) и *Породични закон* (Десети део: Поступци у вези са породичним односима – Поступак у спору за издржавање; чланови 277–282).

32 Начела о оснивању, организацији, надлежностима, уређењу, саставу, полагају и раду судова и судија садржана су пре свега у одредбама Устава Републике Србије, у одредбама *Закона о уређењу судова и Закону о судијама*.

Расправа у овом раду припада парничном поступку³³ па зато: дефинишем појам издржавања (алиментације), описујем ток парничног поступка и улоге свих учесника у парничном поступку, будући да говорна продукција зависи од ових компонената вођења расправе.

Појам законског издржавања (алиментације)

Правни лексикон (1970:381) издржавање дефинише као давање у новцу, изузетно и на други начин, ради подмирења свих неопходних трошкова за живот и развој лица које има потребе за њим, а које дугују законом предвиђена лица.

Владан Симеуновић (2003:3) алиментацију (издржавање) дефинише као правни однос у којем је једно лице (дужник издржавања) обавезан да другом лицу (поверилац издржавања) обезбеђује средства за задовољавање основних животних потреба.

Према *Речнику српскога језика* (2011:26), алиментација је законом одређено издржавање деце, брачног друга и др. (на основу судске пресуде) и подразумева накнаду за то издржавање.

Невена Петрушић и *Слободанка Константиновић Вилић* (2012:15) издржавање дефинишу мало шире. Под издржавањем подразумевају обезбеђивање средстава за задовољење основних животних, културно-образовних и других потреба издржаног лица. Такође, с обзиром на основ издржавања, ауторке наводе да постоје две врсте издржавања: 1) издржавање на основу правног посла (нпр. уговор о доживотном издржавању, тестамент) и 2) законско издржавање, издржавање између одређених лица међу којима постоји одређени однос (брак, ванбрачна заједница или средство).

Обавеза издржавања је регулисана *Законом о парничном поступку* и *Породичним законом*³⁴, а правило је да се издржавање даје у новцу, осим ако су се поверилац и дужник споразумели другачије (члан 161. ПЗ). Такође, законско издржавање је уређено императивним нормама и није допуштено одрицање од права на издржавање (члан 8. ПЗ).

Издржавање је право и дужност чланова породице, а *Седми део* ПЗ одређује који све чланови породице имају право на издржавање или имају обавезу издржавања. За потребе овога рада, посебно издвајам оне опште и посебне одредбе које регулишу издржавање деце од стране родитеља:

- 1) Родитељи су дужни, чак и у случају када су лишени родитељског права (члан 81. ПЗ), да издржавају своје малолетно дете, а у српском праву дете је малолетно до навршене 18. године живота.

³³ Само једна расправа је из кривичног поступка, али са истим предметом спора: одређивањем издржавања (алиментације) за дете. Схему фаза кривичног поступка види у Катарина Јанковић (2002:158–161).

³⁴ *Породични закон*, у даљем тексту ПЗ („Сл. гласник РС”, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

- 2) Родитељи имају дужност, сразмерно могућностима, да издржавају своје пунолетно дете, које је на редовном школовању, најкасније до 26. године живота детета, као и пунолетно дете које је неспособно за рад, а нема довољно средстава за живот (члан 155. ПЗ).
- 3) Ако родитељи нису живи или немају материјалних могућности, малолетно дете има право издржавања од крвних сродника у правој усходној линији (члан 154. ПЗ), као и пунолетно дете (члан 155. ПЗ).
- 4) Право на законско издржавање између родитеља и деце не застарева док траје родитељско право, а ову одредбу регулише *Закон о облигационим односима*³⁵ (члан 381. ЗОО).
- 5) Ако има више поверилаца издржавања, право детета на издржавање има првенство (члан 166. ПЗ).
- 6) Месечни износ алиментације плаћа се родитељу којем је дете поверено и то одређеног дана у месецу, а висина издржавања одређује се према потребама повериоца и могућностима дужника. Ако се висина издржавања одређује у проценту од редовних месечних новчаних примања дужника издржавања, не може бити мања од 15% нити већа од 50% редовних месечних новчаних примања дужника издржавања умањених за порезе и доприносе за обавезно социјално осигурање (члан 162. ПЗ).
- 7) Утврђена висина обавезе алиментације може се мењати услед промењених околности, тј. поверилац и дужник могу предложити суду да висину алиментације умањи или повећа, као и да измени начин исплате или укине издржавање (члан 164. ПЗ).
- 8) Избегавање плаћања алиментације сматра се кривичним делом и кривичноправно се санкционише према одредбама *Кривичног законика*³⁶ новчаном казном или затвором до две године (члан 195. КЗ).
- 9) Поступак у споровима за издржавање покреће се тужбом, у име детета тужбу за издржавање може поднети његов законски заступник и орган старатељства (члан 278. ПЗ), а алиментационе спорове карактерише нарочита хитност поступка (члан 280. ПЗ).
- 10) У споровима о издржавању за одлучивање у првом степену надлежан је Основни суд на чијем подручју тужени има пребивалиште (члан 39. ЗПП), док је у другом степену надлежан Виши суд.

³⁵ *Закон о облигационим односима*, у даљем тексту ЗОО („Сл. лист СФРЈ”, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, „Сл. лист СРЈ”, бр. 31/93 и „Сл. лист СЦГ”, бр. 1/2003 – Уставна повеља)

³⁶ *Кривични законик*, у даљем тексту КЗ („Сл. гласник РС”, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014)

Ток парничног поступка

Парнични поступак је основни и редован пут правне заштите током решавања грађанскоправних спорова, а спорови се решавају у парници, у поступку пред судом (Јакшић, 2013:1). Предмет парничног поступка јесте решавање спорова поводом повреде права личности и спорова из породичних, радних, привредних, имовинскоправних и других грађанскоправних односа (члан 1. ЗПП).

Поступак у спору за издржавање је посебан парнични поступак који регулише *Породични закон* (чланови 277–282. ПЗ). Покреће се да би се одредило право на издржавање, измениле одлуке о издржавању, продужило издржавање или укинуло право на издржавање (Петрушић, Константиновић Вилић, 2014:408).

Овај поступак се може водити на два начина:

- 1) као *самостални основни поступак* (када је његов предмет одређивање издржавања, промена висине издржавања и сл.);
- 2) као *адхезиони поступак* (када је алиментациони поступак део заједничког поступка у некој брачној парници као што су: патернитетске и матернитетске парнице, парнице за вршење родитељског права, парнице за лишење родитељског права и заштиту права детета). У таквим ситуацијама захтев за издржавање је обично обједињен са другим захтевом или се истиче накнадно, у току парнице, тако што се тужба преиначава (Петрушић, Константиновић Вилић, 2012:31).

У парницама за издржавање (алиментационим парницама) у првом степену одлучује веће састављено од једног судије и двоје судија поротника, а у поступку по жалби, веће састављено од троје судија (члан 203. ПЗ).

Што се тиче прикупљања процесног материјала, поступак у алиментационим парницама заснован је на истражном начелу. Суд сам одлучује које ће чињенице прикупљати и које ће доказе извести. Такође, суд може да утврђује и оне чињенице које ниједна странка није изнела, али је дужан да странкама омогући да се о њима изјасне (Петрушић, Константиновић Вилић, 2012:32).

Сваки парнични поступак, па самим тим и поступак у алиментационој парници, садржи радње које се предузимају под одређеним условима, по извесном реду и у унапред утврђеним облицима, а циљ је да се настали спор реши, односно да се од тужбе стигне до пресуде.

Схема 2. Циљ парничног поступка

У парничном поступку, који је усмен и заснован на начелу контрадикторности³⁷, суд помоћу одређених метода сазнаје и утврђује истину, а затим одлучује пресудом. То значи да се као субјекти у парници, у којој се судски спор решава, појављују: са једне стране суд, а са друге стране супротстављене странке.

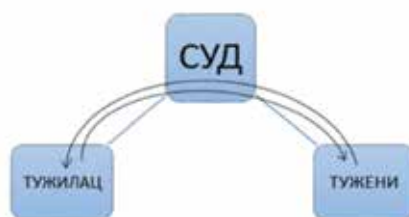

Схема 3. Парница као судски метод решавања спора

Суд је правосудни орган, носилац судске власти и правосудне функције, а његов експонент је судија, односно председник судског већа. Странке су супротстављене стране (туžilца и (оп)тужени) у спору који се води пред судом. Тужилац је оно лице које од суда тражи доношење одлуке којом се решава спор, а (оп)тужени је лице против кога се ова одлука доноси.

Сваки парнични поступак, па и алиментациони поступак као такав, тече према тачно утврђеним фазама којих има шест.

Схема 4. Фазе парничног поступка

I фаза: Утужење представља подношење тужбе. Тиме се покреће парнични поступак. Тужилац може пре подношења тужбе да достави предлог за мирно решавање спора. Такође, пре него што се закључи главна расправа, тужилац може преиначити тужбу или повући тужбу.

II фаза: Припрема главне расправе – Суд почиње да припрема главну расправу по пријему тужбе. Парница почиње да тече (литиспенденција) достављањем тужбе (оп)туженом, а припрема главне расправе траје све до рочишта за главну расправу.

³⁷ Према начелу контрадикторности, свакој странци мора се омогућити да изнесе своје мишљење о тврдњама и предлозима супротне странке. То значи да се пресуда не може донети, а да се (оп)туженом не пружи могућност да се брани. Види о томе у члану 5. ЗПП.

У току припремања главне расправе, странке упућују поднеске у којима наводе чињенице на којима заснивају своје тврдње и захтеве и предлажу доказе којима се оне утврђују.

Ток припремног поступка се одвија у четири корака:

- а) *претходно се испитује тужба* – суд испитује да ли тужба може да се прихвати или доноси решење о одбацивању тужбе (члан 294. ЗПП);
- б) *тужба се доставља (оп)туженом на одговор* – (оп)тужени у року од 30 дана од дана достављања тужбе подноси суду одговор на тужбу и има право да поднесе противтужбу;
- в) *одржава се припремно рочиште* – суд заказује и одржава припремно рочиште најкасније у року од 30 дана од дана када је истекао рок за достављање одговора на тужбу; припремно рочиште почиње излагањем тужбе, после чега (оп)тужени износи одговор на тужбу, а затим се расправља о предлозима и захтевима странака и чињеничним наводима којима странке образлажу своје предлоге и захтеве;
- г) *заказује се рочиште за главну расправу* – рочиште за главну расправу се заказује најкасније у року од 30 дана од одржавања припремног рочишта.

III фаза: Главна расправа је централна и најважнија фаза парничног поступка. Она представља целину чак и када се одвија на неколико рочишта³⁸. Главна расправа је наставак припремног рочишта, јер започиње анализом резултата који су на њему добијени. У њој се одлучује о предмету спора и основаности тужбеног захтева, изводе се докази и доказују се све чињенице за које је суд одлучио да су важне за доношење одлуке. Судија одлучује да се доказ изведе и саслушањем странака ако сматра да је то потребно за утврђивање битних чињеница (члан 276. ЗПП), а о изведеним доказима се пише и чита записник на главној расправи.

Главна расправа је јавна, а суд може да искључи јавност за целу главну расправу или један њен део ради заштите интереса националне безбедности, јавног реда и морала, заштите интереса малолетника или приватности учесника у поступку. Са друге стране, суд може да дозволи да главној расправи, на којој је искључена јавност, присуствују поједина законом овлашћена службена лица и научни радници, ако је то од интереса за њихову службу, односно научну делатност (члан 323. ЗПП).

Главном расправом руководи судија. Ово руковођење је:

- а) *Формално* (односи се на парничне радње у вези са временским развојем главне расправе: судија заказује или одлаже рочишта, спаја или одваја парнице и др.);

³⁸ За главну расправу одређује се по правилу једно рочиште, али ако суд оцени да је потребно више од једног рочишта за извођење доказа, мора их заказати у најкраћем могућем временском размаку (члан 10. ЗПП).

б) *Материјално* (усмерено је на расправљање о предмету спора, тужбеном захтеву, а судија испитује странке, изводи доказе, даје реч странкама, њиховим законским заступницима и пуномоћницима и објављује одлуке већа).

Ради руковођења главном расправом, судија доноси решења и притом мора да води рачуна да се предмет спора у потпуности расправи, да се поступак не одуговлачи и да се расправа, ако је могуће, доврши на једном рочишту. У току главне расправе, судија је дужан да води рачуна о одржавању реда у судници и о достојанству суда.

Осам судских расправа, које чине корпус овога рада, представљају део главних расправа парничних поступака. Само једна расправа (Судска расправа V, 2015. I) припада кривичном поступку и део је припремног дела главног претреса. Пошто је тежиште целокупног парничног поступка на главној расправи, у наставку детаљније представљам ток главне расправе парничног поступка који садржи три фазе: почетак главне расправе, доказни поступак и закључење главне расправе.

Схема 5. Ток главне расправе

1) *Почетак главне расправе*

Председник судског већа³⁹ (судија) руководи главном расправом. Отвара главну расправу и објављује предмет расправљања. Утврђује да ли су дошла сва позвана лица, проверава да ли су уредно позвана и да ли су оправдала свој изостанак. Ако је пре главне расправе одржано припремно рочиште, судија упознаје веће са током овог рочишта, а странке могу да допуне излагање председника већа.

2) *Доказни поступак*

Најзначајнија фаза главне расправе је доказни поступак. Током доказног поступка расправља се о предлозима странака и чињеничним наводима којима странке образлажу своје предлоге, као и о предложеним доказима. Изводе се докази,

³⁹ У првом степену суди судија појединац или трочлано судско веће које чини судија, који је председник већа (у даљем тексту судија), и двоје судија поротника (чланови 34. и 35. ЗПП).

расправља се о чињеницама које се утврђују, а судија решењем усваја или одбија доказне предлоге странака.

Судија поставља питања и води рачуна да се у току расправе пруже сва потребна објашњења да би се утврдиле чињенице од којих зависи одлука о основаности захтева. Парничне стране и позване сведоке судија саслуша непосредно. Ако је потребно стручно знање којим суд не располаже да би се утврдиле или разјасниле неке чињенице, суд изводи доказ вештачењем.

Обавеза судије је и да странкама предочи да могу да се поравнају пред судом и да то право имају у току целог поступка до његовог правноснажног окончања. Споразум странака о поравнању уноси се у записник, а оно има исто дејство као и судска пресуда.

Кад суд одлучи да се одложи⁴⁰ рочиште за главну расправу, судија се стара да се за следеће рочиште прибаве сви докази како би расправа могла да се заврши на том рочишту.

Странке имају право да износе нове чињенице и предлажу нове доказе све до закључења главне расправе, а извођење доказа судија одређује решењем.

Тек када судија заврши саслушање странака, сведока или вештака, чланови већа, странка и њен заступник или пуномоћник могу непосредно да им постављају питања.

3) Закључење главне расправе

Главна расправа се закључује након изведеног доказног поступка и завршних речи странка које служе да сумирају своје ставове. Кад суд сматра да је предмет довољно расправљен и да може да се донесе одлука, судија саопштава да је главна расправа закључена.

Суд може да одлучи да главну расправу закључи и ван рочишта, кад је остало да се прибаве списи који садрже доказе потребне за одлучивање, а странке одустану од расправљања о тим доказима или суд сматра да за то није потребно расправљање.

Судија закључује главну расправу решењем и то саопштава учесницима у поступку.

IV фаза: Пресуђење представља доношење, објављивање, писмену израду и достављање пресуде.

Пресудом суд одлучује о захтеву због којег се тужба подноси. Она може бити коначна, ако су испуњени сви услови које тужба обухвата, или делимична, ако су само за део захтева испуњени услови за коначну одлуку.

⁴⁰ Ако се рочиште одложи, ново рочиште се одржава пред истим судијом појединцем, односно већем. Ако се ново рочиште држи пред измењеним већем, односно судијом појединцем, главна расправа мора да почне изнова. Тада суд може да донесе одлуку да се поново не саслушавају странке, сведоци и вештаци и да се не врши нов увиђај, већ да се прочитају записници о извођењу ових доказа (чланови 330. и 331. ЗПП).

Пресуда се доноси и објављује у име народа. Доноси је судија и чланови већа, који су учествовали на рочишту на коме је главна расправа закључена, одмах након закључења главне расправе.

Пресуду објављује судија. Обавеза судије је да јавно прочита изреку и, ако је могуће, укратко саопшти разлоге пресуде. Сви присутни у судници читање пресуде слушају стојећи.

Суд је обавезан да писани облик пресуде изради у року од осам дана од дана објављивања. У сложенијим предметима суд може да одложи писану израду пресуде за још 15 дана (члан 354. ЗПП) и достави странкама оверен препис пресуде са упутством о праву на изјављивање правног лека против пресуде.

Доношење, објављивање и достављање пресуде представља завршетак парничног поступка. Пресуда постаје правоснажна, осим ако странка уложи жалбу против пресуде. У том случају отвара се IV, па чак и V фаза, а то су поступци по редовним и ванредним правним лековима.

V фаза: Поступак по редовним правним лековима (чланови 367–402. ЗПП) отвара се уколико странка у року од 15 дана уложи жалбу против пресуде и донетих решења. У том случају поступак прелази у надлежност другостепеног суда који може да:

- 1) одбаци жалбу као неблагоприятну, непотпуну или недозвољену;
- 2) одбије жалбу као неосновану и потврди првостепену пресуду;
- 3) укине пресуду и врати предмет првостепеном суду на поновно суђење;
- 4) укине првостепену пресуду и одбаци тужбу;
- 5) преиначи првостепену пресуду и одлучи о захтевима странака;
- 6) усвоји жалбу, укине пресуду и одлучи о захтевима странака.

VI фаза: Поступак по ванредним правним лековима (чланови 403–435. ЗПП)

Постоје три ванредна правна лека:

- 1) *Ревизија*: Почиње уколико странке изјаве ревизију против правноснажне пресуде донете у другом степену у року од 30 дана од дана достављања пресуде. О ревизији одлучује Врховни касациони суд, а подноси се суду који је донео првостепену пресуду. Одлука Врховног касационог суда доставља се првостепеном суду преко другостепеног суда.
- 2) *Захтев за преиспитивање правноснажне пресуде*: Републички јавни тужилац подноси захтев за преиспитивање правноснажне пресуде Врховном касационом суду против правноснажне пресуде донете у другом степену. Другостепени суд, против чије пресуде је поднет захтев, дужан је да у року од 30 дана од дана подношења захтева достави списе предмета Врховном касационом суду.

3) *Предлог за понављање поступка*: Подноси се у року од 60 дана суду који је донео одлуку у првом степену. У предлогу морају да се наведу: законски основ по коме се тражи понављање, околности из којих произлази да је предлог поднет у законском року и докази којима се поткрепљују наводи предлагача.

Против одлука у алиментационим парницама допуштени су редовни и ванредни правни лекови, а ревизија је увек дозвољена (члан 208. ПЗ). Пресуда постаје правоснажна тек када се више не може побијати жалбом или је истекао рок за жалбу, када се странка одрекне од жалбе и када се донесе одлука у последњем степену суда.

Учесници у парничном поступку

ДРС је институционални разговорни дискурс. Настаје у конкретном простору у оквиру зграде суда, у судници, која има своју логичну поставку. Изглед суднице варира у зависности од величине простора, врсте поступка који се у њој води и броја учесника. Следећи схематски приказ представља уобичајен положај учесника у парничном поступку пред трочланим судским већем какав се може видети у судницама Основног суда у Новом Саду.

Схема 6. Судница трочланог већа⁴¹

Сам процес суђења је комуникативни догађај који је унапред заказан, понекад и неколико месеци унапред, и у њему учествују тачно одређени учесници.

Све учеснике у парничном поступку можемо поделити у три групе:

- 1) *Судско веће* (судија и судије поротници);
- 2) *Парничне странке* (тужилац и (оп)тужени);

⁴¹ Види о томе у Абадић, З. (2013) *Упутство за дефинисање модела типског суда за Основни и Виши суд Републике Србије*. Високи савет судства (ВСС). Графолик: Београд, стр. 151.

- 3) *Остали учесници* (пуномоћници, сведоци, вештаци, судски преводиоци и тумачи, записничари, јавност: грађанство, представници медија, научни радници).

1) Судско веће

У парничним поступцима у првом степену судско веће чини *судија* и двоје *судија поротника*. *Судија* је председник судског већа. Улога судије је регулисана и јасно дефинисана одредбама *Закона о судијама*⁴². Задатак судије је да води поступак, објављује одлуке већа о тужбеном захтеву и доноси пресуде или решења (члан 124. ЗПП). Судије које суде у парничном поступку у вези са породичним односима морају имати посебна знања из области права детета (члан 35. ЗПП).

Судија је дужан да странкама забрани да постављају сугестивна питања или питања која се не односе на предмет спора. Такође, задатак судије је да спроведе процесна начела: усмености, контрадикторности, равноправности и истинитости.

Обавеза судије је да се у току главне расправе стара о одржавању реда у судници и о достојанству суда (члан 332. ЗПП). Ако неко нарушава ред, судија решењем изриче опомену или новчану казну, а може изгредника и удаљити из суднице.

Осим судије, чланови судског већа су и двоје *судија поротника*. Судије поротници су грађани који учествују у суђењима. Бирају се за мандатни период од пет година, а њихово ангажовање регулисано је одредбама *Закона и судијама*⁴³.

Судије поротници контролишу и коригују парничне радње које предузима судија (председник већа). Заједно са судијом, поротници у оквиру већа одлучују о процесним претпоставкама, као и о процесним приговорима странка.

Одлуке већа доносе се после већања гласањем. Већањем руководи судија. Прво гласају судије поротници, а после њих судија. За сваку одлуку већа потребна је већина гласова, а када се доноси одлука, у просторији за гласање могу да буду присутни само чланови већа и записничар (чланови 125. и 126. ЗПП). О неким једноставнијим питањима веће може да донесе одлуку и током самог заседања.

2) Парничне странке

Парничне странке могу бити сва физичка и правна лица која имају супротстављене улоге: *тужиоца* и *(оп)туженог*. Обе странке су дужне да изнесу

42 Види у *Закону о судијама*, у даљем тексту ЗС, „Сл. гласник РС“, бр. 116/2008, 58/2009 – одлука УС, 104/2009, 101/2010, 8/2012 – одлука УС, 121/2012, 124/2012 – одлука УС, 101/2013, 111/2014 – одлука УС, 117/2014, 40/2015 и 63/2015 – одлука УС.

43 У члановима од 81. до 88. ЗС прописани су: услови за именовање судија поротника, поступак именовања, заклетва, удаљење са функције, неспојивост са другим службама, пословима и поступцима, регулисане су накнада и награда, као и трајање и престанак функције судија поротника.

чињенице и предложе доказе на којима заснивају свој захтев или оспоравају наводе и доказе противника (члан 228. ЗПП).

Тужилац и (оп)тужени. У алиментационом поступку *тужилац* је особа која се сматра повериоцем издржавања, али то може бити и орган старатељства. Односно, тужилац је онај ко подиже и води парницу у свом или у туђем интересу (у овом раду у интересу малолетног детета), а *(оп)тужени* је особа против које је тужба подигнута, односно дужник издржавања (члан 278. ПЗ), који до закључења главне расправе има права да поднесе код истог суда противтужбу (члан 198. ЗПП).

Законски заступник. Дете које није парнично способно, у алиментационој парници заступа његов *законски заступник* (Петрушић, Константиновић Вилић, 2012:34), а према ПЗ законски заступници детета су, пре свега, његови родитељи (члан 72. ПЗ), односно онај родитељ који самостално врши родитељско право (чланови 77. и 78. ПЗ). Законски заступник може у име странке да предузима све радње у поступку. У шест анализираних расправа у овом раду тужиоци су малолетна деца, чија је законска заступница мајка, у једној расправи је законски заступник отац, а у две расправе у улози тужиоца је бивша супруга. Са друге стране, у шест расправа (оп)тужени је отац, у једној је мајка, а у две бивши супруг.

И поред тога што има родитеља као законског заступника, дете које је навршило десету годину живота и које је у складу са годинама и зрелашћу способно да формира своје мишљење, може слободно и непосредно да изрази своје мишљење у сваком судском поступку у коме се одлучује о његовим правима (члан 65. ПЗ), а обавеза суда је да мишљењу детета посвети дужну пажњу.

Законом је регулисано да тужилац и (оп)тужени пред законом имају једнак процесни положај. Међутим, иако су тужилац и (оп)тужени једнаки пред законом, фактички они су неједнаки. У алиментационој парници неједнакост странака може бити видљива у: нивоу образовања, материјалном богатству, правничком знању и др. При том, повољнији је процесни положај тужиоца и његовог законског заступника, јер се у парницама за одређивање издржавања преваходно води рачуна о интересима детета, а одлука коју суд доноси погађа (оп)туженог у материјалноправном смислу.

Супарничари. Законом је предвиђено и да више лица могу једном тужбом да туже, односно да буду тужени – *супарничари* (члан 205. ЗПП), али сваки супарничар се третира као самостална странка тако да његове радње или пропуштања не могу бити од користи другим супарничарима нити им нанети штету (члан 209. ЗПП).

Трећа лица. У парничном поступку повремено могу учествовати и трећа лица, а то су *јавни тужилац* и *умешачи*.

Према члану 214. ЗПП, *јавни тужилац* може да учествује у парници у складу са посебним законом. Овлашћен је да у границама тужбеног захтева предлаже да се утврде и чињенице које странке нису навеле и изведу докази које странке нису предложиле, као и да изјављује правне лекове.

Умешач је лице које има правни интерес да у парници, која тече међу другим лицима, једна од странака успе. Умешач може да учествује у парници и да се придружи оној странци на чију страну стаје (члан 215. ЗПП).

3) Остали учесници

У остале учеснике у парничном поступку сврставају се правни стручњаци и правни лаици који активно (или пасивно) учествују у парничном поступку: пуномоћници, сведоци, вештаци, судски преводиоци и тумачи, записничари и јавност (грађанство, припадници медија и научни радници).

Пуномоћник. У парничном поступку странке могу да предузимају све радње лично или преко **пуномоћника**. Пуномоћник може бити адвокат, крвни сродник у првој линији, брат, сестра или брачни друг. Такође, пуномоћник може бити и представник службе правне помоћи из локалне самоуправе, а то може бити само особа која је дипломирани правник са положеним правосудним испитом (члан 85. ЗПП). Странка мора издати пуномоћнику пуномоћје у писаном облику, а пуномоћник је обавезан да пре прве радње у поступку достави пуномоћје суду.

Чак и ако има пуномоћника, судија може да позове странку да се лично изјасни о неким чињеницама које треба да се утврде у парници. Такође, странка коју заступа пуномоћник увек може и поред пуномоћника да даје изјаве, осим ако законом није другачије прописано.

Ако је странка за пуномоћника овластила **адвоката**, он на основу пуномоћја има обавезу да: поднесе, преиначи и повуче тужбу, призна тужбени захтев или да га се одрекне, да закључи поравнање, изјави правни лек, предложи доношење привремених мера и врши све остале радње у поступку (члан 89. ЗПП).

Сведок. **Сведок** је физичко лице које пред судом даје исказ о чињеницама које је чулно опазило (Јакшић, 2013:99). Иако је сведок дужан да говори истину и све што му је познато о чињеницама о којима сведочи, слушање сведока је веома непоуздано доказно средство, пре свега због субјективног доживљаја догађаја о којима сведочи, ипак, да би се разјасниле одређене чињенице које су у интересу тужиоца или (оп)туженог, судија спроводи испитивање сведока.

Он је дужан да се одазове позиву суда, а ако то не учини, може платити новчану казну или бити кажњен затвором до месец дана. Саслушање сведока изводи судија непосредно на рочишту (суд може одлучити и да се прочита оверена писана изјава сведока, члан 245. ЗПП), изводи се појединачно и води га судија тако што га идентифукује (именом и презименом, а затим констатује: име оца, занимање, пребивалиште, место рођења, године старости) и утврђује његов однос са странкама. Сведока, могу испитивати и парничне странке, односно њихови пуномоћници (питања не смеју бити сугестивна). Сведок мора да се изјасни и одакле му је познато оно о чему сведочи. Уколико се изјаве више сведока не слажу, судија суочава сведоке, а веродостојност њихових сведочења оцењује према сопственом уверењу.

Вештак. *Вештака* одређује судско веће решењем и то из регистра судских вештака који постоји за одређене области. То је физичко лице које поседује стручно знање из одређене области о којој пред судом износи свој писани налаз и мишљење (члан 259. ЗПП). У налазу вештак даје приказ стручно обрађених података о којима изводи закључак да би се у парничном поступку правилно утврдиле важне чињенице о којима судија нема потребно стручно знање. Мишљење вештака представља његов став, који је формиран по правилима струке, и оно мора бити образложено, објективно и непристрасно. Свој налаз и мишљење вештак мора доставити суду најкасније 15 дана пре рочишта (члан 270. ЗПП), а суд може одредити да вештак на расправи усмено саопшти и шире образложи свој налаз и мишљење.

Вештачење најчешће обавља један вештак, али их може бити и више уколико је сложеније питање. Поступак вештачења води судија: поставља питања и тражи разјашњења на сопствену иницијативу или на захтев странака.

Судски преводиоци и тумачи. Право странака је да на рочиштима у усменом делу поступка употребљавају матерњи језик (члан 95. ЗПП). Ако не разумеју службени језик државе у којој се судски процес догађа, суд је обавезан да странкама обезбеди *судског преводиоца*. Такође, странке имају право и на бесплатног *судског тумача* за знаковни језик (особа које не чују или не говоре), чиме се афирмише право на коришћење матерњег језика као људског права.

Избор судских преводилаца и тумача регулисан је на основу *Правилника о сталним судским тумачима*⁴⁴. Решење о њиховом постављању доноси министар правде на предлог једног или више председника виших судова, а бирају се на основу огласа најмање једном годишње.

Записничар. О свим важнијим изјавама, саопштењима и радњама које се предузимају на рочишту саставља се записник, а о мање важним изјавама или саопштењима саставља се службена белешка. Садржај записника диктира судија, а пише га *записничар*. Судија има право да повери вођење записника *судијском помоћнику* или *судијском приправнику*. Странке имају право увида у записник и на њихов захтев судија има обавезу да наложи да се записник прочита. Такође, странке имају право и да поднесу приговор на садржину записника (члан 118. ЗПП).

Осим записничара, записник потписују судија, странке (односно њихови заступници и пуномоћници), као и судски тумач и преводилац уколико су учествовали у поступку. Сведоци и вештаци потписују свој исказ на записнику ако су саслушавани пред замољеним⁴⁵ судом (члан 122. ЗПП).

⁴⁴ Види у *Правилнику о сталним судским тумачима*, „Службени гласник РС”, бр. 35/2010 од 26.5.2010. године.

⁴⁵ Замољени суд је други домаћи или међународни суд којем се шаље замолница за међусобну правну помоћ. За тражење овакве помоћи овлашћен је судија који поступа по предмету. Види у *Судском пословнику* (у даљем тексту СП) „Сл. гласник РС”, бр. 110/2009, 70/2011 и 19/2012, чланови 103. и 104.

Јавност. Главна расправа је јавна и на њој могу присуствовати *представници медија* и *грађанство*, под условом да су старији од 16 година (чл. 321. ЗПП), али у поступцима у вези са породичним односима јавност је искључена (члан 206. ПЗ), због заштите права малолетних лица. Када је расправа затворена за јавност, на расправи ипак могу присуствовати овлашћена *службена лица* (судски помоћници и приправници) и *научни радници*, ако је то од интереса за њихову службу, односно научну делатност (члан 323. ЗПП), али морају имати дозволу председника суда, судског већа и странака које учествују у поступку.

У закључку овог дела можемо констатовати да је судска расправа веома комплексан комуникативни догађај у којем учествује велики број различитих актера, у којем се у језичкој форми одражавају друштвене промене колико и садашњи историјски тренутак и у којем се највише може прикупити доказа о очувању моћи оне особе која доноси пресуду. Тај комуникациони чин може да се реализује само уз потпуну контролу институције суда на различитим нивоима (што је разлог за овај детаљан приказ свих актера у поступку). Из овог приказа постаје јасно зашто до сада постоји релативно мали број свеобухватних анализа судске расправе у домаћој науци о језику.

4.0. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СУДСКИХ РАСПРАВА

Први корак у анализи јесте представљање садржине и тока разговора у свакој расправи, а затим следе приказ дискурсног учинка суткиње и (оп)туженог, приказ општих особености дискурса, односа моћи, разговорних стратегија и елемената учтивости у разговорима у суду.

4.1. Садржина и ток разговора

Судска расправа I, 1991.

Парница се води између бивших супружника око супружничког издржавања (тринаеста расправа у спору).

Након уводног разговора са адвокатом тужиље, суткиња отвара расправу констатовањем присутних особа. У прву размену улази са (оп)туженим од којег тражи објашњење зашто није присутан и његов нови пуномоћник. (Оп)тужени не наводи конкретан разлог зашто адвокат није присутан, али намеће прву подтему: довео је новог сведока. Суткиња дозвољава подтему и тражи податке о сведоку: ко је сведок, шта зна о случају и зашто је битан за расправу. Током разговора (оп)тужени износи да је сазнао да је тужиља запослена и да ће то сведок потврдити.

Суткиња прекида (оп)туженог и диктира у записник о лицима која су приступила. Затим тражи од тужиље и њеног пуномоћника да се изјасне да ли нешто мењају или додају у тужби, на шта добија одричан одговор. Тужиља крши редослед

говорења. Нестрпљива је да објасни да није тачан навод да је запослена, јер је радно неспособна, а суткиња дозвољава отварање те подтеме. Суткиња прекида излагање тужиље и диктира у записник наводе ове парничне стране. Затим се враћа на прву подтему, улази у расправу са (оп)туженим око довођења ненајављеног сведока и о одуговлачењу расправе. Наводи свој став о непоштовању процедуре, честим одлагањима и објашњава да ће то утицати на цену поступка која ће бити висока. (Оп)тужени покушава да оправда своје понашање и износи да сматра да морају да се испитају нови сведоци који ће потврдити да се стање променило, да је тужиља поново удата и да је запослена. Суткиња га прекида и не дозвољава даље излагање, затим у записник диктира решење којим одређује извођење доказа читањем списка, а након чега отвара нову подтему: саслушање парничних странака.

Прво саслушава тужиљу. Узима њене личне податке (име и презиме, годину и место рођења, занимање, адресу становања) и напомиње да је дужна да говори истину. Затим прелази на следећу подтему: испитује социјални статус тужене (са ким живи, да ли је подстанар, зашто није запослена и од чега је болесна, од чега се издржава, колики су јој приходи и расходи током месеца). Питања су детаљна и тичу се свих сфера свакодневног живота, нпр. колики су износи рачуна за станарину, воду, струју; шта гаји у башти за своје потребе или за продају, колико плаћа огрев, да ли гаји живину и свиње и сл. Тужиља на питања углавном даје кратке и конкретне одговоре. Током разговора суткиња има формалан тон у обраћању, али повремено формални тон пресеца духовитом опаском (11), као у следећој епизоди:

(Пример 3)

(1) С: Кол'ко сте плаћали дрво?

(2) Тж: ê Добила сам .. мало јефтиније. ê Са шумаром сам тако добра са његовом женом и шта ја знам У тако да сам платила по двестапетнајст милиона.

(3) С: .. двестапетнаест динара? ê

(4) Тж: Да.

(5) С: Кубни метар?

(6) Тж: Да .. старих милиона.

(7) С: А за прв// .. А превоз?

(8) Тж: ê То је шумска управа.

(9) С: Бесплатно?

(10) Тж: Да. Мислим у рачун тога.

(11) С: **То је добро бити добар са шумаром.**

(12) Тж: Па

(Судска расправа I, 1991)

У разговор суткиње и тужиље повремено се убацује пуномоћник тужиље, углавном да појасни неке наводе своје странке. Након саслушања тужиље, суткиња све наводе, преформулисане у кохерентан текст, диктира у записник. Тужиља седа на своје место, суткиња је опомиње да мора стајати док је саслушава, а она се извињава и саопштава да има несвестицу. Суткиња прелази преко тога као да није важно и наставља са саслушањем у вези са наводом туженог да је она поново удата. Тужиља негира тачност тог навода и негира да је запослена, те да је (оп)тужени лажно оптужује. Након тога се суткиња обраћа (оп)туженом и тражи одговор одакле му те информације, на шта он одговара да је сазнао од њиховог заједничког сина и тужиљине комшинице.

(Оп)тужени покушава да уведе нову тему како се тужена није бринула ни о њиховом сину док је био мали, али суткиња то занемарује и наставља диктат у записник о наводима тужиље. Суткиња затим даје (оп)туженом могућност да подсети тужиљу ако је заборавила нешто да каже, а он то користи као прилику да уведе нову подтему: тужиља нема лекарско уверење да је неспособна за рад. Суткиња дозвољава ту тему и тражи од тужиље уверење, али њен адвокат наводи да га она нема, јер је остало у списима за развод брака код другог судије. (Оп)тужени приговара да то није тачно и предлаже да се саслушају о томе нови сведоци, на шта суткиња пристаје и то диктира у записник, а тужиљу обавезује да достави лекарско уверење.

Тужиља тражи реч да објасни да је вештачено њено здравствено стање. Суткиња јој даје реч, али преко тога прелази као да је неважно и започиње саслушање туженог. Саслушање (оп)туженог се одвија као и са туженом и суткиња тражи исте податке. Након саслушања, наводе (оп)туженог преформулише у кохерентан текст који диктира у записник, а затим даје могућност тужиљи и њеном пуномоћнику да поставе питање или дају примедбу у вези са записником. Пуномоћник тужиље улаже приговор на наследство које тужени има од оца тврдећи да то није наследство, већ да је стечено током брака са тужиљом и другом супругом туженог. Суткиња прихвата приговор и наставља испитивање сведока о том наследству, а тужени се брани да је то започета и недовршена кућа коју је он оставио сину. У расправу о имовини укључује се и тужиља, наводећи да је кућа оспособљена за живот и да су је заједно адаптирали.

Након тог дела расправе суткиња у записник диктира наводе обе парничне стране, а затим решењем отвара нову подтему: саслушање сведока. Након формалног поздрављања, које иницира сведок, суткиња одређује где сведок да стане и започиње саслушање. Уводна питања су иста као код тужиље и (оп)туженог и имају сврху легитимисања сведока. Други сет питања такође започиње суткиња: тражи да сведок изнесе колико познаје парничне странке и шта зна у вези са њиховим брачним односима. Сведок одговара на питања, износи да познаје парничне странке јер су живели у комшилуку, кум је њиховом сину и учествовао је у селидби тужиље.

(Оп)тужени крши редослед говорења и убацује се у ток разговора, али га прекида пуномоћник тужиље, а суткиња му не дозвољава да ремети редослед

говорења. Највећи део разговора са сведоком води се у вези са селидбом тужиље, око ствари које су однесене из куће и о томе ко је био присутан током селидбе.

Суткиња неколико пута прекида сведочење и диктира у записник преформулисану изјаву сведока. Током саслушања сведока, пуномоћник тужиље, уз дозволу судије, поставља одређена питања сведоку, али то не чини директно, већ питања упућује судији која их затим поставља сведоку. На исти начин и (оп)тужени поставља питање сведоку и суткиња га одобрава. После саслушања сведока, суткиња завршава диктат у записник, а адвокат тужиље улаже приговор на сведочење, јер сматра да су докази које износи сведок посредни и да је о свему већином чуо од сина парничних странака, а није лично присуствовао. Тај приговор суткиња констатује у записнику.

Расправу накратко прекида службеница суда која судији доноси неко важно саопштење. Суткиња затим нуди сведоку да затражи надокнаду трошкова за долазак на суд, што сведок одбија, па га она пушта да иде.

Суткиња потом отвара подтему: позивање других сведока. Тражи од тужиоца да именује нове сведоке и да да њихове адресе како би им се упутио позив. После тога следи последњи диктат у записник у ком суткиња затвара расправу: доноси решење да се главна расправа одлаже да би се саслушали нови сведоци, заказује термин следећег рочишта и обавезује тужиљу да на ново рочиште донесе лекарско уверење.

Судска расправа II, 1991.

Парница се води између мајке, законске заступнице, и оца детета о надокнади за издржавање детата. Мајка има два матерња језика: српски и мађарски, али разговор започиње суткиња на српском језику. Прозива странке, одређује где да седну и констатује да су присутна сва позвана лица. Суткиња се затим обраћа законској заступници и обавештава је да је тужени доставио објашњење зашто није присуствовао на претходном рочишту. Пита је да ли се слаже да на овом рочишту наставе где се стало, а да се претходна пресуда о висини износа за издржавање укине и врати у пређашње стање. Законска заступница пристаје, али тражи да се тај износ више не смањује, јер су јој трошкови живота сада већи пошто је имала развод са другим мужем, а и син је кренуо у школу.

Суткиња затим тражи од (оп)туженог да се изјасни о тужби. У име (оп)туженог одговара пуномоћник и наводи да (оп)тужени није у стању да плаћа издржавање, јер у последња четири месеца не добија лични доходак пошто му је фирма пред стечајем, има обавезу да издржава још једно дете из претходне везе, а сада је у новом браку и има обавезу да издржава и треће дете, а супруга му не ради. При том, и претходна супруга је поставила захтев за издржавање и сад мора да издржава две бивше супруге и троје деце.

Суткиња диктира у записник наводе законске заступнице и (оп)туженог у виду кохерентног текста. Пуномоћник туженог затим улаже приговор на висину личних

прихода коју је навела законска заступница и наводи да она има још додатних прихода од шверца, што суткиња такође записнички констатује.

Суткиња започиње нову под temu: тражи од (оп)туженог потврду о личном доходу. Он каже да је нема, а оправдава се тако што наводи да службеница у фирми журила, а и није могла да изда такву потврду пошто дохотка нема. Суткиња износи сумњу у то и наводи да она мора издати потврду да нема дохотка. Пуномоћник (оп)туженог крши редослед говорења, убацује се и нуди последње потврде које има, али му суткиња не дозвољава да их прекине у расправи. У разговор се уплиће и законска заступница нудећи потврду са СИЗ-а да је незапослена, коју суткиња прихвата, а затим диктира у записник решење да се извођење доказа наставља читањем списка и саслушањем парничних странака. Потом констатује да су писмени докази прочитани и започиње саслушање законске заступнице постављањем уобичајених питања за идентификацију странке: пуно име и презиме и тренутну адресу. Ту суткиња као дигресију уводи под тему: зашто се тужиља није одазивала на позиве суда и зашто није поднела суду доказ о промени адресе. Законска заступница наводи као објашњење податак да се развела од последњег мужа и преселила, а да јој он није достављао позиве јер не разговарају. Суткиња затим тражи нову адресу и диктира је у записник.

Затим суткиња отвара нову под тему: матерњи језик тужиље. Тражи од законске заступнице да се изјасни који јој је матерњи језик и да ли захтева судског преводиоца. Она бира да се поступак води на српском језику.

Након тога суткиња се враћа на започету тему и наставља саслушање законске заступнице по уобичајеној судској процедури: тражи да устане док је саслушава и поставља јој питања у вези са идентификацијом (име и презиме, име оца, година и место рођења, занимање, да ли је запослена), а затим прекида испитивање и одговоре преобликује у кохерентан текст који диктира у записник.

После тога суткиња наставља саслушање законске заступнице о социјалном статусу (где живи, са ким живи, колики су трошкови живота за њу и дете, ко јој помаже у издржавању, код кога станује, кога је обавезна да издржава, да ли је тренутно у браку, да ли поседује имовину на свом имену, да ли за дете прима дечји додатак или социјалну помоћ). Законска заступница одговара на питања, а у једном тренутку даје дужи одговор, са жељом да објасни зашто није присуствовала на претходном рочишту, али јој суткиња то не дозвољава и враћа је на тему разговора.

Суткиња након тога отвара нову под тему: додатни приходи законске заступнице. Саслушава је у вези са наводом (оп)туженог да она зарађује од шверца робе из иностранства, али она се брани да то сад више не ради, јер се тиме бавила само док је била у браку. Суткиња наставља испитивање у вези са запослењем законске заступнице. Она наводи шта је све радила до пресељења, али да за те послове сада нема услова јер више не живи у граду. Суткиња износи неке предлоге шта би законска заступница могла да ради и инсистира на томе да мора да ради, јер је радно способна (5, 14):

(Пример 4)

(1) С: Јесте покушали да било какав посао нађете, да радите приватно?

(2) З: Да, преко СИЗ-а сам пробала, ал' нисам ништа нашла.

=====

(3) С: Не преко *СИЗ-а*.

=====

(4) З: Па мислим приватно овако.

(5) С: То је немогуће. **А пошто сте способни за рад да се латите неког посла било ког.**

[...]

(6) С: До кад сте спремали станове?

(7) З: То је било још до лета .. све док сам била у .. =овај Новом Саду=.

(8) С: .. Па добро, али ... да л' ...

=====

(9) З: Па нисам сад сам прекинула.

(10) С: А зашто не бисте сад нешто радили?

(11) З: Па .. нисам радила.

=====

(12) С: А зашто не чувате нечију децу?

(13) З: .. Па нисам ништа.

(14) С: **Па морате нешто. Па .. мора да и Ви доприносите издржавању Вашег детета. ... ê**

(Судска расправа II, 1991)

Суткиња прекида саслушавање и диктира наводе законске заступнице у записник. Успут тражи додатна објашњења у вези са њеним путовањима у иностранство и зарадом од шверца. Затим заступници поставља питања у вези са дететом (како се зове, датум рођења, у који иде разред, да ли је брачно или ванбрачно дете, да ли дете има имовину на свом имену) и диктира наводе у записник. Потом од (оп)туженог тражи да потврди или оповргне наводе тужиље, а он одговара да се са свим реченим слаже, што такође улази у записник.

Након тога суткиња започиње саслушавање (оп)туженог. Опomiње га да је дужан да говори истину. Поставља му питања у вези са идентификацијом и социјалним статусом (име и презиме, име оца, датум и место рођења, адреса становања, шта је по занимању и где је запослен; да ли је подстанар, са ким живи, да ли је ожењен, колико деце има, чиме се баве остали чланови домаћинства, колики су им приходи, кога је дужан да издржава, да ли прима дечји додаток, има ли имовину на свом имену, како

домаћинство привређује, шта гаје у башти и од домаћих животиња, колики су им месечни трошкови и др.). Током испитивања (оп)тужени даје кратке одговоре, али у једном тренутку убацује у разговор и шалу чиме скреће пажњу судије са главне теме. Разбија формални разговор и изазива смех присутних у судници. Суткиња негативно реагује на овај потез (оп)туженог и упућује му критику, на шта се тужени прави невешт, а затим суткиња враћа разговор на започету тему. Наводе (оп)туженог диктира у записник и током диктирања повремено од њега тражи додатна објашњења. Након завршетка диктата, суткиња даје прилику тужиљи да оповргне наводе туженог, али она изјављује да нема питања нити примедаба, па суткиња завршава саслушавање.

Суткиња затим отвара нову подтему: доказ о личном дохотку (оп)туженог. Предлаже да се доказ прочита кад стигне, ван расправе, да би се смањили трошкови поступка. Обе странке на то пристају и суткиња прелази на доношење пресуде. Међутим, пуномоћник (оп)туженог прекида суткињу, тражи да се још једном врате на питање додатне зараде законске заступнице и да дефинишу колико је могла да заради док се бавила шверцом. Суткиња то дозвољава и испитује тужиљу која наводи да је она само доносила робу (музичке инструменте) коју је њен бивши муж продавао и од тога су се издржавали. Суткиња поставља питање да ли је тражила издржавање и од тог супруга, на шта она одрично одговара. Све наводе суткиња диктира у записник, а затим се враћа на тему у којој ју је адвокат туженог прекинуо.

Суткиња закључује главну расправу и доноси решење да се доказ о личном дохотку (оп)туженог прочита ван расправе. Наводи да ће, према предлогу обе странке одлуку донети након тога, а писмени отправак послати странкама. Тужиљу ослобађа плаћања судске таксе и уз формално поздрављање отпушта све присутне из суднице.

Судска расправа III, 1991.

Парница се води између мајке детета, законске заступнице, и (оп)туженог, оца детета, око износа надокнаде за издржавање.

Након поздрава при уласку у судницу, суткиња прозива присутне и диктира у записник да су приступила сва позвана лица. Проверава да ли странке мењају нешто у тужбеном захтеву и тражи од (оп)туженог да образложи зашто је изостао са претходне расправе, а он одговара да је заборавио да дође и да тражи смањење износа издржавања. Суткиња предлаже укидање претходне пресуде и повраћај у пређашње стање, што обе странке прихватају. Све наводе суткиња диктира у записник у облику кохерентног текста.

Након тога, суткиња започиње разговор са пуномоћником законске заступнице о предлогу (оп)туженог, на шта адвокат не пристаје. (Оп)тужени се без дозволе судије меша у разговор, наводећи да нема приходе, а суткиња дозвољава коментар и наставља разговор са (оп)туженим о томе зашто нигде не ради. Наводе странака суткиња диктира у записник, а затим доноси решење о саслушању странака.

Суткиња отвара подтему: саслушање законске заступнице. Тражи да законска заступница устане, опомиње је да је дужна да говори истину, а затим јој поставља сет питања у сврху идентификације и одређивања социјалног статуса (име и презиме, име оца, датум и место рођења, занимање, радно место; да ли је подстанар, колики су јој приходи, колики су трошкови становања). Након тога, суткиња поставља питања у вези са дететом за чије издржавање поставља тужбени захтев, а зати наводе диктира у записник. У разговор се, без дозволе судије, укључује пуномоћник законске заступнице и тражи да се провере неки наводи у записнику, а суткиња проверава садржај записника.

После тога се суткиња обраћа (оп)туженом и даје му могућност да уложи приговор, а он то одбија. Суткиња затим отвара нову подтему: саслушање (оп)туженог. Опомиње (оп)туженог да је дужан да говори истину и поставља му сет питања у вези са идентификацијом и утврђивањем социјалног статуса. Највећи део разговора води се о томе колико и како породица (оп)туженог зарађује од пољопривреде, а тужени за своје лоше материјално стање криви временске непогоде и зависност од одлука родитеља са којима живи. Током разговора, да би умањио своју одговорност, (оп)тужени покушава да убаци дигресију да дете вероватно и није његово, али суткиња то не дозвољава, јер то није предмет расправе. Суткиња током саслушања више пута инсистира да (оп)тужени по закону током године мора радити и издржавати дете, предлаже шта би могао да ради, а (оп)тужени тражи изговоре за свој нерад (5, 7, 9):

(Пример 5)

(1) С: Па шта ра//

=====

(2) Т: Тражио сам посао, не могу да нађем посђ. Ништа.

(3) С: А шта радите преко зиме?

(4) Т: Па не радим ништа.

(5) С: **Па не можете Ви тако живети. Имате обавезе да издржавате једно дете.**

(6) Т: А где да радим?

(7) С: **Морате радити *било* који посао по закону. .. Видите, надница .. физичког .. ви можете бити факултетски образован, можете бити доктор наука .. ал' сте *дужни* .. да радите .. *било* који посао а да издржавате своје дете.**

(8) Т: Па не знам код кога. Како?

(9) С: **Дођите у град па се, па радите. Мож'те ићи у надницу, Мож'те//**

(Судска расправа III, 1991)

Суткиња повремено прекида саслушање (оп)туженог и његове наводе диктира у записник преформулисане у облик кохерентног текста. Након записа суткиња и даље инсистира на потреби да (оп)тужени ради и износи лично мишљење:

(Пример 6)

(1) С: Примедаба нема. ***А с моје стране има примедба да се латите неког посла.*** То је. Мож'те сести.

(Судска расправа III, 1991)

Ова примедба отвара још једну размену са (оп)туженим који се брани тражећи изговоре да нема посла и да му га суткиња нађе, а тражи и дозволу да да још једну примедбу у вези са приходима породице законске заступнице. Суткиња му то дозвољава, али одбија да са њим о томе расправља. Ставља се на страну законске заступнице, која обавља посао испод нивоа своје струке, и забрањује (оп)туженом да даље говори о тој теми.

Након тога суткиња затвара расправу. Диктира у записник решење да је главна расправа закључена, да је тужиљи уручен чек за уплату таксе на тужбу и да ће одлуку донети накнадно, а писмени отправак доставити странкама.

Судска расправа IV, 1991.

Парница се води у вези са повећањем надокнаде за издржавање бивше супруге.

Након уводног поздрава у ком суткиња води неусиљен разговор, уз смех, са пуномоћником тужиље, суткиња започиње прозивање присутних и констатује да је тужиља одсутна јер је болесна и то диктира у записник. Затим суткиња отвара прву подтему: могућност договора парничних странака о висини надокнаде за издржавање тужиље. Пуномоћник тужиље предлаже да се износ одреди процентуално од прихода (оп)туженог. Суткиња то предлаже (оп)туженом који не разуме како то функционише, па тражи да му суткиња појасни.

Разговор се води о последњим доказима о приходима (оп)туженог и да ће му пензија у наредном периоду бити умањена по закону. Суткиња се слаже са том констатацијом и објашњава да је тако свима у друштву према одлуци државе. Тражећи дозволу, у разговор се уплиће пуномоћник тужиље и суткиња му одобрава. Он објашњава (оп)туженом како функционише издвајање за издржавање према проценту и да то иде у корист (оп)туженом, те да тиме за свагда решавају то питање које је непријатно за (оп)туженог и његову нову породицу.

Суткиња затим предлаже (оп)туженом да му остави рок да размисли о предлогу тужиље, а (оп)тужени тражи да му суткиња каже колики би отприлике тај проценат био, на шта суткиња даје одговор на основу искуства. Затим суткиња даје могућност (оп)туженом и његовом пуномоћнику да се изјасне о предлогу, а они траже рок да се договоре.

Суткиња предлаже датум за ново рочиште, али пуномоћник тужиље предлаже нову тему: приговор и доказ да (оп)тужени има приходе и од зараде садашње супруге. Суткиња дозвољава приговор. Без дозволе судије у разговор се уплиће и (оп)тужени

који у своју одбрану наводи да његова жена ради, али нема прихода месецима јер је фирма пред банкротом. Суткиња ове наводе (оп)туженог игнорише и враћа разговор на проценат издржавања о ком тужени треба да размишља до следећег заказаног рочишта, са чиме се саглашава пуномоћник (оп)туженог.

Пуномоћник тужиље предлаже нову подтему: доношење привремене мере. Он инсистира да суткиња одреди привремену меру до доношења пресуде, а (оп)тужени се томе противи. Брани се да тужиља увек на време добија свој део по претходној пресуди. Пуномоћник тужене, по дозволи судије, приговара да је тај износ недовољан за живот, а тужени одговара да то није његова кривица. Суткиња прекида њихову расправу и диктира у записник наводе обе странке, а затим закључује расправу. Доноси решење да се расправа одлаже, јер странке желе да покушају нагодбу о проценту који тужени убудуће треба да даје за издржавање бивше супруге. Напомиње да ће о привременој мери донети одлуку накнадно. На следеће рочиште позива и тужиљу на саслушање, а парничним странкама предлаже да се о износу договоре пре следећег рочишта.

Странке након поздрава одлазе, а суткиња улази у неформалну комуникацију са члановима судског већа и дактилографкињом.

Судска расправа V, 2015. I

Расправа се води у оквиру кривичног поступка против оца, (оп)туженог због недавања издржавања за дете. Отац је провео у затвору месец дана због недавања издржавања, а сада се води поступак за одређивање мере за наплату потраживања. Ово је седмо рочиште по реду. Поступак се води у присуству заменице јавног тужиоца, али без адвоката обе странке, јер су адвокати у штрајку.

Након уводног поздрављања, суткиња најављује да ово рочиште неће бити део главног претреса, јер нису присутни адвокати. Најављује да ће се само расправљати о уплатницама за издржавање, које је (оп)тужени требало да достави. Затим суткиња најављује присуство сниматељке на рочишту и образлаже странкама и заменици јавног тужиоца сврху снимања расправе. Тражи од њих сагласност за снимање и добија потврдан одговор. Након тога прекида расправу на десетак минута и односи сагласност на оверу председнику суда.

По повратку суткиње, дактилографкиња позива странке и рочиште се наставља. Суткиња диктира у записник која лица су приступила рочишту, а затим отвара тему: достављање уплатница за издржавање. (Оп)тужени без дозволе суткиње узима реч и она га прекида тражећи да стане на одређено место у судници, а затим му дозвољава да говори. Он не одговара на питање суткиње, већ отвара подтему: ослобађање од привремене мере. (Оп)тужени тражи да га суткиња ослободи привремене мере јављања суду два пута месечно, јер живи на познатој адреси у Београду и то му представља проблем. Суткиња његов захтев, преформулисан у кохерентан текст, диктира у записник.

Након тога суткиња уводи подтему: изјашњавање оптуженог о оптужном предлогу. (Оп)тужени не признаје оптужни предлог, јер је предлог нетачан, и тражи да тужилаштво одустане од оптужбе. Суткиња га прекида и не дозвољава му да износи предлоге и доказе без адвоката, а његове наводе диктира у записник. После тога се суткиња враћа на подтему коју је отворио (оп)тужени и одговара му да неће укунути привремену меру, јер се мера контролише на свака три месеца. Затим (оп)тужени моли суткињу да му изађе у сустрет и повеже датум јављања суду са заказивањем главног претреса и она на то пристаје.

Суткиња се затим враћа на прву тему и тражи од законске заступнице и (оп)туженог доказе о уплати издржавања. Законска заступница образлаже да је она прибавила све уплатнице из школе, али да јој је (оп)тужени рекао да он нема намеру да прибавља доказе о уплати из вртића. (Оп)тужени без дозволе суткиње упада у реч и наводи да су речи законске заступнице нетачне. Суткиња му дозвољава да каже своје мишљење и он даје оправдање за свој поступак: морао је да жури на воз, па није стигао. Затим (оп)тужени улази у расправу са суткињом колики је то износ и да то не би много умањило укупни износ који му се ставља на терет, а суткиња инсистира на његовој обавези да донесе доказ какав год да је, јер је то њему у интересу. (Оп)тужени не поштује редослед говорења и често упада суткињи у реч, али га она сваки пут прекида и инсистира на свом ставу. Суткиња стаје на страну законске заступнице у вези са обавезом достављања уплатница и инсистира на одговорном понашању (оп)туженог (1, 3, 5):

(Пример 7)

(1) С: *Па *Ви* морате отићи,... Ја не знам заиста, М, заиста се понашате крајње неозбиљно. И прошли пут Вам је исто речено.*Не*може Вама пос// па Ви ћете отићи у притвор у затвор. Јел' Ви с'ватате?*

=====

(2) Т: Да ***//

=====

(3) С: *Јел' Ви с'ватате да сте Ви на ивици?*

(4) Т: ê Ха .. ја сад овако ја сам месец дана био овај без икаквог разлога//

=====

(5) С: *Па Вама је у интересу да одете у „Радосно детињство”. Ево сад имате времена да одете у „Радосно детињство” да тражите да Вам извуку то да можете приложити Суду. Значи просто то *Вама* иде у корист. Па то сви говоре што је *Вама* у корист. Мања Вам је *обавеза*. Па *неће* нико ићи за Вас да прибавља уплатнице. То је .. то је *Ваша* обавеза. Просто Ви то морате, овај Ви то морате//*

(Судска расправа V, 2015. I)

(Оп)тужени покушава са са себе скине део одговорности и убацује дигресију о годинама лошег живота са законском заступницом. У разговор се, уз дозволу суткиње, укључује и заменица јавног тужиоца тражећи да суткиња опомене (оп)туженог да се не обраћа законској заступници увредљиво. (Оп)тужени не одустаје од свог става и у повишеном тону оправдава свој положај, тражи да наводно иде поново у затвор ако је то решење, али га суткиња прекида и инсистира на његовој одговорности и захтева да до следећег рочишта достави уплатнице.

Након тога, суткиња објашњава своју улогу у поступку, наводи како ће даље тећи поступак када се врате адвокати и да ће тек тада суд донети одлуку. (Оп)тужени поново прекида суткињу желећи да говори о оптужном предлогу, а она му не дозвољава да коментарише док не буде званично текао главни претрес. Затим суткиња затвара расправу и договара се са заменицом јавног тужиоца о датуму новог рочишта. Обраћа се (оп)туженом и напомиње му да ће тог датума одрадити и привремену меру јављања суду, на чему се он захваљује суткињи, која диктира решење у записник.

Суткиња се још једном враћа на подтему достављања уплатница и саветује (оп)туженог да оде до управе вртића и прибави доказе, са чиме се он саглашава. У разговор се укључује и законска заступница својим коментаром, што изазива револт (оп)туженог, који реагује нетрпељиво и обраћа се заменици јавног тужиоца са примедбом да сад њега законска заступница вређа. Суткиња не дозвољава даљу расправу и инсистира да ће имати прилику да кажу све што имају да на следећем рочишту. Након тога се странке поздрављају са суткињом, (оп)тужени се још једном захваљује суткињи на уступку за привремену меру, а затим излазе из суднице.

Судска расправа VI, 2015. II

Парница се води против (оп)тужене, мајке двоје малолетне деце, за промену одлуке о старатељству и одређивање износа за издржавање. Отац деце, првобитни (оп)тужени, уложио је жалбу Вишем суду и стигла је одлука да се поступак враћа Основном суду на поновно суђење. Ово је трећа расправа по реду у спору.

Суткиња отвара расправу констатовањем присутних странака, а затим се обраћа (оп)туженој и тражи образложење зашто суд не може да јој достави позиве на рочишта и решења суда. (Оп)тужена тражи изговор и пребацује кривицу на поштара који доставља позиве. Суткиња јој затим даје да прочита решење које је донето у њеном одсуству, што она одбија наводећи да верује суду. Суткиња инсистира да (оп)тужена прочита решење наводећи да је тако обавезно по закону.

Након тога суткиња најављује присуство сниматељке у судници, објашњава странкама сврху снимања, тражи њихову сагласност за снимање и добија је. Затим се суткиња враћа на започету тему: са (оп)туженом разговара о њеној тренутној адреси и испитује са ким сада живе деца. (Оп)тужена одговара да је напустила мужа, али није повела децу, јер код новог мужа нема услова за живот деце.

Суткиња уводи нову подтему: одређивање старатељства над децом. Објашњава да ће прво са њима поразговарати, а онда започети расправу. Саопштава да је отац тражио старатељство и пита (оп)тужену шта мисли о томе. Она се захтеву не противи. Зато суткиња одмах започиње нову подтему: одређивање износа накнаде за издржавање. На питање колико ће издвајати за децу, (оп)тужена јој одговара да ће издвајати по 1000 динара, колико је тражено у тужби.

Одмах након тога суткиња започиње нову подтему: где раде и колико зарађују парничне странке. Прво разговара са (оп)туженом од које сазнаје да није запослена за стално, већ да ради само повремено. Тужилац такође одговара да нема стално запослење, већ да ради сезонске грађевинске послове и има мале месечне приходе.

Након тога суткиња чита наглас извештај Центра за социјални рад и њихову препоруку да се деца повере оцу на старање. Затим суткиња саветује мајку да се запосли и бори за своју децу, али да се деца сада морају збринути. Суткињу занима и да ли ће (оп)тужена желети да узме децу код себе и о томе пита тужиоца, који наводи да она наводно жели да деца буду са њом, али су била са њом само током једног викенда откад је она отишла.

Следећа подтема коју започиње суткиња јесте: остваривање права на дечји додатак. Тужилац саопштава да су досад дечји додатак и социјална помоћ ишли на име мајке, на шта суткиња саопштава да ће се то променити са променом старатељства. Суткиња учи тужиоца да се са повећањем издржавања од стране (оп)тужене, аутоматски смањује износ дечјег додатка и социјалне помоћи. Он саопштава да је са тим упознат и да је баш због тога и тражио само по 1000 динара.

Суткиња као дигресију наводи промену прописа од следеће године и ригорозније мере за одређивање права на социјалну помоћ, те износи свој став и образлаже досадашњи начин пресуђивања у таквим ситуацијама када (оп)тужени нема од чега да плаћа издржавање и зашто предлаже да се иде са минималним износом. Суткиња предлаже да се тужбени захтев по детету подигне за по 500 динара, не питајући шта странке о томе мисле.

Након тога, суткиња отвара нову подтему: одређивање термина виђања (оп)тужене са децом. Предлаже да то буде сваког другог викенда. Дозвољава странкама да се договоре када и где им одговара да се деца виђају са мајком. Суткиња повремено додаје правне савете где би мајка могла да се виђа са децом, као у следећем примеру:

(Пример 8)

(1) С: Добро .. ако је дан за њено виђање, то је њен проблем где ће она доводити децу. **Деда и баба иначе имају право ии по закону да виђају децу.**

(Судска расправа VI, 2015. II)

Суткиња у тој расправи износи своју сумњу да је мајка искрено заинтересована за виђање са децом. Иронична је према (оп)туженој (9), тужилац то схвата као да је

суткиња на његовој страни, па се смеје (11), а (оп)тужена се невешто брани, говорећи истовремено са суткињом, као у примеру:

(Пример 9)

(1) С: (*обраћа се туженој*) Па како? Јел' *Ви* у опште можете сад у овој ситуацији, пошто сте напустили овај Д., засновали другу ê заједницу? Да л' Ви *можете* уопште сваке друге недеље? *Боље* нађите неки модус који вам одговара

(2) Т: =Па=

=====

(3) С: па узмите *три*

=====

(4) Т: =Ја н// ја=

=====

(5) С: недеље сваке три недеље, јел' тако?

=====

(6) Т: Па ја децу морам да виђам и они мене. Што чешће

(7) С: Да.

(8) Т: то је *боље*.

(9) С: ***А да да, *дивно* је Вама, виђаћете децу, а он ће добит' старатељство и стараће се. То је просто дивна ситуација.***

(10) Т: Па неко мора.

(11) Тж: (*пригушено се смеје*)

(12) С: Јаао!

(13) Т: Да ли он или.. добро. Па боље он//

(Судска расправа VI, 2015. II)

Пошто се коначно договоре око времена и места виђања деце са мајком, суткиња формално отвара главну расправу. У записник диктира да су приступила сва лица, да је (оп)тужена саопштила своју адресу, да јој је уручена тужба, те да се сагласила са свим наводима у тужби.

Суткиња затим започиње тему: идентификација парничних странака и утврђивање њиховог социјалног статуса. Прво разговара са тужиоцем (име, име оца, година рођења, колико има деце, шта је по занимању, до кад је био у ванбрачној заједници са туженом, кад је (оп)тужена напустила заједницу, имена деце, колико су деца стара, у који иду разред или предшколску установу, да ли су деца психо-физички здрава, да ли је подстанар, колики су му месечни приходи и расходи, ко му помаже око деце, да ли у школи плаћа нешто за децу). Суткиња повремено прекида испитивање да би у записник издиктирала наводе тужиоца. Након

саслушања тужиоца, суткиња саслушава и (оп)тужену. Поставља јој слична питања у вези са идентификацијом и социјалним статусом.

Пошто се закашљала, суткиња излази да пије воде, а дактилографкињи даје дозволу да самостално узме идентификационе податке (оп)тужене и унесе их у записник. Након повратка у судницу, суткиња диктира у записник наводе тужиоца и (оп)тужене: да су сагласни да се старатељство повери оцу, као и дечји додатак и износ за социјалну помоћ, да су се договорили о виђању деце са мајком, а одлуку о висини доприноса остављају суду да одреди. Све наводе суткиња преформулише у облик кохерентног текста који диктира у записник, а током диктата повремено поставља додатна питања (оп)туженој и тужиоцу да би формирала коначни навод за записник.

Затим суткиња (оп)туженој поставља питање о успеху деце у школи и да ли се ту нешто променило откако је она отишла од куће. Тужилац се убацује у ту расправу без дозволе суткиње. Суткиња то ипак дозвољава и питање одговорности за успех деце ставља пред обоје родитеља. Тужилац се брани да нема времена да ради са децом, а (оп)тужена да нема довољно знања да помаже у учењу.

Суткиња се након тога поново враћа на тему висине накнаде за издржавање и предлаже да износ ипак буде 1000 динара по детету, јер толико стоји у тужбеном захтеву, а странке немају пуномоћнике да их саветују. Тужилац се са тиме слаже. Након тога суткиња затвара главну расправу и захтева да сви изађу из суднице док судско веће не донесе одлуку.

По повратку у судницу, суткиња чита пресуду о додељивању старатељства оцу и повремено коментарише разлоге за такву пресуду. (Оп)туженој саветује да се запосли и обезбеди услове за своју децу, јер се одлука о старатељству може мењати до пунолетства деце, а тужиоца да са пресудом оде у Центар за социјални рад да би регулисао социјалну помоћ. Наводи да ће странке пресуде добити на кућне адресе.

У наставку се води разговор између суткиње и тужиоца о последњој уплати социјалне помоћи. Суткиња на крају још пита (оп)тужену о годинама старости њеног новог ванбрачног супруга и колико је старији од ње, на шта (оп)тужена не зна тачно да одговори. Након поздрављања, странке напуштају судницу.

Судска расправа VII, 2015. III

Расправа је део адхезионог парничног поступка који се води ради: развода брака, одређивања старатељства и контаката са децом, као и ради одређивања издржавања за децу. Парничне странке су тужила, мајка двоје малолетне деце, и (оп)тужени, отац деце. Поступак се води без присуства пуномоћника туженог, па се рочиште претвара у рочиште за покушај мирења супружника. Ово је прва расправа у спору.

Разговор почиње уводним поздрављањем, које иницира суткиња, и одмах одређује да странке седну. Пре започињања расправе, најављује присуство сниматељке

у судници, образлаже сврху снимања расправе, те тражи сагласност странака и добија је.

Затим суткиња отвара прву тему: уручивање приспелог поднеска. Поднесак даје тужиљи и њеној пуномоћници да га прочитају. Пуномоћница тужиље улаже приговор да у поднеску није дат предлог у вези са висином накнаде за издржавање деце. Суткиња је сагласна са примедбом и саопштава да ни она након читања поднеска, који је уложио (оп)тужени, није нашла тај податак. У разговор се без дозволе суткиње уплиће (оп)тужени. Наводи да је његов пуномоћник био у штрајку и да тражи да ово рочиште буде само за мирење. Суткиња га прекида, али (оп)тужени наставља да говори без дате речи и приговара да на таквом рочишту не могу бити пуномоћници. Пуномоћница тужиље, такође без дозволе суткиње, ставља приговор да су добили позив за главну расправу и суткиња се са тим приговором саглашава. Међутим, допушта захтев (оп)туженог да се рочиште преименује у рочиште за покушај мирења.

На питање суткиње да ли жели покушај мирења, тужиља одговара одрично, а (оп)тужени прекида судију и без присуства пуномоћника не жели да даје било какве изјаве, већ тражи одлагање главне расправе. Суткиња поново прекида (оп)туженог и констатује да се рочиште претвара у покушај мирења, а затим тражи од пуномоћнице тужиље да изађе из суднице док то са странкама формално не обави. Притом, суткиња објашњава да тако неће бити повређена процедура, а као пример наводи да јој се једном догодило да се врати из апелације случај када је пуномоћник био присутан на мирењу. Пуномоћница се саглашава са тиме и моли суткињу да је само позове да усагласе време за следеће рочиште, на шта суткиња пристаје и преноси (оп)туженом да и он обавести свог адвоката.

Након што је пуномоћница напустила судницу, суткиња отвара расправу и именује је рочиштем за мирење. Констатује, и уједно диктира у записник у облику кохерентног текста, да су приступила сва позвана лица, те поставља питање тужиљи да ли жели да се помири са супружником, на које она одрично одговара. Затим исто питање поставља (оп)туженом, уз коментар да је њена дужност да покуша са помирењем (3). (Оп)тужени такође одрично одговара, али индиректно (4) што показује пример:

(Пример 10)

(1) С: Е па ћемо рећи да је .. данашње рочиште за мирење. Тако ћемо рећи .. данашње рочиште је// данашње рочиште је за мирење. *(диктира)* Приступила сва ё позвана лица. Е сад рец'те .. вас двоје, прво Ви, *(обраћа се тужиљи)* јел' желите да се помирите?

(2) Тж: Не желим.

(3) С: **Ја* могу да пробам, а *Ви* (обраћа се туженом)?*

(4) Т: *Ја ћу поштовати.*

(5) С: (диктира) Изјављује да не жели да ђ се мири .. и ђ хоће да .. се спроведе поступак .. за развод брака .. Зарез. Тужени изјављује да .. ће поштовати одлуку тужиље .. *** решење: Констатује се да мирење није успело. ... = Ето = сад ћемо// зваћемо .. (обраћа је једној чланици судског већа) 'Оће бит' љубазни, зовните колегиницу? *** = 'Ајде. = . п (улази адвокаткиња тужиље)

(Судска расправа VII, 2015. III)

Након констатације да мирење није успело, суткиња отвара нову подтему: заказивање новог рочишта за главну расправу. Прво пита (оп)туженог одакле ће бити његов пуномоћник и добија одговор да ће бити из Новог Сада. Затим, на основу података из свог роковника, заказује термин за ново рочиште. Пуномоћница тужиље без дозволе суткиње коментарише да ће се морати мењати тужба, јер ће једно дете тада бити пунолетно, и суткиња то потврђује. У наставку разговора утврђује термин за следеће рочиште, а затим тражи од тужиље да каже за кога се малолетно дете (од шеснаест година) одлучило да му биде старатељ, али због упада пуномоћнице у разговор, не добија одговор. У разговор се укључује и (оп)тужени, који се слаже са термином нове расправе. Он поново покушава да наметне тему шта му је саветовао пуномоћник, али суткиња га прекида и констатује да даље неће расправљати ни о чему до следећег рочишта. Након тога суткиња у записник диктира термин новог рочишта и констатује да се датум више не може мењати. Налаже (оп)туженом да обавести свог пуномоћника и да се са тужиљом договори о висини накнаде за издржавање.

После тога суткиња започиње велику дигресију и улази у разговор са пуномоћницом тужиље о томе шта је радила током четири и по месеца штрајка адвоката. (Оп)тужени у неколико наврата због тога тихо негодује, али то суткиња игнорише. (Оп)тужени говори нешто неразумљиво себи у браду (5) и 'чисти грло' (7), као у примеру:

(Пример 11)

(1) С: ко// који .. да .. проценат, тоо можете чак и предложити нешто да ето убрзамо .. (обраћа се адвокаткињи тужиље) Колегинице, шта сте рад'ли ова четри и по месеца? Адвокати *полако* сви сад долазе, полако сви.

(2) Атж: Колегинице, ја сам > радила < , али//

=====

(3) С: Кажу *прекшаје*, па онда *управу*.

=====

(4) Атж: *** Нисам радила то. Ја сам отишла на неки// Прво сам мислила да ћу полудети. Јер .. мислим неизвесност. Онда сам овај отишла у неку радионицу *** сликање//

(5) Т: ***

(6) С: Браво!

(7) Т: *(чисти грло)*

(8) Атж: и на крају направила педесет и кусур неких разних овај тањирића.

Направили //

=====

С: Ето.

=====

Атж: изложбу у Комори//

=====

С: Дивно!??

(Судска расправа VII, 2015. III)

Пуномоћница у једном моменту прекида дигресију и тражи службену белешку са мирења парничних странака, на којем није присуствовала, и суткиња се са тим слаже. Након тога пуномоћница наставља дигресију и суткиња је у томе не прекида, него је пушта да говори још неко време док се не одштампа службена белешка, а затим пуномоћница и тужиља уз поздрав излазе из суднице. Потом, суткиња проверава са дактилографкињом шта је записала и на крају се још једном обраћа (оп)туженом. На његово питање понавља када је следеће рочиште и саветује га да све предлоге које има достави писмено. (Оп)тужени се захваљује, поздравља се са суткињом и излази из суднице.

Судска расправа VIII, 2015. IV

Парница се води између тужиље, бивше ванбрачне супруге, и (оп)туженог, оца петоро малолетне деце, за одређивање виђања оца са једним сином, као и за његово издржавање. Ово је трећа расправа по реду у спору.

Расправа почиње разговором суткиње и тужиље зашто тужиља није дошла на прошло рочиште. Суткиња се присећа како је тужиља послала рођаку да оправда њен изостанак. Тужиља прекида суткињу да дода да је и она после сама долазила, али јој суткиња не дозвољава да прича говрећи да се сећа. Суткиња након тога отвара следећу подтему: извештај Центра за социјални рад са препоруком да се старатељство додели тужиљи и разјашњава зашто се сад води спор само око једног детета, а не око оба. Суткиња пита туженог да ли је он сагласан да мајка добије старатељство и добија потврдан одговор.

Затим суткиња отвара главну тему: договор о одређивању износа за идржавање детета. Суткиња каже да уз старатељство иде и добијање права на издржавање и да се то сада мора решити, као и контакт детета са оцем, затим чита да је предложено хиљаду динара и износи да сматра да је то мало, али пита (оп)туженог шта он мисли о томе. Објашњава да ће тај износ утицати на висину социјалне помоћи. (Оп)тужени објашњава да он осим овог сина има обавезу да издржава још четворо деце и да више

од хиљаду динара не може давати. Један судија поротник додаје да је боље да се одреди мањи износ и суткиња се са тим слаже.

Након тога суткиња отвара следећу подтему: контакт (оп)туженог са дететом. Испитује (оп)туженог какве има услове за виђање са дететом код своје куће и тражи да (оп)тужени прецизира када ће се виђати са дететом. (Оп)тужени прекида суткињу и тражи да виђање буде сваког викенда и она се са тим саглашава.

Суткиња се затим поново враћа на тему обавезе (оп)туженог да издржава петоро деце. Уврђује из којих су бракова деца, колико имају година, где и шта ради (оп)тужени, те колико зарађује. (Оп)тужени изјављује да нигде не ради, јер је повређен.

Током овог дела расправе суткиња прави дигресију. Обраћа се сниматељки и захтева потпуну дискрецију, јер у противном неће дозволити снимање, а сниматељка се са тим саглашава.

Суткиња након тога диктира у записник наводе обе парничне странке и констатује да је друго дете изостављено из спора јер се касније родило. Након тога се поново враћа на изостанак тужиље са претходног рочишта и тражи да јој потврди да је изостала због болести. Пита је колико има деце и тужиља одговара да их има четворо, двоје великих из првог брака и двојицу малих из друге везе. Суткиња инсистира на разлогу изостанка, отворено је пита да ли је то био још један порођај или нешто слично, али она не даје јасан одговор, већ наводи да је било из здравствених разлога. У разговор се уплиће и дактилографкиња која честита суткињи што се сећа таквих детаља од раније.

Након тог дела разговора, суткиња наставља диктат у записник у виду кохерентног текста. Саопштава да неће саслушавати странке, већ жели само да оствари комуникацију са њима, а у записник диктира да су странке са тим сагласне. Обраћа се (оп)туженом и тражи да јој још једном наведе за колико је деце обавезан да плаћа издржавање и зашто не ради. (Оп)тужени наводи да је у питању петоро деце из две везе, а да не ради јер га је ударио коњ. Суткиња преобликује за записник његов навод и инсистира да се у записнику наведе само повреда на раду без стварног разлога повреде (7), што се види у следећем примеру:

(Пример 12)

(1) С: Пре? Мхм. *(наставља да диктира)* троје деце из раније ванбрачне заједнице .. тако да има законску обавезу издржавања за петоро деце, .. а тренутно је ... без запослења .. јер је ..

=====

(2) Т: *(чисти грло)*

(3) С: задобио повреду на раду. *(обраћа се туженом)* Тако сте рекли, јел'?

(4) Т: Коњ ме ударио.

(5) С: М?

(6) Т: Коњ ме ударио.

(7) С: *(обраћа се дактилографкињи) Повреду, само повреду, и не може//Само повреду, Тања, овде стави. .. и не може да обавља тренутно .. никакве послове. .. Стога предлаже ... да .. се обавеза утврди ... за издржавање .. сина ..*
Ј(овице) на хиљаду динара. ..

(Судска расправа VIII, 2015. IV)

Затим суткиња још једном поставља питање о броју деце и тужиљи, која одговара да има двоје деце из првог брака. Суткиња је прекида и наставља диктат у записник. После тога суткиња отвара подтему: коришћење социјалне помоћи. Пита тужиљу да ли користи социјалну помоћ и добија одричан одговор, али тужиља наводи да има намеру да је затражи иако повремено ради сточарске послове.

Суткиња поново прекида тужиљу и њене наводе диктира у записник, а затим одлучује да закључи расправу наводећи да има довољно елемената за доношење пресуде. Пре него што затражи да парничне странке и сниматељка изађу из суднице, још једном са тужиљом потврђује узраст другог детета око чијег се издржавања сада не споре.

По повратку парничних странака у судницу, суткиња објављује да веће доноси пресуду. Уважили су имовно стање странака и дозволили плаћање судских трошкова у две рате. Дактилографкиња објашњава где треба да се потпишу. Суткиња чита судску одлуку о додели старатељства, износу алиментације и термину виђања оца са дететом и наглашава да ће пресуду добити на адресе становања.

Последњи сегмент разговора суткиња води са тужиљом и (оп)туженим у вези са утврђивањем адресе становања. (Оп)тужени наводи да није у добрим односима са својим родитељима и даје заједничку адресу насеља, а тужиља наводи адресу свог оца као сигурну адресу за пријем поште. Суткиња проверава да ли су се потписале странке, поздравља се са њима и оне излазе из суднице.

Судска расправа IX, 2015. V

Парница се води између тужиље, мајке двоје малолетне деце, и (оп)туженог, оца четворо малолетне деце, за измену одлуке о висини накнаде за издржавање заједничке деце (пета расправа по реду у спору).

На почетку расправе суткиња тражи од пуномоћника парничних странака да се договоре о висини износа за издржавање пре него што почне главна расправа. Оба пуномоћника су са тим сагласна. Док се странке договарају, суткиња од сниматељке тражи да види примерак одобрења за снимање који је направила за претходни спор и објашњава дактилографкињи шта да откуца. Странке и пуномоћнике шаље ван суднице да се договарају док се не откуца одобрење за снимање.

Странке и пуномоћници се неко време договарају пред судницом, а затим улазе. Пуномоћник тужиље у шаливом тону саопштава да су се и без суткиње све договорили, што она задовољно одобрава. Објашњава како ће водити ову расправу и која ће питања поставити странкама да би брже текао поступак. Затим пита пуномоћника тужиље који су износ утврдили, од ког датума креће измена одлуке и како ће се новац исплаћивати.

У разговор се укључује и пуномоћник (оп)туженог и постижу договор. (Оп)тужени се укључује у разговор са приговором да је последњу рату већ уплатио и суткиња му дозвољава да објасни шта је платио по старој тужби, а затим наводи да разлику по новој одлуци такође мора уплатити. (Оп)тужени негодује, јер се са тиме не слаже, и револтирано каже да ће тужиљи одмах дати новац. Судија га ту прекида, не дозвољава му даљу расправу и налаже да иду даље на друга питања. Са пуномоћницима прецизира датум уплате издржавања и најављује да тужену ослобађа таксе на тужбу, а да (оп)тужени свој део мора да плати.

Након тога суткиња прави дигресију и са пуномоћником (оп)туженог улази у разговор о неком другом, обома познатом предмету, који није у вези са текућим спором. Затим се обраћа сниматељки са питањем да ли је и то снимљено и изазива смех члана већа.

Суткиња потом отвара главну расправу и у записник диктира наводе парничних странака и да су се странке договориле о свим спорним питањима у интересу малолетне деце. Пуномоћник (оп)туженог у једном моменту покушава да прекине суткињу, желећи нешто да дода, али му она не дозвољава да је прекине док не заврши диктат у записник. Суткиња констатује да саслушања странака неће бити, јер су се о свему договорили. У записнику наводи да отац осим ово двоје деце има обавезу да издржава још двоје деце из још две везе, а његов пуномоћник појашњава да само четврто дете тренутно живи са њим.

Суткиња застаје са разговором да усагласи са дактилографкињом шта да запише, а затим отвара подтему: утврђивање социјалног статуса парничних странака. Прво се обраћа тужиљи (шта је по занимању, колика јој је месечна зарада, има ли других прихода, има ли имовину на свом имену, колики су јој месечни приходи и расходи, колике су материјалне потребе деце). Питања повремено прекида да би издиктирала наводе за записник, а затим слична питања поставља и (оп)туженом.

У разговору са (оп)туженим суткиња схвата да живе у истом месту и у једном моменту прелази на фамилијарнији начин обраћања (оп)туженом. Разговор се највише води о кредиту који (оп)тужени мора да плаћа за кућу. Пошто је саслушала (оп)туженог, суткиња одлучује да има довољно елемената да донесе пресуду, а (оп)туженом предлаже да се одмах одрекне права на жалбу ако је задовољан договором. Затвара расправу и шаље странке ван суднице док веће не донесе пресуду, а затим са дактилографкињом проверава и коригује записник.

По повратку станака у судницу, суткиња пожурује завршетак расправе, јер је већ чекају за другу парницу. Не чита пресуду, већ је даје странкама да саме прочитају на брзину. Суткиња констатује да је расправа завршена, а затим поново улази у разговор са пуномоћником (оп)туженог о другом предмету који су већ спомињали током расправе. Дактилографкиња даје странкама решење на потпис и у неколико наврата подсећа суткињу да их чекају за другу расправу, али она то игнорише. Пуномоћник тужиље пита да ли су слободни и суткиња их коначно отпушта док наставља разговор са пуномоћником (оп)туженог.

4.2. Анализа дискурсног учинка суткиње и (оп)туженог

У табелама 3 и 4 представљам квантитативне податке о броју употребљених речи саговорника у судским расправама из 1991. године и поредим их са подацима из судских расправа снимљених 2015. године.

Укупан број речи у корпусу (1991)	Судска расправа	I	II	III	IV	Укупно	Број речи у %
15064	Суткиња	3282	2808	1728	924	8742	58,03
	(Оп)тужени	903	467	733	409	2521	16,74

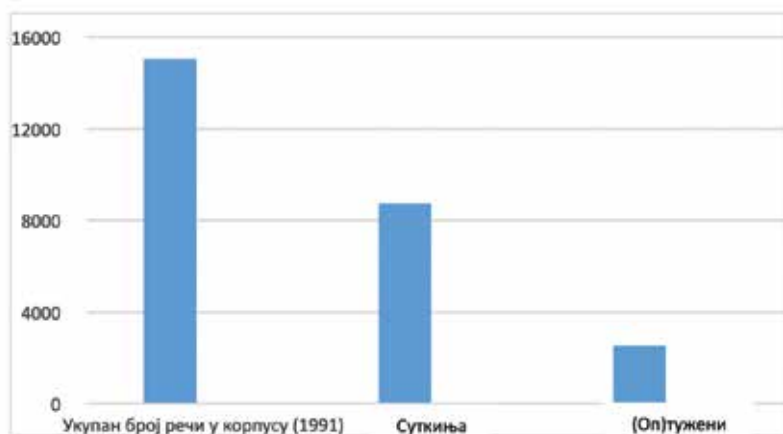
Табела 3. Дискурсни учинак суткиње и (оп)туженог (1991)

Укупан број речи у корпусу (2015)	Судска расправа	I	II	III	IV	V	Укупно	Број речи у %
11311	Суткиња	1453	2797	849	1573	1453	8129	71,87
	(Оп)тужени	594	651	139	114	131	1629	14,41

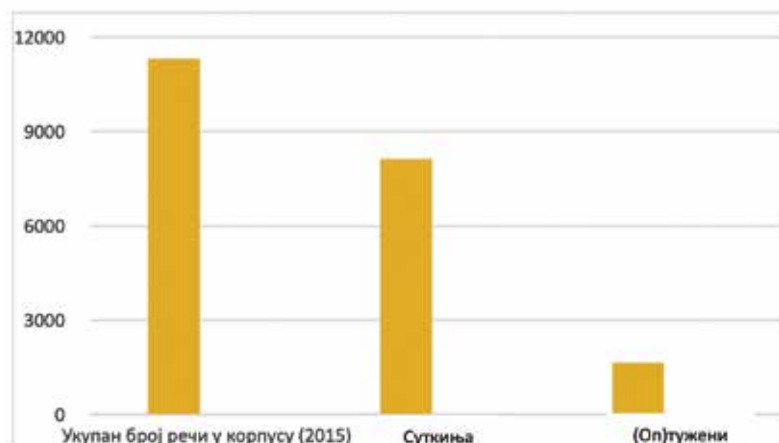
Табела 4. Дискурсни учинак суткиње и (оп)туженог (2015).

Табела 3 показује да у корпусу из 1991. године од укупног броја речи (15064) суткињи припада три пута више (8742) него (оп)туженом (2521). Подаци у табели 4 потврђују исти податак: од укупног броја речи (11311) суткињи припада (8129), што је скоро пет пута већи број речи од броја речи (оп)туженог (1629). Овај податак није нов, забележили су и други истраживачи доминацију судије количином говорења.

Укљученост суткиње и (оп)туженог у интеракцији још је видљивија када се добијени подаци представе у облику графикана.

Графикон 1. Дискурсни учинак суткиње и (оп)туженог (1991)

Графикон 2. Дискурсни учинак суткиње и (оп)туженог (2015)

Дискурсни учинак (оп)туженог се у одређеној мери повећава ако узмемо у обзир да пред судом (оп)тужени даје изјаве у своје име, али да за њега проговара и његов пуномоћник (адвокат). У испитиваном корпусу (1991) број речи адвоката износи 529, од чега 470 речи припада другој судској расправи, а 59 речи четвртој расправи (у осталим расправама нису учествовали адвокати тужених). Додајмо да ће учинак оптуженог бити већи на првој расправи, када судија узима податке од оптуженог, за разлику од овде забележених примера када су неке расправе биле тринаесте по реду.

Овај број речи још је мањи у контролном делу корпуса (2015). Он износи свега 125 речи и то само из пете судске расправе. У осталим расправама адвокати углавном

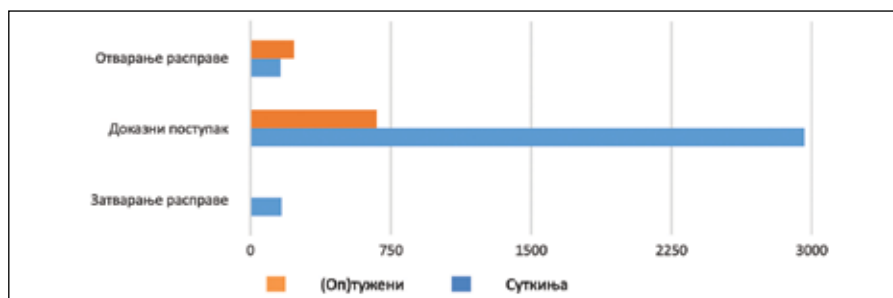
нису учествовали (због вишемесечног штрајка адвоката, који је трајао од 17. септембра 2014. до 26. 1. 2015. године, или странке нису ангажовале адвокате из других разлога).

Ипак, чињеница је да подаци о количини говорења адвоката (оп)туженог не мењају значајно основну шему интеракције у судници. Иако број речи адвоката (оп)туженог не игра значајну улогу у овом сегменту анализе, семантички садржај ових речи има одређени утицај на формирање ДРС-а, чему ћу касније посветити више пажње.

Детаљнији приказ количине говорења суткиње и (оп)туженог може се направити на основу броја употребљених речи у оквиру *појединих фаза* у току судске расправе, као и мерењем трајања дискурсни активности током ових фаза: *отварање расправе, доказни поступак и затварање расправе* (са читањем пресуде). У истом приказу упоредо дајем и дистрибуцију броја речи које употребљава (оп)тужени у истим фазама главне расправе. Током расправе суткиња има монолошке секвенце у које спадају читање процесних списа и диктат у записник, а за које не постоји унапред одређено време током расправе. Оно што је прописано јесте да она може говорити колико сматра да је потребно, а остали учесници по правилу не прекидају монолошки ток. Суткиња ове секвенце реализује када се за тим јави потреба (да се прибележе закључци и решења до којих се дошло током расправе). Такође, у монолошке секвенце спада и читање пресуде након затварања расправе. Као репрезентативан узорак за ову анализу употебила сам две судске расправе са највећим бројем употребљених речи: расправа I (1991) и VI (2015. II).

Укупан број речи суткиње и (оп)туженог Судска расправа I, 1991.		Отварање расправе	Доказни поступак	Затварање расправе	Укупно	Број речи у %
4185	Суткиња	158	2959	165	3282	78,42
	(Оп)тужени	232	671	0	903	21,58

Табела 5. Дистрибуција речи суткиње и (оп)туженог током главне расправе (1991)

Грифкон 3. Дистрибуција речи суткиње и (оп)туженог током главне расправе (1991)

У **табели 5** и на **графикону 3** приказана је дискурсна активност обоје говорника. Она је највећа током извођења доказног поступка и у тој фази доминантну улогу има суткиња. Однос улога је промењен у уводној фази, током отварања расправе, а разлог томе је што на једноставна питања суткиње, која понекад садрже свега неколико речи, (оп)тужени даје детаљан одговор, чиме се његова количина говорења повећава. Ову појаву илуструје следећа епизода:

(Пример 13)

(1) Т: Сведок један, сведок један је дошао ...

(2) С: Ви довели *сами*?

(3) Т: Да.

(4) С: Кога сте довели?

(5) Т: *Г. Д. што сам га пре предлагао. И. В. нисам могао наћи телефоном. Неће да се јави. Наводно он .. добио неку забрану од супруге да би .. да он не сме доћи.*

(6) С: Како се овај зове што је дошао? Г.?

(7) Т: Г. Д.

(8) С: Д.?! .. Он зна шта? Шта је њему познато?

(9) Т: *Њему је познато да је М. била удата у Каћу и да је из Каћа се преудала за тог Ивић Васу у Руменачку осамдестри. .. И сада .. нај// најновије је она сад .. и не живи са тим .. Ивић Васом и сад је запослена у Новом Саду.*

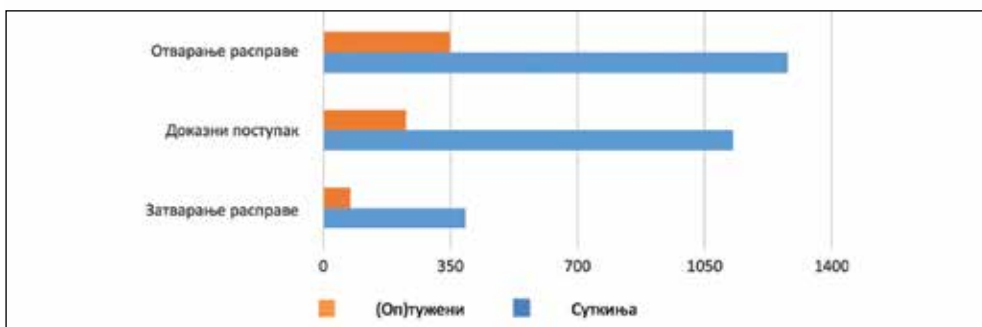
(Судска расправа I, 1991)

Са друге стране, у завршној фази дискурсна активност (оп)туженог фактички не постоји. Суткиња затвара расправу читањем решења која су донета током расправе, те заказује ново рочиште, а (оп)тужени најчешће нема ниједну примедбу или нејасноћу која би требало да му се разјасни.

У контролној расправи (Табела 6 и Графикон 4) стање је унеколико другачије. У свим фазама главне расправе доминантна је дискурсна активност суткиње.

Укупан број речи суткиње и (оп)туженог Судска расправа VI (2015. II)		Отварање расправе	Доказни поступак	Затварање расправе	Укупно	Број речи у %
3448	Суткиња	1279	1128	390	2797	81,12
	(Оп)тужени	349	228	74	651	18,88

Табела 6. Дистрибуција речи суткиње и (оп)туженог током главне расправе (2015)

Графикон 4. Дистрибуција речи суткиње и (оп)туженог током главне расправе (2015)

Иако је очекивано да највећа дискурсна активност буде током доказног поступка, у овој расправи је већа активност током отварања расправе. Разлог томе лежи у одлуци суткиње да саопшти решења, предлоге и наводе са претходног рочишта, као и да утврди да ли су парничне стране обезбедиле доказе својих навода.

Процентуално изражена, дискурсна активност за суткињу износи 78,42% у односу на (оп)туженог чија је активност 21,58% (1991), док је у контролној расправи 81,12% за суткињу и 18,88% за (оп)туженог. И један и други пример показују сличне обрасце говорења у ком је уочљива несразмера у количини говорења и велика дискурсна доминација суткиње у односу на (оп)туженог, што је доказ контроле над дискурсом коју има суткиња током судске расправе.

4.3. Опште особености дискурса разговора у суду

Ван Дајк сматра да је лексичка анализа најважнији део анализе дискурса, јер је варирање лексичких јединица најважније средство изражавања у дискурсу (Van Dijk, 2006). Лексички избор који прави суткиња у анализираним разговорима веома је специфичан. Он представља спој формалног правног и неформалног разговорног дискурса.

Анализа података показује да је у разговорима у суду честа употреба лексичких средстава уобичајених у законодавно-правним текстовима, а то су:

- а) **термини и правничка лексика:** адвокат, брачна/ванбрачна заједница, вештачити, главна расправа, доказ, доказни/чињенични предлог, Закон о парничном поступку (ЗПП, зе-пе-пе), законска заступница, издржавање, (чињенични) наводи, одговор на тужбу, отказ пуномоћи, парничне странке, поднесак, привремена мера, приговор, пуномоћник, решење, рочиште, сведок, судија, судски/парнични поступак, тужени, тужилца, тужбени/противтужбени захтев и др.

- б) **устаљене речи и изрази:** ангажовати адвоката; изјављује; костатује се; доставити пуномоћ; дужни сте да говорите истину; обавезује се тужени; одређује се извођење доказа; остати при захтеву; остати при чињеничним наводима/ доказима/ предлозима; приговарати [некоме] у делу; саслушати [некога] на околност; суд доноси решење и др.
- в) **латинске речи и речи страног порекла:** аконтација, (оптужени) акт, ангажовати, апелација, апсолутно, аргумент (аргументовано), банкрот, диспозиција, евидентно, егзактно, егзистенција, елементарне (непогоде), (немати) елана, интерес, квалификација, калкулисти, партиципација, постулат, (говорити) принципијелно, океј, сума, финансије, формално (одговорити на тужбу), номинална (вредност) и др.
- г) **помодне речи:** комуникација, листинг, модус, морално, оптималан (развој), ситуација, социјализација, термин, штрајк и др.
- д) **метонимија** (замена вршиоца радње називом институције коју представља):
 (1) Суд доноси решење; (2) *Суд* по службеној дужности *не* предузима више ниједну .. ниједну радњу//;
- ђ) **понављање кључних речи и израза који се не замењују синонимима:**
- С: (диктира) Нов ред. Пуномоћник тужиље приговара сведоку јер .. ништа што је рекао није тачно, зарез .. све **чињенице** су му познате .. из .. посредних извора, зарез, ниједну **чињеницу** не зна из непосредног сазнања.
- С: **Обавезује се тужени** да у року од осам дана ... не, овај, добро, **достави** њему адресу .. других сведока који ће .. потврдити да живи у .. ванбрачној заједници и да је тужиља запослена. Тачка. Нов ред. **Суд доноси решење** п. (тражи слободан термин) = Немам нигде ово исто веће. Бранка, је л' ово можда ово исто веће ***? п. Је л' можете ви тријеспровог маја? .. Је л' можете вас двоје =? п. **Суд доноси решење** .. **главна расправа** се одлаже за тридесетпрви мај .. у девет сати што присутни узимају на знање па им се позиви неће слати. Тачка. Нов ред. **Обавезује се тужени** .. да у року од осам дана **достави** имена и адресе сведока који ће потврдити .. да је тужиља запослена. .. Нов ред. **Обавезује се .. тужени** да у истом року **достави** адресу сведока С. Б. Тачка. Нов ред. **Обавезује се .. тужилица** .. да на **главној расправи** .. пружи њему доказ о томе од којих болести болује.
 (Судска расправа I, 1991)
- е) **вишак речи као последица замењивања речи и израза дугачким синонимима:**
- 1) плата → Колики вам је лични доходак;
 - 2) део очевине → Изјављује да има део наследствава иза покојног оца;
 - 3) бити подстанар → Тужени живи у подстанарском стану;
 - 4) подстанарски уговор → Имате уговор о подстанарском закупу?;
 - 5) бити ожењен/у браку → Је л' сте засновали брачну заједницу?;

- 6) грејати се на дрва/угаљ → Грејем се *на чврсто гориво*;
- 7) имати за себе → Имам довољно *за моје потребе*;
- 8) када → У *ком периоду* ју је виђао?;
- 9) у динарима → Закупнину плаћа у *динарској противвредности* од двеста немачких марака;
- 10) здравље → Тужени приговара .. тужиљи у делу где говори .. *о свом здравственом стању* и др.

ж) **лексичка средства неодређености** која се употребљавају самостално или као зависни чланови именичке синтагме, при чему најчешће агенс и пацијенс. На пример:

– **неодређене заменице** (*неки, неко, нешто*):

- 1) На крају ће то *неко* платити;
- 2) У овом тренутку *неко* мора да се стара о деци;
- 3) Је л' сте Ви обавезни да још *неког* издржавате сем М.?
- 4) Наводно он .. добио *неку* забрану од супруге;
- 5) Кад одем добијем .. од *неког нешто*;
- 6) Да л' имате на свом имену *нешто*?

– **бројеви** (*један, други*):

- 1) Сведок *један*, сведок *један* је дошао;
- 2) *Једно* време је живела у Гардиновцима;
- 3) Не, не само што сам ту у *једну, један* кућерак;
- 4) Ви'те ја станујем на *друго* место;

– **опште заменице**⁴⁶ (*све, сви, свашта*):

- 1) Сачекајте .. кад Вас буде саслушала онда ћете рећи *све*;
- 2) *Свима* одговара;
- 3) *Сви* се смешкају ê и ја не знам од кога да се браним;
- 4) Био сам, пробао сам и код приватника и *свашта*.

Табеле које следе приказују број употребљених лексичких средстава неодређености у два корпуса из два временска сегмента.

⁴⁶ Душка Кликовац (2008а:62–63) сматра да се и опште заменице граниче са неодређеношћу, јер се њима „именују сви заједно (или све заједно) не именује се нико (ништа) појединачно”.

Судска расправа	Учесници у интеракцији	Број лексичких средстава неодређености	
		Број	Процент
I, 1991.	суткиња	25	73,53%
	(оп)тужени	9	26,47%
II, 1991.	суткиња	21	77,77%
	(оп)тужени	2	7,41%
	пуномоћник (оп)туженог	4	14,82%
III, 1991.	суткиња	17	47,22%
	(оп)тужени	19	52,78%
IV, 1991.	суткиња	6	46,15%
	(оп)тужени	6	46,15%
	пуномоћник (оп)туженог	1	7,7%

Табела 7. Употреба лексичких средстава неодређености (1991)

Судска расправа	Учесници у интеракцији	Број лексичких средстава неодређености	
		Број	Процент
V, 2015. I	суткиња	34	72,34%
	(оп)тужени	13	27,66%
VI, 2015. II	суткиња	49	90,74%
	(оп)тужени	5	9,26%
VII, 2015. III	суткиња	18	94,74%
	(оп)тужени	1	5,26%
VIII, 2015. IV	суткиња	29	93,55%
	(оп)тужени	2	6,45%
IX, 2015. V	суткиња	16	84,22%
	(оп)тужени	1	5,26%
	пуномоћник (оп)туженог	2	10,52%

Табела 8. Употреба лексичких средстава неодређености (2015)

Добијени подаци показују да се у говору суткиње појављује знатно већи број лексичких средстава неодређености у односу на говор (оп)туженог, па чак и у оним ситуацијама када у име (оп)туженог говори његов пуномоћник. Повећан број ових лексема у говору (оп)туженог јавља се само у трећој и четвртој расправи иницијалног корпуса где се неодређеност повећава са намером туженог да подели одговорност са другима или себе представи као жртву система, што илуструју следећи примери:

- 1) Сви се смешкају *ê* и ја не знам од кога да се браним;
- 2) Био сам, пробао сам и код приватника и *свашта*.

На граматичком плану уочљиве су следеће особине ДРС-а:

а) **номинални карактер** – велики број девербативних именица, често у функцији реченичних кондензатора (номинализација, декомпонованих предиката):

- 1) завршити *градњу* ← изградити;
- 2) пружити *доказ* ← доказати;
- 3) узети у / плаћати *закуп* ← закупити;
- 4) остварити (додатну) *зараду* ← (додатно) зарадити;
- 5) остати при *захтеву* ← захтевати;
- 6) дати *информацију* ← информисати;
- 7) добити *наследство* ← наследити;
- 8) дати *објашњење* ← објаснити;
- 9) донети *одлуку* ← одлучити;
- 10) бити на *одмору* ← одмарати се;
- 11) имати *оправдање* ← оправдати;
- 12) поставити *питање* ← питати;
- 13) послати *позив* ← позвати;
- 14) дати *пуномоћ* ← опуномоћити;
- 15) пружити *предлоге* ← предложити;
- 16) прећи на *преговор* ← преговарати;
- 17) донети *пресуду* ← пресудити;
- 18) бавити се *препродајом* ← препродавати;
- 19) немати *примање* ← не примати;
- 20) имати за *продају* ← продавати;
- 21) имати *развод* ← разводити се;
- 22) одредити *саслушање* ← саслушати;
- 23) имати *трошак* ← потрошити;
- 24) поднети *тужбу* ← тужити;
- 25) давати *савете* ← саветовати и др

Судска расправа	Учесници у интеракцији	Број девербативних именица	
		Број	Процент
I, 1991.	суткиња	164	84,97%
	(оп)тужени	29	15,03%
II, 1991.	суткиња	188	79,32%
	(оп)тужени	16	6,75%
	пуномоћник (оп)туженог	33	13,93%
III, 1991.	суткиња	112	96,55%
	(оп)тужени	4	3,45%
IV, 1991.	суткиња	55	73,33%
	(оп)тужени	14	18,67%
	пуномоћник (оп)туженог	6	8%

Табела 9. Број употребљених девербативних именица (1991)⁴⁷

Судска расправа	Учесници у интеракцији	Број девербативних именица	
		Број	Процент
V, 2015. I	суткиња	93	73,81%
	(оп)тужени	33	26,19%
VI, 2015. II	суткиња	123	96,09%
	(оп)тужени	5	3,91%
VII, 2015. III	суткиња	42	93,33%
	(оп)тужени	3	6,67%
VIII, 2015. IV	суткиња	79	100%
	(оп)тужени	0	0%
IX, 2015. V	суткиња	71	91,02%
	(оп)тужени	4	5,13%
	пуномоћник (оп)туженог	3	3,85%

Табела 10. Број употребљених девербативних именица (2015)

⁴⁷ У анализу нису ушле именице *nomina agentis* због њихове семантичке специфичности: из њих се првенствено реконструише агенс, па тек онда и предикација, нпр. заступница – жена (она) која заступа и др.

Квантитативни подаци (Табеле 8. и 9.) показују да суткиња користи неупоредиво већи број номинализованих израза. Овај поступак њеном изразу даје званичан тон који може носити имплицитну поруку: *веома је важно ово о чему сада говорим*. Велики број номинализација концентрише се у дужим монолошким секвенцама судске расправе које припадају суткињи. То су они параграфи у транскриптима у којима читамо преобликоване исказе парничних странака, као и одлуке и решења које суткиња доноси и диктира их у записник. И, заиста, важност онога што се диктира у записник није упитна. Проблем је у томе што преобликован исказ, пун номинализованих структура, често у комбинацији са другим бирократским изразима, постаје гломазан и недовољно јасан правним лаицима. То је идеална позиција за демонстрацију конверзационе и друштвене моћи.

Као последица номинализације и вишка речи јављају се:

– **гомилање генитива:**

- 1) Тужени остаје код тужбе и постављеног тужбеног захтева;
- 2) Одређује се да тужени на име свог дела доприноси уплаћује хиљаду динара месечно;
- 3) Ви се ослобађате од трошкова судских такси;
- 4) Обавеза иде од дана подношења тужбе;
- 5) Он има пуно обавеза издржавања;
- 6) Тужени има обавезу издржавања једног детета;
- 7) Предлаже да се саслуша на околност постојања ванбрачне заједнице тужиље;
- 8) Ја не плаћам ништа од трошкова становања;
- 9) ... због престанка заједничког живота *** комплетне ситуације сматрамо да је у интересу млдб деце да се повере Д. на самостално вршење род'тељског права...);

– **експлицитна категоризација именица⁴⁸:**

- 1) Тужени приговара .. тужиљи у делу где говори .. оо свом здравственом стању ← здрављу;
- 2) Прописно опоменут изјављује: .. ê ја познајем парничне странке ← парничаре;
- 3) А је л' знате да л' је живела са неким у брачној заједници ← браку;
- 4) Тужени предлаже да се Б. .. саслуша на околност постојања ← о постојању ванбрачне заједнице тужиље;
- 5) Кол'ки су трошкови за становање ← станарина;
- 6) Долазите без доказних предлога ← доказа;
- 7) Па мислим кад нема новчаних прихода ← новца и сл.

48 Под експлицитном категоризацијом именица Душка Кликовац (2008а) подразумева процес у ком се из једног именичког појма изводи њему надређен појам и именује именицом, а првобитна именица постаје њена одредба. Нпр. уместо *снег* добијамо *снежни покривач*, уместо *планина* – *планински предели*, *време* – *временски период*, *новац* – *новчана средства* и сл.

Осим номинализација, ДРС поседује и друга граматичка средства којима се остварује недређеност, а то су:

– **безлични изрази:**

- 1) Још ту *има* проблема око наследства;
- 2) Да ли *има* нешто по питању оних уплатница и *е* нешто?;
- 3) Па *живи се* онако сиромашно;
- 4) *Нема смисла запослити се* у фирми;
- 5) Него с њом *треба знати* како .. *е* *треба* јој *прићи*;
- 6) *Треба* сваки дан *да се ради* са децом, знате?;
- 7) *Треба* ту земљу *радити*;
- 8) А па дајте//за договор *треба* нешто *да се е* **понуди**, да *би се могло* о нечему *расправљати*;

– **партиципски и рефлексивни пасив:**

- 1) Писмени докази *су прочитани*;
- 2) ... имовина *није наслеђена*, већ *је стечена* за време брака;
- 3) Ви, овај, *ћете бити саслушани*;
- 4) ... та моја пензија *к//као што видите сад је нападнута* са свих страна;
- 5) ... то *је код Мађар Сузане вођено*;
- 6) *е* .. кад кад смо били на .. рочишту за развод брака .. *У* и све *је повађено*... ;
- 7) ... због неп// елементарних непогода .. *е* усев .. *био уништен*;
- 8) Службеним путем *биће затражен* .. извештај...;
- 9) Главна расправа *се одлаже* за тридесетпрви мај⁴⁹;
- 10) *Обавезује се* тужени да у року од осам дана ... не, овај, добро, достави *е* адресу .. других сведока;
- 11) Главна расправа *се закључује*;
- 12) Поступак *ће се* .. даље *водити* .. под бројем пе-;
- 13) **Тај** *се износ умањује* од 1. V;

⁴⁹ Примере наводим у изворном облику са могућим грешкама на правописном и/или граматичком нивоу.

– **прво лице множине:**

- 1) Е сад ми овде имамо .. овај, ваш лични доходак до септембра 90. .. па ћемо како тражити за касније онда писмено;
- 2) Дал' се слажете да тај .. извештај прочитамо ван расправе, да не правимо расправу и трошак?;
- 3) Кад смо укинули притвор?
- 4) Али да тражимо извештај за туженог.

У испитиваним судским расправама бројни су и примери комбинација различитих граматичких средстава неодређености као што су:

– **рефлексивни пасив и номинализација:**

- 1) Одређује се извођење доказа саслушањем сведока;
- 2) Укида се пресуда због изостанка ... број пел/шездесет *три*;
- 3) ...ослобађа се законска заступница .. од плаћања судске таксе;
- 4) ...дозвољава се повраћај у пређашње стање ..);

– **партиципски пасив и номинализација:**

- 1) Ван главне расправе биће изведен доказ читањем потврде...;
- 2) ... јер би плаћањем судске таксе била знатно умањена средства из којих се издржава;
- 3) Писменим путем биће позвана тужиља ради саслушања;

– **прво лице множине и декомпоновани предикат:**

- 1) Па да донесемо пресуду;
- 2) Кад стигне његова плата, тек онда ћемо донети пресуду, али без главне расправе;
- 3) Је л' .. се слажете да дозволимо повраћај у пређашње стање?;

– **партиципски пасив и безличан израз:**

Све је У чуо сам, речено од стране сина, причало се итд.;

– **рефлексивни пасив и декомпоновани предикат:**

Обавезује се .. тужиља .. да на главној расправи .. пружи *ê ê* доказ .. ;

– **безличан израз, партиципски пасив и номинализација:**

- 1) Констатује се .. да је законској заступници .. уручен чек за уплату таксе .. на тужбу;
- 2) Констатује се да није приступила *тужиља* .. уредно је позвана .. ради саслушања.

Посебно је занимљив пример у ком су у једној реченици употребљена чак четири средства неодређености: **безлична конструкција + пасив + декомпоновани**

предикат + номинализација (деадјективна именица), који компликује израз до степена неразумљивости и осликава бирократизацију ДРС у највећој мери:

(Пример 14)

(1) С: **Напомиње се** туженом .. да **ће .. бити саслушан** као странка .. и **обавезује се** .. да на главној расправи .. **пружи доказ .. о висини ..** прихода које остварује његова супруга.

(Судска расправа IV, 1991)

Једна од најистакнутијих особина правног дискурса јесте официјелност. Она је посебно уочљива у разговорима у суду у именовану говорника, као и у обраћању саговорницима, а остварује се на неколико начина:

а) **према својствима (улози) говорника у разговорној ситуацији** (тужени, тужилац, пуномоћник, законска заступница и др.):

- 1) Пуномоћник тужиоца изјављује да остаје при чињеничним наводима;
- 2) Тужени изјављује да остаје при одговору на тужбу;
- 3) Тужени приговара тужилци у делу .. где каже да не живи у ванбрачној заједници;
- 4) Тужени, извол'те можете одговорити на тужбу;
- 5) Тужилац је ванбрачно дете, зарез ..;
- 6) Странке сагласно предлажу да се извештај .. о приходима туженог .. прочита ван главне расправе;
- 7) Тужени изјављује да .. законска заступница има приходе .. јер се бави препродајом робе;
- 8) И ^{***}, судија, ја бих додао још једну ствар;
- 9) Троје деце .. и две супруге, судија.

б) **именом и/или презименом говорника:**

- 1) (обраћа се туженој) Б., имамо проблем са доставом, са адресом ^{***};
- 2) Хоћ'те *сваки* други викенд, Б., да долазите по децу?;
- 3) Ја не знам заиста, М., заиста се понашате крајње неозбиљно;
- 4) М. Б., значи Каћ, јел' тако?;
- 5) ... сматрамо да је у интересу млдб деце да се повере Д. на самостално вршење род'тељског права...;
- 6) Које године сте, Д., рођени?

в) **личној заменицом у 2. л. множине, а ретко и у 2. л. једине:**

- 1) Ви знате кад је то било?!;
- 2) Ви сте *двадесетипрвог фебруара* били у суду;
- 3) Које године сте Ви рођени?;

4) Овај, ово *Вас* не питам да би .. *ê* *Вам* направила неких проблема;

5) Код мене? Как' *те* не знам? Добро//;

г) **индиректним обраћањем употребом глагола у 2. л. множине, а ретко и у 2. л. једнине:**

1) Кол'ко *плаћате* закуп?;

2) .. *Имате* уговор о подстанарском закупу?;

3) Шта *сте* по занимању?;

4) Мало ми то *разјасните*. Нисам разумела. ...;

5) *Немојте* ме прекидати;

6) Имате обавезе да издржавате једно дете;

7) *Морате* мало гласније;

8) У време када *сте* .. овај *продавали* ове ствари из иностранства отприлике кол'ко *сте* могли да *зарадите* на тај начин месечно?;

9) Колико *можеш* месечно да *зарадиш*?;

10) *Мораш* још једном назив фирме;

11) Јер *си* корисник социјалне помоћи *била*?;

12) *Ниси*? 'Оћеш сад? и сл.

Повремено се начини именовања и обраћања комбинују, нарочито у уводном делу судске расправе када суткиња констатује која лица су присутна или током расправе када прозива особу коју ће саслушати. На пример:

1)**Ви** сте .. С., јел' тако?;

2) *М.*, молим *Вас* устаните. *Тужиља С.* .. *М.* Име *Вашег* оца?;

3) Је л' имате *Ви* неко питање да подсетите *тужиљу* нешто што је заборавила да каже, а мислите да је баш важно?;

4) *Тужени* .. С. Б. ... Б., молим *Вас* устаните. Име *Вашег* оца?;

5) *М.* које године сте *Ви* рођени?;

6) Чиме се *Ви* бавите, *Д.*?;

7) *Тужиоче*, је л' имате нешто *Ви* да мењате у *Вашој* тужби?;

8) Кол'ко **ти** имаш укупно деце? Ови//ови двоје и да л' *имаш* од раније?

Наведени примери показују да је именовање говорника и обраћање саговорницима у већини случајева формално и потврђује конверзациону и друштвену дистанцу између суткиње и осталих учесника у разговору. Једино она има слободу да бира на који начин ће се обратити другим учесницима у разговору или их именовати. Може комуникацију свести на фамилијаран тон (обраћање именом, личном заменицом **Ти** или глаголом у 2. л. једнине), док је обраћање других њој увек и једино могуће формалним обликом (**Ви**) на основу улоге коју има у разговорној ситуацији.

Такође, као представница судске власти, суткиња у разговорима са (оп)туженим полази из позиције позитивне самопрезентације НАС. У контексту у ком се ДРС остварује, позиција МИ означава носиоце знања, 'делиоце правде', у чијим рукама је комуникативна и друштвена моћ. Доминантна улога коју суткиња има у судским расправама даје јој слободу избора лексичких средстава којима ће своју позицију обележити у говору. Она то чини, пре свега деиктичком употребом заменица 1. л. множине и једнине, а затим и глаголима у 1. л. множине.

Када коментарише поступке или наводе оптуженог или образлаже лични став и начин свог рада, суткиња употребљава личну заменицу у 1. л. једнине.

(Пример 15)

- (1) С: [...] Тужени додаје .. да је у међувремену .. тужиља нашла посао и да она *ради*.
Ко ће то потврдити?
- (2) Т: Могу ***
- (3) С: А што то нисте досада урадили? Па **ја** сам Вама прошли пут објаснила. **Ја** .. овај ё Вас не разумем *заиста*. [...]

(Судска расправа I, 1991)

(Пример 16)

- (1) С: Кад сте Ви *** Значи, подићемо по петсто динара по детету. **Ја** сматрам да је то ето *буквално* ето .. једна ужина. То дете од десет година је школског узраста *** бар једна та ужина да се плати. Даље, мајка има обавезу.. неку. **Ја** сад не знам да л' ће то се стварно плаћати. Тај део **мене** више не интересује, али тај неки минимум је код *мене* хиљаду и по у//у најтежим ситуацијама, иначе испод седам-осам **јаа** обично не досуђујем ако су здрави прави и ако раде [...]

(Судска расправа VI, 2015. II)

Међутим, када говори о доношењу конкретних одлука, решења и пресуда, суткиња се заклања иза личне заменице **ми** која упућује на судско веће као референта. На тај начин, говорећи у име судског већа, суткиња избегава личну одговорност.

(Пример 17)

- (1) С: Ви остајете при оном Вашем захтеву да се дозволи повраћај у пређашње стање?
- (2) Т: Не ја сам повисио на .. шесто динара.
- (3) С: Ал' **ми** смо донели ре// .. ону пресуду због изостанка на хиљаду динара.

(Судска расправа III, 1991)

Интересантан је пример који показује формалност таквог упућивања на учеснике у комуникацији. Иако је законом уређено да одлуке доноси судско веће које чини суткиња, као председница суда, и двоје судија поротника (правних лаика), из примера који следи јасно је да суткиња, као носилац ауторитета и знања, одлуке доноси самостално.

(Пример 18)

(1) С: Значи, **ја** ћу утврдити како сматрамо **ми** овај// **судско веће**.

(Судска расправа VI, 2015. II)

(Оп)тужени, такође, често употребљава личну заменицу **ја**, поготово када жели да образложи своје поступке, умањи личну одговорност или пренесе обавезу на тужиљу. Међутим, када у свом говору упућује на тужиљу (законску заступницу), (оп)тужени не упоребљава њено име, већ је ставља у позицију трећег лица, именује је преко улоге коју има у судској расправи (тужиља), а најчешће анафору **она**, чиме наглашава свој антагонистички став. На пример:

(Пример 19)

(1) Т: Знао сам **ја**. **Ја** сам сада исто казао да је **она** била удата у Каћу.

(2) С: Да.

(3) Т: Удата за И. В. **Она** то пориче.

(4) С: *Па да*.

(5) Т: Значи мора сведок да каже, да дође и тај човек па да каже Суду па да се **она** разувери, да онда **она** призна. Значи **ја** мислим ако **ја** ако **она** не признаје, сведоци докажу, па онда признаје, **ја** мислим да то терет на **њену** страну да иде.

(Судска расправа I, 1991)

Осим великог броја именица, у испитиваном судским расправама велик је и број глагола. Међу њима доминирају глаголи у личном облику: у два корпуса различито (1991: 2605, а у 2015: 1895).

Корпус	Судска расправа	Глаголски облици							Укупно
		Презент	Перфекат	Футур 1.	Футур 2.	Потенцијал	Императив	Плусквам-перфекат	
1991.	I	560	341	30	5	7	29	12	984
	II	505	250	17	2	13	11	2	801
	III	382	78	9	0	8	19	1	497
	IV	244	32	15	2	16	14	0	323
2015.	V	281	60	44	4	10	12	0	411
	VI	455	93	43	0	7	13	0	611
	VII	156	46	33	1	3	16	1	256
	VIII	197	52	36	0	4	6	0	295
	IX	217	59	24	1	4	17	0	322

Табела 11. Дистрибуција глаголских облика

Најчешћи глаголски облик је **презент**: 1691 примера (65,91%, 1991) и 1306 примера (68,92%, 2015), а употребљен је у:

– **индикативном значењу**:

- 1) *Обавезује се* тужени да у року од осам дана достави адресе сведока ;
- 2) Суд *доноси* решење;
- 3) *Одређује се* извођење доказа.. са .. читањем списка;
- 4) *Констатује се* да су приступила сва позвана лица;
- 5) Пуномоћник тужиоца *изјављује*;
- 6) Тужени *предлаже* .. да се .. саслуша сведок Г. Д. и др.

– **квалификативном значењу**:

- 1) Да ли *се виђате* са сином?;
- 2) *Имате* уговор о подстанарском закупу?;
- 3) Шта поред тога, поред тих шест милијарди још *плаћате*?;
- 4) Да, =*обрађујем* башту=;
- 5) Шта у башти *имате*?;
- 6) Они *станују* у Новом Саду и др.

– **модалном значењу (заповест, наредба, захтев) у конструкцији нека + презент**:

- 1) *Нека* потврду о томе *изда* лекар опште праксе;
- 2) =*Нека остане* тај износ.=;
- 3) *Нека тражи* одлагање;
- 4) Па онда *нека напише* да нема личног дохотка и др.

– **као допуна модалних глагола са значењем жеље, хтења, потребе, дозволе, способности, (не)могућности, обавезе**:

- 1) Све ово што ми *** износимо без аргумената су празне приче тако да не желим *да* празно *причам* ништа;
- 2) Странке сагласно изјављују *ê* да .. *ê* желе *да покушају* .. нагодбу;
- 3) Рекли сте да нећете *да радите* без адвоката;
- 4) Ја бих хтео *да поставим* једно питање;
- 5) То сте требали *да урадите*;
- 6) Само треба мени *да одговарате*;
- 7) Можете *да одговорите* на тужбу;
- 8) Па видите да уме *да заради*;
- 9) Адвокат није мог'о *да дође*;
- 10) Значи мора сведок *да каже*, *да дође* и тај човек па *да каже* суду и др.

– као допуна фазних глагола са значењем почетка или настављања глаголске радње:

- 1) Да ли се сећа отприлике кад је почео да је виђа, колико дуго итд.;
- 2) Ја се надам да ће//.. адвокати почети да раде већ колико следеће недеље;
- 3) Па јуче су почели да раде;
- 4) Човек кад не користи свој мозак, почиње да заборавља;
- 5) Ја сам наставио да се старам о деци.

После презента најчешће се употребљава **перфекат**: 701 пример (26,91%, 1991) и 310 примера у контролном делу корпуса (16,36%, 2015) и то у:

– **индикативном значењу**:

- 1) То сад што *сте* Ви сад усмено рекли, рекли *сте* *без* доказа;
- 2) Што се *** оптужног предлога тиче шта *сте* рекли?;
- 3) Кога *сте* довели?;
- 4) Како се овај зове што је дошао?;
- 5) Добро. .. Овај је Гордана докле је *стигао* записник?;
- 6) Ове године *сам* купила пет метара кубних дрва;
- 7) .. А шта *сте* ми сад нудили? и др.

– **релативном значењу**:

- 1) *Снимано је* нешто пре двадесет година;
- 2) *Радила сам* седамдесетседме у Београду Y на Војно-медицинској академији, овај, кататеризацију срца, .. а *оперисала сам* жуч и панкреас;
- 3) Ето ја *сам* Вам *изашла* у сусрет у петак кад *сте* *звали*//;
- 4) То је син и мој и њен, а само што је она њега *бацила* од осам месеци па сам га ја *хранио*;
- 5) је .. кад кад *смо* били на .. рочишту за развод брака .. Y и све је *повађено*, овај, био је лекар који је *вештачио* моју радну способност .. и то је све *повађено* .. и др.

– ретко у **модалном значењу**:

- 1) Уместо *тринајстог* Ви ћете доћи *дванајстог* и онда *сте*// онда *сте* *обавили* *за*// = до следећег.=

Футур I се употребљава у мањем броју: 71 пример (2,73%, 1991), али тај број расте на 180 примера у контролном делу корпуса (9,49%, 2015) и то у:

– **индикативном значењу**:

- 1) Само треба мени да одговорате, а после *ће* тужиља *добити* прилику да вас .. нешто пита;
- 2) А шта *ћете* *добити* дечији додатак или социјалну помоћ?;
- 3) Одлуку *ће* суд *донети* накнадно;

- 4) Ја *нећу бити* овде, *бићу* на годишњем одмору;
- 5) Ја ћу само ово да однесем//овај допис у управу и онда *ћемо* ево за десетак минута онда *наставити*;
- 6) То *ћете се изјашњавати* .. значи оо чињеницама из опт//кад отворимо главни претрес;
- 7) *** нема, али *ће се* ти услови по свој прилици *стећи* и ја се надам да *ће*// ..адвокати *почети* да раде већ колико следеће недеље или најкасније од од фебруара месеца;
- 8) Значи јануар, фебруар, *тек* тамо негде крајем фебруара почетком марта *ће* мера *ићи* на контролу и др.

– **модалном значењу упозорења, намере, одлуке, обећања, неминовности, сигурности, несигурности, наредбе:**

- 1) Ја, овај, Вама *нећу* више ни *објашњавати*;
- 2) *Видећете* како *ће* то *изгледати* кад се буде платило;
- 3) Њега *ћемо позвати* на следећу расправу;
- 4) ... пошто она обећала да *ће* мене *довести* до про// просјачког штапа;
- 5) Службеним путем *биће затражен* .. извештај;
- 6) Ја *ћу отићи* још у Ковиљ;
- 7) *Послаћу*. *Назваћу* телефоном га, имам телефон кући;
- 8) *Тражићу* посао .. и *гледаћу* на разне начине да будем око издржавања млдб деце;
- 9) На крају *ће* то неко *платити*;
- 10) Ако то не урадите, онда *ћемо морати* да одредимо вештака;
- 11) Значи, децу *ћемо поверити* *Вама;
- 12) Добро. *Видећемо*;
- 13) *Сачекајте* пет минута и др.

– ретко у **релативном значењу:**

- 1) У Гардиновцима сам била è .. прије .. пре .. *нећу* вам тачно *казати* .. можда *ће бит'*...

Од глаголских начина често се употребљава **императив**: 73 примера (2,8%, 1991) и 65 примера у контролном делу корпуса (3,43%, 2015) у свом основном значењу: *заповести, захтева, молбе*, који саговорнику могу бити упућени као отворени директиви или ублажено уз маркере љубазности, као у примерима:

- 1) Ви *приђите* мало ближе;
- 2) Па *каж'те* кол'ко вам браћа шаљу ...месечно?;
- 3) *Седите* и *немојте* више о томе *причати* него *се латите* посла;
- 4) И *само* укупно *реците* неке потребе;
- 5) Када да уплатите//када уплатите, *донесите* горе уплатницу//;

- 6) = *Уђите!* =;
- 7) Ево га, *потпишите* овде;
- 8) *Дајте* јој!;
- 9) = *Ставите* = сваког викенда;
- 10) *Упишите!*;
- 11) Чули сте све, *прочитајте* на брзину!;
- 12) 'Ајд, *лепо *причајте**;
- 13) *Дајте* ми, молим Вас, лекарско уверење;
- 14) М., молим Вас *устаните!*;
- 15) *Изволите седите.* и др.

Од неличних глаголских облика најчешћи је **инфинитив** који се појављује у улози:

– **допуне модалном или фазном глаголу у саставу сложеног глаголског предиката са значењем могућности, заповести, наредбе, допуштења:**

- 1) Да могу јој *дати* више ... не могу, не могу;
- 2) Хвала, Ви можете *сести* ..;
- 3) Морате *радити* *било* који посао по закону;
- 4) Па не могу ја то сад *одлучивати*;
- 5) Па немојте тако се, овај .. се понашати;
- 6) Па знам ал' сте могли *послати* суду;
- 7) Све што Вам кажем .. ё једноставно треба *послушати* а не *се понашати* тако;
- 8) То немојте сад *причати*;
- 9) Ви можете *сести*;
- 10) Мож'те *ићи*. и др.

– **саставног дела сложеног футура I:**

- 1) Поступак *ће се* даље *водити* под бројем П;
- 2) Ко *ће* то *потврдити*?;
- 3) На крају *ће* то неко *платити*.
- 4) После *ће* тужиља *добити* прилику да вас .. нешто пита;
- 5) Њега *ћемо позвати* на следећу расправу;
- 6) Ја *ћу отићи* још у Ковиљ;
- 7) Каже он *ће доћи* на следећу расправу;
- 8) 'Оћете *говорити* српски или мађарски?;
- 9) Тада *ћете* и по мери *се јавити*;

10) Ви *ћете се изјашњавати* о свим наводима оптужног предлога, *па* и о том износу од = тристо шест хиљада = и др.

У дијалогу преовладавају кратке реченице, а у монолошким деловима разговора доминира говор суткиње, реченице су дуже и имају комплекснију структуру. Она овакве монолошке сегменте примењује у обраћању странкама када износи своје мишљење о неком питању, а понајвише у параграфима који представљају диктат за записник са суђења. Ови записи су преобликована комуникација суткиње са другим учесницима у разговору, која би требало да представља кохерентан записан текст онога што је непосредно изречено говором. Она има потпуну слободу да креира наводе у записнику, а странке имају право да ставе примедбу и траже исправку уколико сматрају да је нешто погрешно наведено или је нешто изостављено. Илустрацију дела оваквог записа представља следећи пример:

(Пример 20)

С: Изјављујем. .. ê .. (диктира) Ја живим у .. кући .. мојих родитеља у заједничком домаћинству са родитељима. Тачка. Они су власници .. пет јутара земље четврте класе .. зарез, ја сам власник .. седам јутара земље. .. Тачка. Сву ту земљу .. ја обрађујем. Тачка. .. Прошле године сам .. био на нули, зарез, практично прихода нисам ни имао .. јер због елементарних непогода ... јер је због неп// елементарних непогода .. ê усев .. био уништен. Тачка. ê Имамо башту коју је обрадио мој *тата*, зарез, он је .. засејао кромпир .. у количини која задовољава потребе домаћинства, зарез, за продају нисмо имали ништа. Тачка. .. Нисмо засејали остало поврће које се .. обично гаји у башти јер .. шта ће нам то, зарез, јешћемо оно што имамо, зарез .. саа .. тим производима из баште се не може постићи бог зна шта. Тачка. .. ê Родитељи .. гаје .. свиње .. зарез, два два до три комада годишње .. и то за потребе домаћинства. Тачка. .. Кокошке .. ê не кокошке извините, живину не држимо. Тачка. На питање суда због чега .. тужени одмахује главом, зарез, каже да не зна, зарез, на питање због чега није .. обрађивао башту .. и посејао .. све оно што се у башти обично гаји .. одговара поново да не зна, зарез, на питање због чега .. не ради било који физички посао .. да би остварио додатну зараду изјављује .. да не зна.

(Судска расправа III, 1991)

Видимо да је препричан (преобликован) део комуникације суткиње са одређеним саговорницима током судског поступка са следећим особинама:

а) Дуге комуникативне реченице, често по саставу сложене, у којима доминирају зависне реченице уведене помоћу одговарајућих зависних везника:

– **узрочне реченице:**

- 1) Прошле године сам .. био на нули, зарез, практично прихода нисам ни имао .. **јер** због елементарних непогода ... **јер** је због неп// елементарних непогода .. *ê* усев .. био уништен;

– **односне реченице у функцији атрибута:**

- 1) Имамо башту **коју** је обрадио мој *тата*, зарез, он је .. засејао кромпир .. у количини **која** задовољава потребе домаћинства ...;
- 2) *ê* Уз кућу имам башту **коју** сама обрађујем, зарез, у башти имам поврће **које** се обично узгаја у башти;

– **изричне реченице у ужем смислу:**

- 1) ...каже **да** не зна;
- 2) ...одговара поново **да** не зна;
- 3) ...изјављује .. **да** не зна;

б) У сложеној реченици доминира напоредан саставни однос:

- 1) Тужени изјављује **да** остаје при одговору на тужбу **и** да остаје .. при ... противтужбеном захтеву као на записнику ..;
- 2) Тужени додаје .. **да** је у међувремену .. тужилца нашла посао **и** да она *ради*;
- 3) Тужени изјављује да се противи тужбеном захтеву **и** предлаже да га суд одбије;
- 4) Изненадићете се **кад** се заврши поступак **и** <када будете то плаћали>;

в) Појављују се интервенције суткиње у тексту када истиче који интерпункцијски знак треба да се стави (*ê* Родитељи .. гаје .. свиње .. зарез, два два до три комада годишње .. и то за потребе домаћинства. Тачка.) или када коригује сопствени израз да би запис био тачан (.. Кокошке .. *ê* не кокошке извините, живину не држимо.);

г) Секвенце са преобликованим цитатима говора својих саговорника у 1. л. јд.:

- 1) Ја живим у .. кући .. мојих родитеља у заједничком домаћинству са родитељима. Тачка. Они су власници .. пет јутара земље четврте класе .. зарез, ја сам власник .. седам јутара земље. .. Тачка. Сву ту земљу .. ја обрађујем. Тачка;
- 2) Нисмо засејали остало поврће које се .. обично гаји у башти јер .. шта ће нам то, зарез, јешћемо оно што имамо, зарез .. саа .. тим производима из баште се не може постићи бог зна шта. Тачка. ..;

д) Суткиња уводи парафразу сопственог питања у облику формулативног израза На питање [суда] *зашто/због чега*.. у чијем је наставку зависноупитна реченица:

- 1) На питање суда због чега .. тужени одмахује главом, зарез,...;
- 2) ...на питање због чега није .. обрађивао башту .. и посејао .. све оно што се у башти обично гаји...;

3) ... на питање због чега .. не ради било који физички посао...

У саставу реченица велик је број адвербијала, често у облику предлошко-падежних конструкција:

- 1) Кол'ко сте могли да зарадите *на тај начин* месечно?;
- 2) .. Па нема *на основу чега*;
- 3) *На предлог законске заступнице* .. суд доноси решење;
- 4) Тужиља изјављује да је .. *е свесна да .. тужени у овом тренутку* не може да доприноси .. издржавању .. сина;
- 5) *У овом тренутку* неко мора да се стара о деци;
- 6) ... али овај Ви *ћете то у уводним излагањима* све навести... и сл.

Адвербијал је често и једини члан непотпуне упитне реченице:

- 1) *На овој адреси?*;
- 2) *Код кога?*;
- 3) *У чијем стану?*;
- 4) *Од овог полугодишта?*

У диктатима за записник нису ретке ни реченице у којима су адвербијали нагомилани као у примеру:

(Пример 21)

- (1) С: *е (диктира) Ја живим у кући моје мајке у Будисави е .. оод половине јануара месеца 1991. године. *Тачка.* .. Живела сам пре тога .. у Новом Саду, зарез .. у периоду од августа месеца .. 1990. доо школског распуста .. зарез, половине јануара 91. године код моје куме у њеном стану.*

(Судска расправа II, 1991)

Представљене особине су компоненте већ описаног језика правних текстова (проналазимо их пре свега у писаном облику у *Уставу*, законима и другим прописима), а практичну примену добијају и у разговорном облику током судских расправа. Оне ДРС-у обезбеђују формалан тон и званичност институционалног жанра који су, пре свега, одлике говора судија (правних стручњака који имају највећу конверзациону и друштвену моћ).

Током већег дела судске расправе дијалог тежи спонтаности коју има свакодневни разговор с циљем размене информација и не мора увек бити у сврху смањења нечије конверзационе моћи. Спонтаност у разговору је облик солидарности међу онима који су у разговор позвани, а најбоље се види у брзој смени говорника која за последицу има: кршење правила у редоследу говорења, упадање у реч, односно прекидање нечијег говора, преклапање са саговорником, лоше почетке, понављање речи и исказа, убацивање неповезаних елемената, исправљање сопствених и туђих

исказа и сл. Притом, не постоји увек конкретан синтаксички оквир, нити јасна граница шта је исказ, а шта реченица. Следећи пример илуструје већину побројаних особина.

(Пример 22)

(1) С: Нисам ја рекла у фирми да се запослите.

(2) Т: Код приватника свеједно.

(3) С: Па немојте тако говорити! Седите код родитеља у Вашим годинама, имате дете и пустите да се издржава са овом платом овде је//

=====

(4) Т: Ја ако се запослим

=====

(5) С: је не до//

=====

(6) Т: онда не могу тамо становати више.

(7) Аз: *Дванајст* јутара земље!

(8) С: од дванајст јутара земље. Овај не би да дајем савете, ја не знам, не бавим се пољопривредом, не знам//

=====

(9) Т: Ја вам гарантујем, стојим иза тога за две године уназад

=====

(10) С: Али

=====

(11) Т: са тријес јутара није се могло ништа ништа постићи.

(Судска расправа III, 1991)

Током саслушања странака, доминирају кратке упитне реченице које поставља суткиња, као у следећем примеру:

(Пример 23)

(1) С: Б., молим Вас устаните. **Име вашег оца?**

(2) Т: Л..

(3) С: **Које године сте рођени Ви?**

(4) Т: Тријес пете.

(5) С: **Где сте рођени?**

(6) Т: У ***

(7) С: **Шта сте по занимању?**

(8) Т: ВКВ радник.

(9) С: ... Запослен у Рафинерији Нови Сад са станом у .. Новом Саду. **Јел' тако? Где?**

(10) Т: У у .

(11) С: **Сад сте у Карловцима?**

(12) Т: Да.

(13) С: **А шта је ова зрењанинска адреса?**

(14) Т: То сам био у Зрењанину па сам .. дошó поново овамо зато што ми кажем јако јако скупо па сам прешао у Карловце.

(15) С: **Улица и број?**

(16) Т: Његошева.

(17) С: **Број?**

(18) Т: Осамдесдва.

(Судска расправа I, 1991)

После кратког питања, најчешће следи кратак и конкретан одговор. Реченице су често непотпуне и своде се на реч или предлошко-падежну конструкцију. Дуже реченице у дијалогу јављају се у случају када је потребно да се изнесе подробнији одговор на неко питање, као у реплици (14).

Дијалoшка форма даје разговору у суду одређен ритам. Брзо смењивање говорника и често мењање тема остварује се помоћу реченица које су кратке, често елиптичне и недовршене, са доста пауза, звукова оклевања, помоћних речи (поштапалица), понављања речи и делова исказа, као у примеру:

(Пример 24)

(1) С: **То је .. сто .. то је ...** стодвајес, стодвајеспет динара. Да. .. Како се грејете?

(2) Тж: **ê** Ложим.

(3) С: Па знам, ал' шта ложите?

(4) Тж: .. **ê** чврсто гориво. **Мислим ..** дрва.

(Судска расправа I, 1991)

Од поштапалица најчешће се употребљавају лексеме: *па, овај, значи, мислим* и нелексичко средство неартикулисани глас *ê*, као у примерима:

– **па:**

1) .. *Па* .. кад како;

2) .. *Па* .. и ја се питам како;

3) *Па* ипак знате пошто платите;

4) *Па* то је било .. у јануару још .. ê крај зимског распуста;

5) *Па* 20. тако нешто;

6) .. *Па* кол'ко вам даје? и др.

Ову реч користе сви учесници у разговору, обично као знак оклевања и размишљања о одговору, а повремено и као знак (не)слагања или увода у аргументовање. Повремено се јавља у говору обоје учесника током резмене, као у следећим примерима:

(Пример 25)

- (1) С: Зашто није покушавала да нађе посао пре него што је//
 (2) Т: **Па** зато што је била трудна и требала је да се породи. .. Ја мислим да са осмим месецом са// ..
 (3) С: Нисте ме разумели. **Па** нисте се упознали кад је имала, кад је била трудна осми месец, не?
 (4) Т: Не. **Па** не. **Па** да, покушавала је
 (5) С: Аха.
 (6) Т: ишла је у општину, питала.
 (7) С: **Па** то мислим.

(Судска расправа II, 1991)

(Пример 26)

- (1) С: Аха, а што Ви нисте нешто посејали?
 (2) Т: ... (одмахује главом)
 (3) С: **Па** не знам шта значи одмахивање главом? **Па**//
 =====
 (4) Т: **Па** не нисам ја ништа сејао.
 (5) С: **Па** зашто да не обрадите башту?
 =====
 (6) Т: Хоће кромпир и ништа више. Шта ми вреди од зелени .. и од шангарепе и шта ја знам?
 =====
 (7) С: **Па** вреди вам да не морате да купујете.
 (8) Т: **Па** нисам куповао. Ја то не једем.
 (9) С: **Па** не можете јести стално кромпир.
 (10) Т: **Па** добро им// имамо и месо .. шта ја знам .. има тако//
 =====
 (11) С: Гајите свиње?
 (12) Т: **Па** имамо за нас .. двоје троје.

(Судска расправа III, 1991)

– **овај:**

- 1) То смо све, *овај*, расправили;
- 2) У време када сте .. *овај*, продавали ове ствари из иностранства отприлике кол'ко сте могли да зарадите на тај начин месечно?;
- 3) Јесте Ви .. *овај* .. је л' ваш матерњи језик српски?;
- 4) *Овај*, да ли се бавите препродајом ствари што доносите из иностранства?;
- 5) *Овај*, Ви сте Ви сте по закону обавезни да издржавате дете;

– **значи:**

- 1) *Значи*, понудите нешто па да *они* размисле;
- 2) Прошлог пута, *значи*, када сте били, да ли има *неких* промена?;
- 3) Ви сад се нећете изјашњавати по питању *значи* > навода < оптужбе;
- 4) Што се тиче *мере*, мера се преиспитује//на три месеца се иде *значи* тако даа не постоји могућност *значи* да Вам заменим ту меру.
- 5) *Значи* према томе//*значи* суд је ту да донесе одлуку;

– **мислим:**

- 1) Адреса ми више није та јер *мислим* није могла ни .. *овај* .. позиви да ми стижу. *Мислим* .. послате су наа бившег, *мислим*, мужа. Ја и он више не говоримо, тако да *мислим*..;
- 2) *Мислим*, то је друго само кажем да немам новаца;
- 3) *Мислим*, можете да проверите .. мало да одете на село да видите како се живи тамо;
- 4) *Мислим*, и она није без оца и без мајке;
- 5) *Мислим*, зашто сад не реагујете?

– **ê:**

- 1) Овако ћемо.. (*диктира*) *ê* Оптужени *ê* живи у Београду.. на познатој адреси;
- 2) Сад ми се предочава да ми *ê* следи неки затвор;
- 3) *Мера*, *ê* мера иде по службеној дужности//;
- 4) *ê* .. Тужиља изјављује да је .. *ê* свесна да .. тужени у овом тренутку не може да доприноси .. издржавању .. сина;
- 5) Кажете//Ви онда кажете онда да се *ê* *њему* повере, јел'?

Повремено у једном исказу говорник користи више различитих поштапалица, као у примерима:

- 1) *ê* *Значи*, децу ћемо поверити *Вама*, *ê* с тим што ћемо да видимо овај допринос;
- 2) *Па мислим* .. и мађарски, али српски;
- 3) *Па* не тражим ништа, *мислим* она .. плати све;

- 4) *Па ê .. и нее- немам телефон, немам превоз .. немам мислим .. то је ишло преко огласа, то што смо имали;*
- 5) *Па не ја питам, овај, живину и свиње ово од чега можете да да// и сл.*

На морфолошком нивоу, уочљива је честа употреба разговорног облика сложеног футура I, при чијем грађењу се уместо инфинитива користи конструкција да + презент:

- 1) Само то *ћу да* Вам кажем;
- 2) О привременој мери *ћете* онда **касније* да одлучите*;
- 3) Добро, више о поштарима *нећу да причам*;
- 4) Ја *ћу послати* > колегиници, па *ћемо да изменимо .. преписку//*;
- 5) Ја *ћу да гледам* нешто друго;
- 6) *'Оћете* Ви то *да решите?*;
- 7) На коју следећу ка' *ћемо данас да завршимо?* и др.

Такође, честа је и употреба супинског инфинитива у оквиру сложеног футура I, која може бити и одлика дијалекатске основе говорника:

- 1) А кол'ко *ћете* Ви *дават'* за ту децу?;
- 2) ***** ја *ћу онда искористит'* само један сек ***** сада боље ***** да, да само мало;
- 3) Онда *ће добит'* мање издржавање;
- 4) На **коју* ћ'те примит'?*;
- 5) *Неће бит'* саслушање.

Повремено се употребљавају именичке синтагме у којима се изоставља главни члан, а његову улогу преузима супстантивизирани атрибут, као у примерима:

- 1) Она се ослобађа таксе на тужбу, он сноси *ê* таксу наа овај пресуду, а ја у *породичнима* (= породичним парницама) идем свако **својем**..(= својем адвокату);
- 2) < До *четвртог ..* (= четвртог разреда) од *предшколског* (= предшколског узраста) до четвртог су иста смена. >
- 3) *'Оћете* говорити *мађарски* (= мађарским језиком) или *српски* (= српским језиком)?

У разовору у суду незаобилазне су и устаљене формуле поздрављања. Поздрављање је веома формално. Њиме почиње судска расправа и најчешће суткиња прва упућује поздравну фразу.

(Пример 27)

- (1) С: *Добар дан.* .. Изволите седите.
- (2) Сви: **** Добар дан.* (углас)

(3) С: **Добар дан.** .. Извините што каснимо.

(4) Атж: Ништа.

(Судска расправа IV, 1991)

С обзиром на то да суткиња затвара распрву, очекивано је и да прва упути поздрав којим завршава дијалог. Ипак, у анализираним расправама таква се ситуација појављује само два пута:

1) С: Можете ићи. *Довиђења. Довиђења.* (Судска расправа II, 1991);

2) С: *Довиђења. Хвала.* (Судска расправа IV, 1991).

У осталим расправама или изостаје поздрав или га прво упућује задовољна страна. То је најчешће тужиља или њен пуномоћник, а само једанпут поздрав први упућује (оп)тужени, задовољан што је 'остварио малу победу', односно успео је да споји датум идућег рочишта са привременом мером обавезног јављања суду како не би морао двапут да долази:

1) Тж: *Хвала, довиђења.*

С: *Довиђења.* (Судска расправа VI, 2015. II)

2) Т: *Пријатно!*

Тж: *Пријатно, довиђења!*

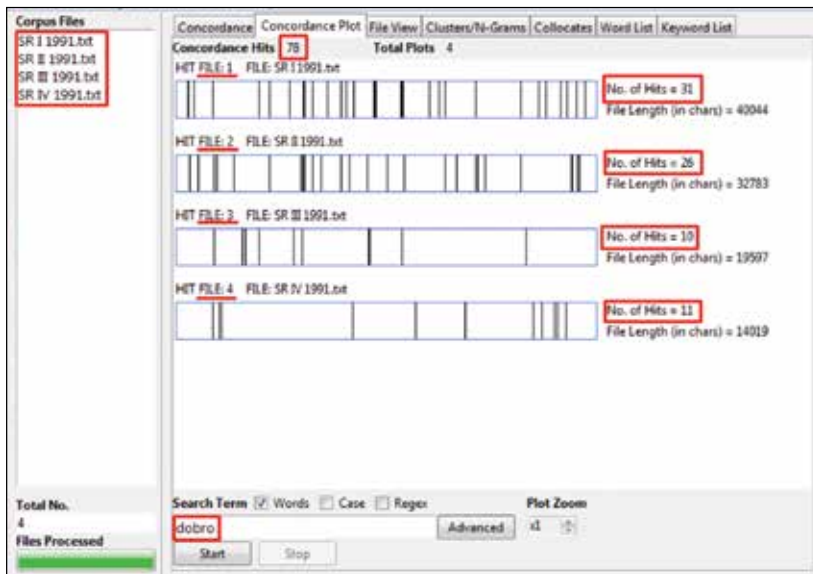
С: *Пријатно.* (Судска расправа V, 2015. I)

У говору суткиње посебно је истакнута употреба лексеме *добро*. Она је у анализираним судским расправама употребљена 155 пута. Ова лексема представља специфичан оквир комуникације и има фатичку функцију (Катнић Бакаршић, 1999:34). Помоћу ње суткиња управља дијалогом на различите начине: започиње дијалог, подстиче саговорника да настави говор, започиње нову тему, продужава комуникацију, прекида и зауставља саговорника.

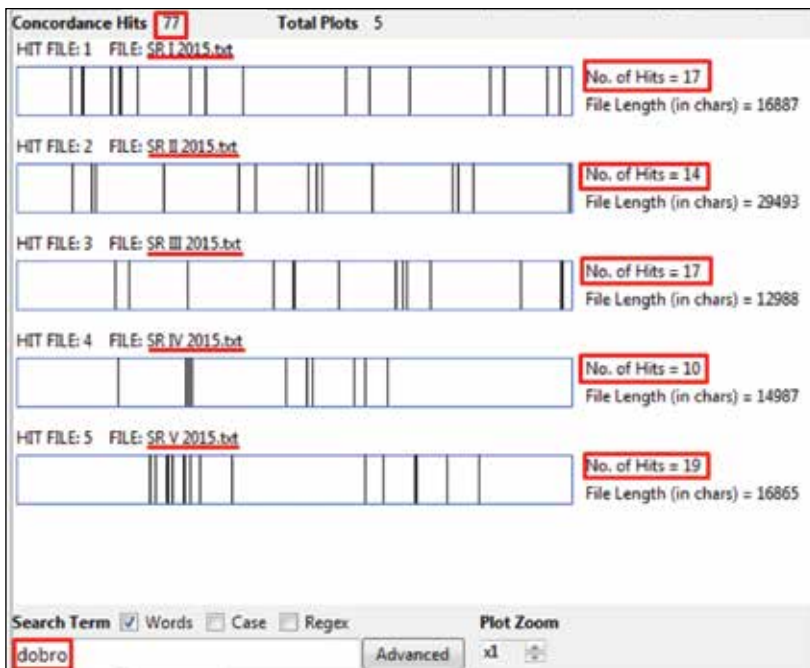
Приказ употребе лексеме *добро* представљен је помоћу алатке **Concordance Plot** у програму AntConc 3.4.4.w. Ова алатка приказује фреквенцију појединих лексема или израза у оквиру изабраног корпуса у облику *бар кода*. Свака вертикална линија у бар коду представља једно појављивање одабране лексеме.

Фреквенцију лексеме *добро* у оквиру четири судске расправе у иницијалном делу корпуса приказује **слика 3**. Густина линија у појединим деловима бар кода показује у којим фазама судског поступка је одабрана реч чешће коришћена.

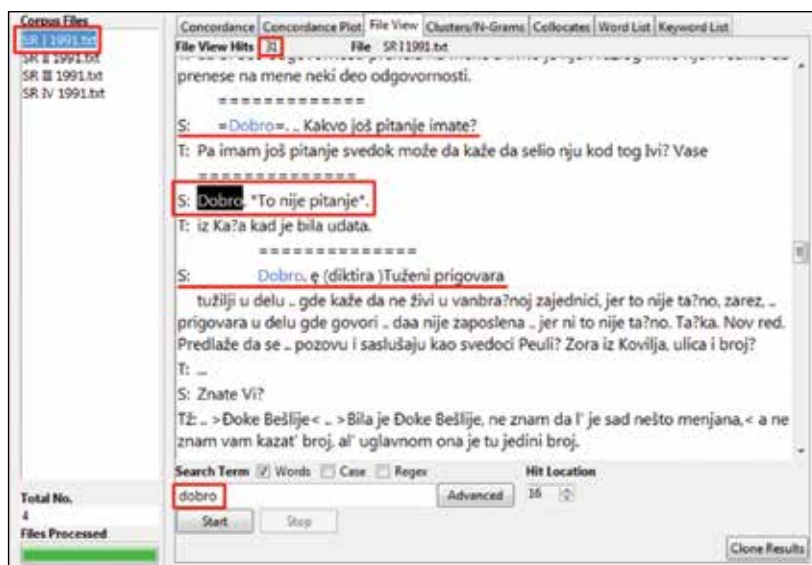
У иницијалном делу корпуса (1991) ова лексема се појављује 78 пута. Од тога 31 пут је заступљена у првој расправи, 26 у другој, 10 у трећој и 11 у четвртој. У прве две расправе видљива је њена дисперзија кроз све фазе судског поступка, у трећој расправи највише је заступљена у уводном и централном делу расправе, док се у четвртој расправи примери концентришу у уводној и завршној фази.

Слика 3. Фреквенција лексеме *добро* (1991)

У контролном делу корпуса (2015) лексема *добро* појављује се 77 пута (Слика 4). Од тога 17 пута је заступљена у првој судској расправи, 14 у другој, 17 у трећој, 10 у четвртој и 19 у петој. У прве три расправе дисперзија речи видљива је кроз све фазе судске расправе, док се у последње две примери концентришу у централној фази судске расправе.

Слика 4. Фреквенција лексеме *добро* (2015)

Помоћу алатке **File View** можемо проверити који говорник и у ком контексту употребљава изабрану лексему. Алатка се покреће 'кликом' на било коју линију у оквиру бар кода. Тада се отвара прозор у ком је приказано непосредно окружење тражене речи, која се појављује у црном пољу (Слика 5).

Слика 5. Преглед исечка текста (Судска расправа I, 1991)

Из приказа се јасно уочава да лексему *добро* најчешће користи суткиња. Само у овом сегменту размене она је користи три пута на три различита начина: *први пут* да закључи једну тему и да туженом могућност да постави још неко питање у вези са њом; *други пут* да изрази свој категорички став да (оп)тужени није поставио питање, већ да је изнео нову тврдњу и *трећи пут* да преклопи и прекине исказ (оп)туженог, те да започне диктат у записник.

На **слици 5** приказано је на који начин суткиња управља судском расправом и редом говорења, а самим тим и колико је велика њена комуникациона моћ у односу на (оп)туженог.

На лексичком плану уочљива је и употреба: *колоквијалних израза* (<Мало је болестан *матори* па не ради башту.>), *речи субјективне оцене* (... Знам да је био тај *камиончић* пун .. сад ...) и *емоционално-експресивне лексике* (=Ето сад!?= .. А овај -ко ће потврдити ê за ово да ради .. сем сина-?; =Боже сачувај!|=;), које подједнако користе и суткиња и остали учесници у комуникацији.

Такође, једна од особина ДРС-а јесте и употреба **реторичких фигура**: еуфемизма, хиперболе, ироније и метафоре. Путем њих говорници утичу на саговорнике. Оне су извори имплицитних значења дискурса и у њима се обично крију одређене идеолошке поруке.

Према мишљењу Душке Кликовац (2008а:76) употреба *еуфемизма* је једна од одлика бирократског језика. У анализираним расправама у суду забележена су 4 примера употребе једне од најчувенијих правних фраза: *дужни сте да говорите истину*.

(Пример 28)

(1) С: Прописно опоменут изјављује. За Вас исто важи да **сте** као странка **дужни да говорите истину**.

(Судска расправа I, 1991)

У овој фрази еуфемистички је исказана стварна порука: *не смете лагати*. Непожељна порука да онај ко лаже (заобилази истину) по закону сноси последице (новчану казну или казну затвора), овде је исказана употребом именице *истина* која је у контрасту са *лажи* и асоцира на позитивна значења. Притом, одричан облик модалног глагола **не смете** са значењем забране (= забрањено је, кажњиво је...), замењен је мање убојитим глаголом *дужни сте* који има значење потребе (= требало би, обавезни сте, нужно је...) и делује мање застрашујуће на испитанике.

Хиперболу у свом инвентару имају и суткиња (нпр. Не заборавите него Вам не одговара. И онда то траје у *бесконечно*.) и (оп)тужени, али их користе са различитим комуникативним намерама: суткиња да нагласи важност и нужност одређених поступака пред судом, а (оп)тужени да олакша сопствени положај. У примеру који следи, (оп)тужени гради хиперболу понављањем зависног члана (интензификатора) у прилошкој синтагми, јер жели да истакне своје тешко материјално стање. На пример:

(Пример 29)

(1) С: А шта је ова зрењанинска адреса?

(2) Т: То сам био у Зрењанину па сам .. дош'о поново овамо зато што ми кажем **јак**о **јак**о скупо па сам прешао у Карловце.

(Судска расправа I, 1991)

Пример *ироније* у ДРС налази се у говору суткиње.

(Пример 30)

(1) Т: Па ја децу морам да виђам и они мене. Што чешће//

(2) С: Да.

(3) Т: то је *боље*.

(4) С: А да да, *дивно* је Вама, виђаћете децу, а он ће добит' старатељство и стараће се. **То је просто дивна ситуација**.

(5) Т: Па неко мора.

(Судска расправа VI, 2015. II)

Ова реторичка фигура представља критику немајчинског односа (оп)тужене која је напустила мужа и децу и преудала се за другог човека, а притом избегава плаћање издржавања. Овакво понашање мајке представља кршење традиционалних моралних принципа, за које се суткиња очигледно залаже, па своју критику индиректно, кроз иронију, упућује (оп)туженој.

У примеру који следи (оп)тужени користи *метафору* да би негативно окарактерисао понашање тужиље.

(Пример 31)

(1) С: То немојте сад причати. Ја говорим само

=====

(2) Т: да

(3) С: о доказним предлозима.

(4) Т: Доказни, доказни предлог је да, да **је стално у орбити** и стално вара људе и стално удата. .. Е *сада* неће, неће да прича//

(Судска расправа I, 1991)

Употребом метафоре **стално је у орбити**, (оп)тужени жели да дискредитује тужиљу и представи је као особу лаког морала, што је друштвено непожељна особина. Тим поступком он покушава да утиче на мишљење суткиње с намером да пребаци одговорност на тужиљу и издејствује ослобађајућу пресуду, односно да престане да плаћа супружничко издржавање.

Реторичке фигуре се употребљавају у разменама између суткиње и парничних странака. Међутим, приликом диктирања у записник, суткиња преобликује исказе и наводе, тако да се у параграфима, из којих касније настаје писано решење или пресуда, све фигуре бришу као део редувантног материјала.

Током саслушавања странака, суткиња користи различита *нелексичка гласовна средства* као што су: *да, мхм, аха...* у функцији одржавања комуникације, као у примерима:

(Пример 32)

(1) Т: .. Па ја .. ê .. желео, односно како да кажем, сад сте ме довели у ту ситуацију да ê тренутно размишљам о томе//

(2) С: **Да.**

(4) Т: јер никад за двадесет година .. како се//

(5) С: **Аха.**

(6) Т: .. ê ê

(7) С: Судите.

(8) Т: да судим .. и ê к// крећем по судовима .. малтене по целој Југославији У овај нисам .. ê био у таквој//

=====

(9) С: *Да.*

(10) Т: ситуацији.

(Судска расправа IV, 1991)

(Пример 33)

(1) З: Он се изјаснио да му не пада напамет, да не мари. Да му те уплатнице, да би се скин *****//

(2) С: *Да.*

(3) З: не значи ништа. Ја сам **отишла**, а он је отишô ***** Ја сам отишла у „Радосно детињство”, међутим, радили су до два сата.

(4) С: *Мхм.*

(5) З: = На крају сам схватила, зашто ја.. ја... =

(Судска расправа 5, 2015. 1)

Такође, у разговору у суду веома су заступљени *супстандардни језички елементи*, који су пре свега одлика језика свакодневне комуникације. Пошто се дискурс остварује у институцији суда, међу саговорницима различитог нивоа образовања и са различитом дијалекатском основом, претпоставка је да говорници са вишим образовањем у говору имају мање супстандардних елемената, те да је њихово изражавање ближе књижевној норми. Међутим, подаци у овом раду показују да ниво образовања није пресудан фактор за формирање правилног исказа.

Приметно је да се већи број неформалних и супстандардних елемената јавља у дијалогском делу судске расправе, који тече мање-више као спонтана конверзација. Грешке на различитим језичким нивоима (морфолошком, лексичком, фонетском) праве и образовани говорници (судија, адвокати, јавни тужилац) и мање образовани говорници. Ниједан говорник, па ни суткиња, не употребљава константно језик близак норми. Не може се ни поставити јасна граница између нормираног разговорног дискурса и оног који то није. Кликовац (2008a:170) сматра да се та граница у језику свакодневне комуникације, чак и у исказу једног говорника, непрестано помера.

Ипак, број грешака се знатно редукује у монолошким сегментима, у параграфима који чине диктат за записник. То је говор суткиње која се труди да исказе странака преобликује тако да се створи кохерентан текст. Пажњу поклања свакој запети и тачки које диктира као саставни део навода, са циљем да што верније пренесе изјаве странака и да наведе решења и одлуке које доноси у име судског већа.

Најчешћа огрешења су:

– **редукција вокала:**

- 1) *Кол’ко* С. има година?
- 2) Овај, биће *хиљад’* динара
- 3) *Сачекаћ’те* напоље .. једно пет минута.
- 4) *Доб’ћете* пресуду на ваше адресе.
- 5) То је практично једно поред другог *кол’ко* сам схватила.
- 6) Па *став’те* на Темерински пут шест.
- 7) На **коју* ћ’те примит’?*
- 8) *Потпиши’те* се овде.
- 9) *Мош’те* само стати овде, молим Вас.. добро кажите.
- 10) *Тол’ко* се плаћа овде за стан.

– **редукција гласа х:**

- 1) *’Оћеш* сад?
- 2) Она// па то сам *’тела*. То сам *’тела*.
- 3) Како *’оћете*.
- 4) *’Ајде* овако.
- 5) Две *’иљаде* и друго годиште.
- 6) Јел’ Ви *с’ватате* да сте Ви на ивици?

– **изостављање упитне речце ли или њена погрешна позиција:**

- 1) *Хоћете* ви конкурисати тамо за неку.. дечији//
- 2) *Јесте* Ви подстанар?
- 3) *Јесте* Ви неки рођак парничним странкама? Извињавам се *могу?*
- 4) *Имате* још нешто да кажете?
- 5) *Знаете* Ви?
- 6) *Је л’ сте* тамо нешто градили сами, правилно?
- 7) *Је л’ сте* плаћали нешто?
- 8) *Је л’ сте* сад засновали брачну или ванбрачну заједницу?

– **неправилан облик бројева:**

- 1) У року од *петнајст* дана...;
- 2) Суботом од десет до недеље до *осамнајст* часова;
- 3) *Тринест* година;
- 4) Ви само *дванајс’* јутара, *дванајс’* јутара.

- 5) Дакле, Вама стоји још увек обавеза *тринајстог* фебруара да се .. да се јавите.
- 6) Значи *тристо* шест хиљада.
- 7) Судско веће је поверило над м*** В. С. .. рођеним *двајстрећег дванајстог* две хиљаде осме и млдб В. Х. рођеном *двајстосмог* петог две хиљаде пете године повери оцу В. Д. из Шајкаша.
- 8) *Тријес* пете.
- 9) *Осамдесдва*.
- 10) То је .. сто .. то је ... *стодвајес, стодвајеспет* динара.

– **неправилна творба потенцијала:**

- 1) ê Ја би Вас **молио** бар да онда узмете у обзир па.. код одређивања да то буде//;
- 2) = Ја би Вас *молила* да упозорите оптуженог да се на тај начин не обраћа// =;
- 3) Улицу и број не *би* =*знао* да кажем=.
- 4) Овај, ово Вас не питам да *би* .. ê вам *направила* неких проблема//
- 5) Па је л' *би се слагали* са 600 или се не *би сложили*?
- 7) Па не *би се сложили*. ..
- 8) ê Ја се с вама не *би* нешто *расправљала*.

– **неправилан облик речи:**

- 1) Једино дете вам је .. *тужиоц*, је л'?
- 2) Хоће кромпир и ништа више. Шта ми вреди од зелени .. и од *шангарепе* и шта ја знам?
- 3) *Јер* си корисник социјалне помоћи била?
- 4) *Јел* ја **немам** одакле да дам триста хиљада.. ни **двеста**... **ни сто**.
- 5) Па ако ако сте сагласни са тим, ја онда морам само *** *прецедника* суда.
- 6) Не само **сад**, то је *сво* време ****//*;
- 7) ê Радила сам *седамдесетседме* у Београду У на Војно-медицинској академији, овај, *кататеризацију* срца, ...

– **грешке у конгруенцији:**

- 1) То је минимални трошкови судски. (→ су);
- 2) Пошто је било неко//неко социјални случај. (→ је био неки);
- 3) Ипак је *то дете* и мушког и женског пола. (→ су то деца)

Нису ретке ни комбинације више супстандардних елемената које могу бити одлика дијалекта и социолекта којем говорник припада, као у примерима:

- 1) ê Ја сам *одма* *ишô* на воз да би се *вратио* назад на посао *** //;
- 2) = Нисам.. нисам *вређô*... ја сам говорио о/о себи// = и оном *с чим* сам ја кажњен.
- 3) Значи, Веће судско донело одлуку да се самостално вршење *род`тељског* права над млдб рођеним <деветог првог две хиљаде *тринајсте* године поверава мајци>, С. Ј. из Новог Сада, *Ул`ца* Стефана Дечанског број *четрнајст*.

Кликовац сматра да супстандардни елементи могу бити и последица недовољног образовања говорника, али и потреба да се „са говорником успостави присан, фамилијарни однос, односно да се изразе емоције” (Кликовац, 2008а:121), што се јасно види у следећем примеру:

(Пример 34)

- (1) С: ê *Јел* људи овде кажу, *многи судије* кажу: јаоо ê *о`ћемо*, дајте минимално пет. А шта сам ја *учин`ла* ако тај незапослени нема ни тих пет и неће да *даје* и *на извршење* не *мож`* да му се плени *ништа* и деца немају *ни буквално* ни динара осим// те неке плате што је јако мало кад се подели на двоје деце.

(Судска расправа VI, 2015. II)

У разговорима у суду присутни су и *елементи невербалне комуникације*, односно бројна паралингвистичка и екстралингвистичка средства (интонација, паузе у говору, гестови, мимика, покрети у простору и сл.). Ови елементи не постоје у писаном правном тексту, а у ДРС-у их није могуће забележити ни најбољим аудио-снимком. Зато су битни записници које истраживач води током судске расправе и саобраћајни делови транскрипта (коментари у заградама) као у примерима:

(Пример 35)

- (1) С: Аха, а што Ви нисте нешто посејали?
- (2) Т: ... (*одмахује главом*)
- (3) С: Па не знам шта значи одмахивање главом? Па//

(Судска расправа III, 1991)

(Пример 36)

- (1) С: Добро, ево заказаћемо. Значи, може ево рецимо (*удара руком по роковнику*) десетого било које време. Одговара?

(Судска расправа VII, 2015. III)

Невербална средства комуникације нису редуна у односу на изговорен садржај. Напротив, она употпуњују садржај који је изречен и потенцијално пружају одређене имплицитне информације, па и израз доминације и моћи у судници.

У односу на оно што жели да поручи, сваки говорник у судници обликује свој исказ у одређеној интонацији. Искази могу бити изговорени спорије (То је баш

онако >бедно<; >Седитее.<) или брже (<Нисам сигурна да ћу моћи>//; Тачка. X. је била одлична ученица, али сад због ове новонастале ситуације што се дешава е ... прошла <врло добрим успехом> ...), гласније (–Е Ја ћу гледати кад будемо заказали претрес– ; –Па што нисте онда ишли у „Радосно детињство“?–) или тише (=Седите Ви.=; =Нека могу још да стојим.=). Говорник може користити дуже или краће паузе (Нема *шта* да .. овај .. нажалост. ... Нема ту шта да се прича .n), па чак неко време и ћутати, а све то у зависности од теме о којој говори и да ли има намеру својим говором нешто да истакне (... децу ћемо поверити *Вама*...; Где ће се виђати *деца*? Код *кога*?) или да прикрије.

Као најмоћнији говорник, који уједно има и највећи дискурсни учинак, суткиња у свом говору често комбинује различита језичка и нејезичка средства комуникације. Она 'бира речи', одређује темпо говора и подешава израз тако да искаже своју позицију, али и да покаже одређено интересовање за мишљење странака у поступку. Нпр. у оквиру исказа поједине речи изговара спорије, убацује поштапалице и речи које алудирају на сопствено претходно искуство и знање, а заправо су редувантне за сам ток разговора. Притом, неке речи изговара са посебним наглашавањем и током говора прави дуже или краће паузе, као у примеру:

(Пример 37)

(1) С: (обраћа се тужиоцу) > Овај < ... е сад *искрено* ми реците овако .. дуго сам судија, шта *Ви* мислите, хоће ли она тражити децу.. по неком *Вашем* искуству?

(Судска расправа VI, 2015. II)

Из приказа општих особености ДРС-а може се закључити да је он са једне стране вид образованог интелектуалног говора институције (подразумева честу употребу устаљених правних фраза, техничких термина и правне лексике, као и латинских речи и речи из других језика; одликује га честа употреба номинализација, декомпонованих предиката, као и безличних и пасивних конструкција које му дају оквир бирократског језика). Употребом ових механизма постиже се неодређено изражавање које правним лаицима може деловати збуњујуће, али исто тако погодује демонстрацији моћи оних који такве синтаксичке механизме употребљавају у свом говору (ту осим судије убрајамо и пуномоћнике и друге правне експерте укључене у судску расправу). Са друге стране, у судским расправама уочљива је једноставна реченична структура у разменама (кратка и непотпуна реченица, често недовршена или са нејасном границом), као и честа употреба глагола у финитном облику (посебно презента), што је одлика дискурса свакодневне комуникације. Такође, суткиња у говору користи и елементе свакодневног разговорног дискурса који подразумева и неформалне изразе и супстандардне форме. То значи да у њеном говору постоје два паралелна регистра, а употребом једног или другог регистра у конкретним ситуацијама, она демонстрира своју позицију и конверзациону моћ којом утиче на (оп)туженог и остале учеснике у судској расправи.

Из свега произлази да је ДРС веома специфичан институционални разговорни облик дискурса који осим формалног бирократског језика садржи и елементе неформалног, спонтаног разговора и свакодневне комуникације.

4.4. Односи моћи у разговорима у суду

Иако судски поступак представља један целовит и комплексан комуникативни догађај, који обухвата више актера међу којима се налазе правни стручњаци (судије, пуномоћници/адвокати, јавни тужиоци), правни лаици⁵⁰ (супротстављене стране, сведоци, порота), као и стручна и техничка лица (записничари, дактилографи, вештаци у разним областима), у овом раду фокусираћу се на само један његов сегмент који сматрам пресудним за приказ дискурса моћи у разговорима у суду. То је интеракција између суткиње и (оп)туженог.

Анализирам примере који најбоље илуструју демонстрацију моћи, а обухватају: приступ дискурсу и избор жанра, организацију простора у ком се дискурс реализује, улоге учесника у судском поступку, теме, шему судских расправа и локална значења.

Приступ дискурсу и избор жанра. Ван Дајк под појмом *приступ* подразумева да „учесници у комуникацији имају више или мање слободе у коришћењу посебних дискурских жанрова или стилова, или учешћа у конкретним комуникативним догађајима и контекстима”⁵¹ (Van Dijk, 1993:256). Паралелизам који он уочава између друштвене моћи и приступа дискурсу потпуно је јасан у улози суткиње у разговорима у суду. Она има приступ законима, извештајима и документима, који су саставни део предмета спорења, док (оп)тужени тај приступ нема. Суткиња је део моћне друштвене институције и елите која активно контролише дискурс. Употреба одговарајућег жанра, па чак и његово креирање, зависе од улоге коју особа има у неком комуникативном догађају, а суткиња, као најмоћнији говорник, има водећу улогу у контроли дискурса. Има и највећу слободу у коришћењу различитих дискурских жанрова и њиховом комбиновању. Суткиња утиче на одабир жанра, одређује контекст комуникације, избор тема, редослед говорења и начин учешћа осталих и учесника у комуникацији, који су по правилу мање активни. Са друге стране, (оп)тужени је контролисани учесник у комуникацији. Он нема довољно конверзационе контрамоћи, а за непоштовање правила комуникације (нпр. прекидање у говору и преклапање са суткињом или другим говорником, самовољно узимање речи и сл.) може бити санкционисан.

Организација простора. Моћ суткиње је посебно истакнута, па и појачана, на основу околности и организације простора у којем се судски дискурс одвија. Конкретно, у питању је важна друштвена институција (Суд) у којој се штите *Уставом* регулисана права појединаца и целокупног друштва. Суткиња, као најважнији

50 Правни лаици су особе без правног образовања. Оптужена особа може на основу завршене школе и посла који обавља бити и особа са правним образовањем (судија, адвокат, јавни тужилац и др.). Међутим, у корпусу који је предмет овог истраживања сви оптужени су грађани са завршеном основном или средњом школом, који не поседују правно образовање.

51 Превела М.Т.Б.

говорник, има моћ да контролише контекст у ком се дискурс реализује: одређује место и време одржавања расправе, као и присуство или одсуство одређених учесника (може удаљити некога из суднице или санкционисати некога ко је био обавезан да присуствује, а није се појвио). То је сцена на којој сви учесници имају одређене позиције, а позиција суткиње је истакнута. Чак је и физички маркирана као најважнија тако што је постављена насупрот осталим учесницима, а повремено се налази и на узвишенијем месту у односу на места на којима се налазе остали учесници у дискурсу.

Суднице Основног суда у Новом Саду, поготово оне у којима се воде кривични поступци, имају сличан распоред као што је описано у раду Јон Мејли (1994). Међутим, суднице у којима се воде парнице из домена породичног права често су безусловне просторије, понекад мало веће канцеларије у којима се овај распоред више симулира него што се поштује. Оно што, ипак, остаје константа, јесте физичка одвојеност судије и усмереност према странкама у судском поступку.

Улоге учесника у судском поступку. Судија има задатак да изведе судски поступак према законима и утврђеној процедури, да утврди (не)постојање обавезе, прекршаја или кривице, те да на основу изнетих доказа и врсте и тежине дела донесе решење или пресуду – казну или ослобађање (кривице). (Оп)тужени представља другу заинтересовану страну чији је циљ да олакша свој положај, умањи или оспори своју кривицу и, по могућности, издејствује ослобађајућу пресуду.

Сам судски поступак може се посматрати из угла појмовне метафоре⁵² СУДСКИ ПОСТУПАК ЈЕ УТАКМИЦА. У њој мора постојати победник, мада понекад резултат може бити и нерешен (такав је случај када током судског поступка дође до судског поравнања⁵³). Супротстављене стране су супарнички тимови (или индивидуални играчи), а судија је арбитар који има обавезу да праведно и непристрасно суди.

У таквој подели улога, неминовно је да постоје актери који имају мање или више доминантну улогу, а најдоминантнија улога припада судији. КАД интересује како се та доминација репродукује и има ли у њој прикривених модела дискурса моћи. Ван Дајк у такве моделе убраја: отворену подршку, легитимацију, порицање, ублажавање или прикривање доминације и сматра да је задатак истраживача да утврди „које структуре, стратегије или својства текста, разговора, вербалне интеракције или

52 Појмовном метафором бави се когнитивна лингвистика. Она проучава когнитивне способности и повезује их са језиком. Појмовна метафора је повезана са начином на који разумемо стварност: да бисмо разумели непознат појам, служимо се оним што нам је познато (види у Lakoff, G. and Johnson, M. (2003) *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press.)

53 Судско поравнање или нагодба јесте мирно, споразумно решење спора. Оно представља уговор који је закључен у писаној форми пред надлежним судом. Судским поравнањем странке уређују своје грађанскоправне односе којима могу слободно располагати. Такав уговор има својство правоснажне пресуде. (в. у *Закону о парничном поступку*, чланови 336 – 341).

комуникативни догађаји учествују у овим моделима репродукције⁵⁴, као и какви су односи између структуре дискурса и структура моћи (Van Dijk, 1993:250).

С обзиром на то да је судија директни експонент суда као институције која репрезентује судску власт и мора да гарантује правну једнакост свих учесника у поступку (док се не докаже кривица), претпоставка је да реторика коју у расправи судија користи мора да буде одраз поштовања грађанских права. Требало би да изражава толеранцију, непристрасност, одуство предрасуда, принципе етичности, те да садржи елементе учтивог опхођења и обраћања свим учесницима у судском поступку, па тако и оптуженом. Дакле, судија је у улози моћног говорника који отвара и води судски поступак, управља редоследом говорења и обезбеђује услове за примену права у судници.

И поред уопштено неутралног става, током судске расправе судија има слободу да изнесе лично мишљење о неком наводу или поступку странака. У анализираним расправама постоје примери када, због неслагања са поступком, суткиња вербално напада (оп)туженог. Следеће три епизоде илуструју овај комуникативни чин.

(Пример 38)

(1) С: А шта радите преко зиме?

(2) Т: Па не радим ништа.

(3) С: **Па не можете Ви тако живети. Имате обавезе да издржавате једно дете.**

(4) Т: А где да радим?

(5) С: **Морате радити *било* који посао по закону. .. Видите, надница .. физичког .. ви можете бити факултетски образован, можете бити доктор наука .. ал' сте *дужни* .. да радите .. *било* који посао а да издржавате своје дете.**

(6) Т: Па не знам код кога. Како?

(7) С: **Дођите у град па се, па радите. Мож'те ићи у надницу, Мож'те**

=====

(8) Т: Био сам, пробао сам ја то и код приватника и свашта

=====

(9) С: **Па морате радити .. а овај да не да на селу где имате двориште. Не гајите живину. .. Можете ћурке, можете живину. Зашто то не радите?**

(10) Т: Не гајим.

(11) С: Ви одмахујете главом и то је све што имате да кажете.

(12) Т: =Не гл.=

(13) С: **Па немојте тако се, овај .. се понашати.**

(Судска расправа III, 1991)

(Пример 39)

(1) Т: Нема смисла запослити се у фирми. Сви добијају//

=====

(2) С: Нисам ја рекла у фирми да се запослите.

(3) Т: Код приватника свеједно.

(4) С: **Па немојте тако говорити. Седите код родитеља у вашим годинама, имате дете и пустите да се издржава са овом платом овде је//**

=====

(5) Т: Ја ако се запослим

=====

(6) С: **је не допу//**

=====

(7) Т: онда не могу тамо становати више.

(8) Аз: *Дванајст* јутара земље!

(9) С: од дванајст јутара земље. Овај не би да дајем савете, ја не знам, не бавим се пољопривредом, не знам

=====

(10) Т: Ја вам гарантујем, стојим иза тога за две године уназад

=====

(11) С: Али

=====

(12) Т: са тријес јутара није се могло ништа ништа постићи.

(13) С: То .. уважавам да је у о ње код ових елементарних непогода, ал' да седите целе године после тога сем у сезони пољопривреде и ништа не радите па то је доста неодговорно. Седите.

(14) Т: *** да живим у граду па да радим.

(15) С: **Мож'те Ви радити.**

(Судска расправа III, 1991)

(Пример 40)

(1) С: **њ Ја се с Вама не би нешто расправљала. То ми није циљ. њ Кажем законска заступница је завршила .. техничку ту школу с не знам какву**

=====

(2) Аз: Средњу техничку школу.

(3) З: Да.

(4) С: **Средњу техничку школу и прихватила је посао .. достављача што је јако јако испод оног квалификација које она има, а Ви нисте завршили ништа и нећете да радите ништа. Је л' тако?**

(5) Т: Не да нећу да радим.

=====

(6) С: Седите и немојте више о томе причати него се латите посла.

(Судска расправа III, 1991)

У претходним епизодама видљиво је да суткиња директно оптужује (оп)туженог за инертност и нерад. Током испитивања она не прихвата ниједан аргумент (оп)туженог као основан и осуђује његову лењост (пример 38, реплике 3 и 5; пример 39, реплике 4 и 6). Труди се да убеди оптуженог да предузме неке кораке, дајући му и савете како да дође до посла (пример 38, реплике 7 и 9). Чак иде до нивоа ускраћивања, па и забране оптуженом да даје додатна објашњења као сопствено оправдање (пример 40, реплика 6). Њен напад је директан и не одустаје од инсистирања да отац без обзира на околности мора радити и доприносити издржавању детета. Такав став није само уско културолошки условљен, него је и цивилизацијска датост. Мада чин директног напада донекле покушава да ублажи личним ограђивањем (пример 39, реплика 9), њена осуда и директно стављање на страну законске заступнице постају евидентни када дискредитује (оп)туженог и маргинализује његово образовање и стручну спрему у односу на законску заступницу (пример 40, реплике 1 и 4).

Из тога следи да комуникативни чиновници нападања, убеђивања, саветовања, забране говорења, дискредитације и маргинализације (оп)туженог постају својства дискурса кроз која се експлицитно манифестује конверзациона моћ судије.

Такође, обим изговореног показује колики је ауторитет суткиње у односу на оптуженог. Број исказа је асиметричан и иде у корист суткиње која има могућност да ограничава и број исказа оптуженог, па чак и да не дозволи (оп)туженом да нешто каже уколико сматра да то није релевантно за тему судске расправе.

Са друге стране, (оп)тужени имају улогу правних лаика. Њихова реторика је најчешће неформална, али може садржати и елементе формалне реторике, који су најчешће резултат употребе у датом контексту, а то је сам судски поступак. Односно, елементи формалног говора постају део лексичког фонда (оп)тужених барем на два начина: 1) усвојени су и примењују се током саме судске расправе на основу подражавања говора правних стручњака који им је јасан и лако га репродукују или 2) стечен је кроз дужу дискурзивну праксу у суду (нпр. присуством на више претреса у оквиру једног судског поступка, па чак и искуствено, кроз раније судске поступке у којима су учествовали као оптужени, тужиоци или сведоци).

Дајем пример анализе једног дела судске расправе, дијалога између суткиње и (оп)туженог. Пример је преузет из дела судске расправе када суткиња завршава испитивање законске заступнице и даје могућност (оп)туженом да постави питање или приговори ономе што је тужила рекла. У центру пажње је начин на који она контролише дискурс и одређује понашање и позицију (оп)туженог.

(Пример 41)

(1) С: Имате Ви неко питање или примедбу на ово што је речено? Да л' је нешто нетачно што је .. законска .. заступница//

(2) Т: Не знам. .. Ви знате да л' је тачно или није.

(3) С: А је л' се слажете са тим што је казала?

(4) Т: =Слажем.=

(5) С: Слажете се? Питања нема. Примедаба нема. Хвала, (*обраћа се законској заступници*) Ви можете сести.. а Ви, овај, ћете бити саслушани. .. Тужени .. В. В. .. Име Вашег оца?

(Судска расправа III, 1991)

Разговор започиње и води суткиња према процедуралним правилима. Као моћан говорник са великом конверзационом моћи, она одређује редослед испитивања учесника у расправи, а самим тим и редослед говорења. Постављањем конкретних питања (оп)туженом, експлицитно заузима став поштовања начела једнакости и права сваке особе у судском поступку да постави питање или да пружи одговарајућу примедбу и тиме изрази своје неслагање са оним што је речено.

Обраћање (оп)туженом је официјелно, дистанцирано и маркирано одговарајућим лексичким избором (обраћањем у 2. л. множине, коришћењем личне и присвојне заменице Ви/Ваш, пуним именом и презименом и истицањем статуса који има у оквиру судског поступка – тужени). Овде се логички намеће и питање: да ли суткињино обраћање странки именицом *тужени*, која одређује његову улогу у судском поступку и која га позиционира као (потенцијално) негативну особу у односу на успостављени систем, представља дискредитацију особе и манифестацију вербалне дискриминације. Рекла бих да у овом случају није била таква комуникативна намера суткиње, већ да је само применила форму обраћања установљену традиционално кроз судску праксу.

Осим тога, на лексичком плану приметна је употреба правничке терминологије (*законска заступница, тужени*), што је јасна одлика правног дискурса. Такође, присутни су и разговорни елементи дискурса. То су пре свега нелексички елементи комуникације: паузе у говору суткиње и (оп)туженог, суткиња употребљава поштапалицу (*овај*), док се у говору (оп)туженог јавља варирање интонације (у једном моменту говори тише). Сви ови елементи имају улогу подешавања исказа: суткиња појашњава своје питање (у вези са исказом законске заступнице) или се припрема да започне нову подтему (саслушање (оп)туженог), док (оп)тужени варијацијом интонације исказује своју инфериорност и можда жељу да придобије мало наклоности и емпатије суткиње. Уз то, у суткињином исказу присутни су и супстандардни елементи (реплика 1): изостављање упитне речце ли, као и разговорни манир прекидања саговорника (2), који чини (оп)тужени.

На синтаксичком нивоу, суткиња употребљава заповедни облик, који на фонолошком плану не прати повишен тон, и који, у овом случају, није изражен глаголом у императиву, него сложеним обликом модалног презента са допуном у инфинитиву: (5) *можете сести*. Употребом неексплицитног директивног

чина, суткиња ублажава наредбу као да жели да произведе осећај комфорности. Имплицитно она шаље поруку да судница није непријатељско окружење, већ је место на ком се поштује неповредивости демократских права свих учесника у разговору, па и (оп)туженог. Притом, она ни на један начин не умањује сопствену моћ у доношењу одлуке о даљем поступању у расправи.

Такође, у прилог формалном ставу суткиње иде и употреба пасивне конструкције без агентивне допуне која маскира агенса, односно онога ко ће саслушавање спровести: (5) *Ви ћете бити саслушани*. Овај поступак је стандардна одлика бирократске форме надређеног административно-правног дискурса, а овде се користи се циљем личног дистанцирања. Другим речима, суткиња жели да нагласи да она представља институцију суда, да одлуке не доноси по личном нахођењу и да су то правила и процедуре које су обавезне у судском поступку, а она их само примењује.

Осим тога, формалан став суткиње потврђује и употреба експресива: (5) *Хвала*, који у оквиру теорије учтивости представља минимални облик директног чина учтивости (Brown and Levinson, 1987). Он следи одмах након два асертива: (5) *Питања нема. Примедаба нема*, али питање је да ли ће (оп)тужени моћи да препозна његово значење. Наиме, овај израз не мора нужно да осликава само дозу примерене учтивости према (оп)туженом. Помоћу њега суткиња може имплицитно послати поруку, нпр. *Добро је, брже ћемо завршити расправу чим нема додатних питања нити примедаба*. Са друге стране, исти израз означава и формални завршетак тог дела расправе, а моћ да отпочиње и завршава нове епизоде разговора има првенствено суткиња. Дакле, њен начин обраћања је део уобичајеног дискурса разговора у суду и очигледан је облик моћи елите⁵⁵ коју суткиња у овом случају представља.

(Оп)тужени, као особа са мањом конверзационом моћи, у дијалогу учествује са мањим бројем реплика у оквиру којих употребљава уочљиво мањи број речи. Мада му је понуђена могућност да постави неко питање или уложи примедбу, он то не чини. Из асертива који даје као одговор на прву реплику суткиње: тврдња (2) *Не знам*, чини се да право приговора не користи, јер није сигуран да ли су тврдње изнете у претходном делу расправе са законском заступницом потпуно тачне. Такође, другом тврдњом: (2) *.. Ви знате да л' је тачно или није*, исказује своју сумњу у тачност навода законске заступнице, али и своје схватање да суткиња те наводе узима као тачне. Кратко оклевање пре самог исказа, као и скептичност у тврдњи, наводе на закључак да оптужени сматра да питања суткиње имају реторичку форму, те да се од њега само очекује да се сагласи. На инсистирање суткиње да јасно искаже свој став: (3) *А је л' се слажете са тим што је казала?*, (оп)тужени свој став исказује тишим тоном: (4) =Слажем.=, што представља његову капитулацију под притиском моћног говорника.

55 Ван Дајк елите дефинише као групе које имају специјални приступ дискурсу: то су они који имају највише да кажу. Елите посматра у смислу њихове симболичке моћи која се мери степеном њиховог дискурзивног и комуникативног обима и ресурса (Van Dijk, 1993:255).

Из овог примера види се да репродукција моћи суткиње није увек експлицитна. Она можда није ни тенденциозна, али свакако постоји, ако не са циљем демонстрације доминације и неједнакости, онда засигурно са намером да одржи лични кредибилитет.

Приклањајући се оваквом ставу суткиње, остали учесници у судском поступку укључују се у процес легитимације таквог облика моћи. Ако се у обзир узме и ауторитет суткиње као мериторног субјекта који има институционално дату моћ да води поступак и доноси одређене одлуке и решења у складу са законом, јасно је да је изграђен модел у ком је суткиња она учесница у интеракцији која „има последњу реч”.

Према Ван Дајковом мишљењу, манифестација моћи на микро нивоу је суптилнија, може бити и ненамерна, а прати се у интонацији, лексичком и синтаксичком стилу, употреби реторичких фигура, семантичкој структури, редоследу говорења, правилима учтивости и сл. (Van Dijk, 1993:261). Када говори о моћи и доминацији, Ван Дајк заправо говори о особинама односа међу друштвеним групама. Он сматра да је друштвена моћ привилегија оних који имају приступа друштвено вредним ресурсима у које убраја: богатство, изворе прихода, друштвени статус, припадност групи, образовање или знање, али такође и „приступ различитим жанровима, облицима или контекстима дискурса и комуникације” (Van Dijk, 1993:254). Моћ суткиње превасходно произлази из њене позиције експонента институције (суда). Та моћ је хијерархијски регулисана, креће се вертикално од горе (суткиња) према доле (оптужени), а реализује се у своје две димензије, и то као:

1) *Физичка моћ*: Суткиња има моћ да директно ограничи кретање других учесника у разговору у судници. Током саслушања одређује када странка треба да устане, а када да седне, као и где тачно треба да стоји док је саслушава, што илуструју следећи примери:

(Пример 42)

(1) С: Питања нема. Примедаба нема. Фала, Ви **можете сести**. Тужени М. Р. Молим Вас **устаните**.

(Судска расправа II, 1991)

(Пример 43)

(1) Т: Ја сам хтео прво//

(2) С: Добро. **Моште само стати овде**, молим Вас.. добро. Кажите.

(Судска расправа V, 2015. I)

Ова димензија моћи је саставни део процедуралних правила о вођењу судске расправе (странке морају стајати док их судија саслушава), а суткиња ту моћ додатно маскира говорним чином учтивног обраћања: *молим Вас*, којим се убалажава императивни став, а самим тим и прикрива контрола и ограничавање физичког кретања (оп)туженог.

2) *Когнитивна моћ*: Представља утицај на нечије расуђивање, а суткиња је демонстрира кроз убеђивање (оп)туженог у нужност неких његових активности, што најбоље илуструје следећи пример:

(Пример 44)

(1) С: Па **Вама је у интересу** да одете у „Радосно детињство”. Ево сад имате времена да одете у „Радосно детињство” да тражите да Вам извуку то да можете приложити Суду. Значи просто **то *Вама* иде у корист**. Па то сви говоре што је ***Вама* у корист**. Мања Вам је *обавеза*. Па *неће* нико ићи за Вас да прибавља уплатнице. То је .. **то је *Ваша* обавеза**. Просто **Ви то морате**, овај **Ви то морате!**

(Судска расправа V, 2015. I)

Ван Дајк сматра да је когнитивна моћ модернија, а често и ефикаснија, јер није отворено манипулативна. Она се користи прикривено у облику свакодневног разговорног дискурса који изгледа природно и зато се лакше прихвата.

Главна улога судије је позиција експонента судске власти. Она судији даје легитимну институционалну моћ која је у складу са темељним принципима државног уређења који представља. Зато судија мора бити непристрасна нестраначка личност која одлуке доноси у складу са законима независно од утицаја режимских или опозиционих партија. То није једина улога која обликује структуру дискурса и стратегије које користи судија. Од утицаја може бити и то што је судија део интелектуалне елите, припадник већинског или мањинског народа, мушкарац или жена, родитељ и сл.

У судским расправама анализираним у овом раду суткиње су удате жене, мајке, а с обзиром на то да је предмет суђења најчешће одређивање алиментације за децу, постоји велика могућност да дискурс буде обликован и у складу са неким друштвеним стереотипима (нпр. децу рађамо тек након ступања у брак, деца се природно више везују за мајку, отац је дужан да ради и издржава породицу и сл.).

Интеракција између суткиње и (оп)туженог има своју социокогнитивну димензију. Њу добијамо одговором на питање који модели понашања и друштвене активности повезују доминацију одређене друштвене групе са избором одређене форме дискурса (Van Dijk, 1993:262).

Према Ван Дајковом теоријском оквиру, објашњење социокогнитивног процеса у три корака могло би да изгледа овако:

1) Суткиња опажа, тумачи и представља тренутну комуникативну ситуацију кроз модел менталног контекста у ком представља себе као моћног говорника, а (оп)туженог као слушаоца;

2) Да би се то остварило, активираће се општи ставови о (оп)туженим особама. Ако су ти ставови негативни, показаће се и представа о (оп)туженом у друштвеном, контекстуалном моделу: (оп)тужени је особа нижег статуса;

3) Овај пристрасан контекстуални модел може пратити употреба моћи у структури дискурса која показује такву пристрасност (то нпр. могу бити посебни облици неучтивости као што је обраћање у 2. л. једнине и сл.).

Судије могу сматрати такве менталне стратегије и представе легитимним, јер и друге судије, као моћни говорници деле њихове ставове и идеологије. На тај начин ствара се дискурсни модел у ком колективне представе одржавају доминацију. Ван Дајк сматра да се у репродукцији доминације у савременим друштвима користе следеће стратегије:

- 1) **Оправдање или легитимација** (неопходно је или природно да ми имамо привилегован приступ вредним друштвеним ресурсима);
- 2) **Порицање** (нема доминације, сви људи у нашем друштву су једнаки и имају једнак приступ друштвеним ресурсима).

Да би оправдали неједнакост, моћни говорници користе стратегије позитивног представљања сопствене групе (МИ) и негативног представљања осталих (ОНИ) у којима употребљавају одређене персуазивне потезе: *аргументацију* (навођење чињенице са негативном проценом), *употребу реторичких фигура* (нпр. хиперболисано представљање њихових негативних поступака, *лексички стил* (избор речи које подразумевају негативну (или позитивну) процену), *причање прича* (нпр. давање уверљивих детаља о негативним особинама догађаја и сл. (Van Dijk, 1993:264).

Илустрацију овакве репродукције доминације суткиње над (оп)туженим имамо у следећем примеру:

(Пример 45)

- (1) С: –Ја, овај, Вама нећу више ни објашњавати, јер Ви једноставно што Вам ја објасним вероватно чим затворите врата заборавите објашњење. .. Не заборавите, него Вам не одговара. И онда то траје у бесконачно. Сад се ми судимо овде .. **више** од годину дана. .. И било је до сада .. *ê* два четир шест осам десет **дванајст** расправа. .. Видећете како ће то изгледати кад се буде платило. То говорим само у Вашем интересу.– .. Добро.

(Судска расправа I, 1991)

Суткиња критикује неодговорно понашање (оп)туженог. Сматра да он намерно одуговлачи процес, јер му то иде у корист. То се види у изношењу аргумента: *Сад се ми судимо овде .. *више* од годину дана. .. И било је до сада .. ê два четир шест осам десет *дванајст* расправа.* Да би појачала свој убеђивачки став, она користи и реторичку фигуру хиперболу: *И онда то траје у бесконачно.* На лексичком плану бира речи да означи негативан поступак (оп)туженог: ... *чим затворите врата*

заборавите објашњење.., а сопствени позитиван поступак: **То говорим само у Вашем интересу.** На крају суткиња говори какав ће негативни економски ефекат имати такво понашање (оп)туженог: **Видећете како ће то изгледати кад се буде платило.**

Ако се такве стратегије понављају и у другим контекстима, другом судским расправама, таквој демонстрацији моћи легитимност могу дати и сами (оп)тужени. Односно, ако (оп)тужени као мање доминантни говорници науче да је таква употреба дискурса са истакнутом неједнакошћу уобичајена, очекивана и 'нормална', они је беспоговорно прихватају и на тај начин је легитимизују.

Тема судских расправа. Тема разговора утиче на структуру судске расправе (у овом раду то је одређивање износа за издржавање деце, а у два судска поступка и супружничко издржавање). Основна тема покреће микро теме као што су: право на рад, али и обавезност рада, образовање, слобода говора и др. Све ове (под)теме јесу општа места сваког друштвеног поретка и представљају шири друштвени контекст који утиче и на структуру разговора, јер се изражавају основне вредности и норме друштва и на тај начин се осликавају доминантне идеологије.

Током дијалога теме се нагло смењују. Започету тему често прекида нова подтема и није необично да се током разговора саговорници врате на започету тему. Моћ покретања и затварања тема има пре свега суткиња, али могуће је да то учини и други говорник у судници (пуномоћници, јавни тужилац, тужиља, па и (оп)тужени), самоиницијативно или уз њену дозволу уколико процени да су битне за ток расправе, те за то да јасну дозволу (5).

(Пример 46)

(1) С: Седите. Даљих доказа и предлога? Је л' Ви имате неких доказа и предлога.

(2) Т: Немам.

(3) С: (*диктира*) Странке сагласно изјављују да даљих доказа и предлога .. немају. ..
Нов ред. Суд доноси решење

=====

(4) Т: Хтео сам још само нешто ако може?

(5) С: **Можете.**

(6) Т: Ви'те овако. Ви само дванајс' јутара, дванајс' јутара. Ја сам био, док сам био живео са, овај, два три месеца, нисам више ни живео у Крушедолу тамо//

=====

(7) С: С ким?

(Судска расправа III, 1991)

Такође, уколико суткиња процени да покренута тема није релевантна, она има моћ да прекине говорника, ограничи његову слободу говора и врати га на започету тему. Тако у примеру који следи, у жељи да умањи своју одговорност и оправда

неплаћање издржавања, (оп)тужени покушава да наметне тему очинства, што суткиња не дозвољава, јер није предмет расправе.

(Пример 47)

(1) С: Па како не можете!? Молим Вас лепо, Ви имате дете које сте дужни да издржавате.

=====

(2) Т: Ја да имам сада новаца .. ко што немам, ја бих то проверио. Ја сам деведесдевет посто сигуран да и није моје дете.

=====

(3) С: Па сад то је друга

=====

(4) Т: Мислим то је друго само кажем да немам новаца.

=====

(5) С: прича наравно.

(Судска расправа III, 1991)

У примеру који следи, у име (оп)туженог проговара његов пуномоћник који намеће подтему (3):

(Пример 48)

(1) С: Тужени изјављује да се противи тужбеном захтеву и предлаже да га суд одбије. Тачка. Ово због тога што ё не прима лични доходак .. уредно, зарез, што издржава .. још двоје деце .. и супругу. .. Тачка. Нов ред. Можете сад ставити. Је л' Вама треба копија?

(2) З: Да.

(3) Ат: **И *** судија, ја бих додао још једну ствар. Он тврди да тужитељица има још допунских прихода, и то знатни.**

(4) С: **Извините нисам Вас питала//**

(5) Ат: **Знатни допунски приходи .. осим ових које је овде навела.**

(6) С: **Законска заступница?**

(7) Ат: Законска заступница.

(8) С: Какве приходе?

(9) Ат: О овај, он је изјавио приходе од шверца, препродаје, трговине.

(10) С: **Нов ред. .. Тужени изјављује да .. законска заступница има приходе .. јер се бави препродајом робе коју**

=====

(11) Ат: Иначе одлази у иностранство и доноси.

(12) С: **доноси из иностранства. Тачка. Нов ред. Је л' сте Ви донели Вашу потврду о .. личном доходу?**

(Судска расправа II, 1991)

Иако суткиња испрва не одобрава започињање нове теме (4), пуномоћник (оп)тужног је прекида и инсистира на новој теми (5), те она попушта и укључује се у дијалог (6), који прекида наводима у записник (10), да би затим нагло, без најаве, започела нову подтему (12).

За овакву стратегију суткиње не може се рећи да представља демонстрацију моћи која угрожава права оптуженог. Очигледно је да она тој стратегији прибегава да би ток расправе био усмерен ка главној теми око које се расправа води.

Међутим, осим што дефинише теме расправе, суткиња дефинише и ситуацију. У овом случају њена критика за нерад и неодговорно родитељско понашање није усмерена само на конкретног (оп)туженог. Она имплицитно представља критику таквог модела понашања и односи се на шири друштвени контекст. Односно, суткиња заузима друштвено-политички став да је једна од основних тековина друштва заштита права деце и са тим у вези понашање родитеља мора бити друштвено одговорно.

Шема судске расправе. Главни облик шеме судске расправе јесте испитивање. На постављена питања суткиња очекује конкретне одговоре и јасну аргументацију. Приликом испитивања она поставља питања установљеним редоследом, а крајњи циљ јесте да се утврди социјални положај тужиље и (оп)туженог како би се одредила висина месечног доприноса за издржавање детета/бивше супруге.

Прва питања тичу се идентификације присутних у судници (парничних странака, пуномоћника, а у кривичном поступку и јавног тужиоца). Такође, током испитивања идентификују се и сведоци оптужбе и одбране. Идентификација подразумева утврђивање имена и презимена, године рођења, адресе становања, стручне спреме и назива фирме или послодавца код ког су странке запослене уколико су у радном односу.

Након тога обично следи утврђивање броја чланова домаћинства и тужиље и (оп)туженог, а затим висина укупних примања свих чланова домаћинства. У овај блок испитивања улазе и питања у вези са власништвом над имовином и наслеђем. Да би се одредила износ издржавања, суткиња утврђује и да ли парничне странке имају законску обавезу да издржавају још неко лице (нпр. дете из исте или друге брачне/ ванбрачне заједнице, старије чланове домаћинства и др.).

Током парничног поступка, на предлог парничних странака, судија позива и испитује позване сведоке који треба да потврде или оповргну тачност изнетих навода и то под заклетвом да ће говорити истину која је њима позната.

Ови кораци су присутни током свих судских расправа и одвијају се мање или више устаљеним редом. Уколико расправа није прва по реду, а дешава се да у току

једног спора буде и десетина расправа, основни подаци се на почетку само прочитају да би се потврдило претходно стање и констатују се присутни на текућем рочишту. Тада се уносе и евентуалне промене настале током трајања судског поступка које су у вези са свим питањима и значајна су за тему расправе (нпр. промена адресе становања, промена висине прихода или броја чланова домаћинства, промена старатељства над дететом и сл.).

Важно место у току расправе има и читање извештаја стручне службе⁵⁶ у вези са додељивањем старатељства. Ова служба суду предлаже особу којој ће се поверити брига о детету и самостално вршење родитељског права. Извештај те службе суткиња чита у целини или у деловима као један од релевантних фактора приликом одређивања износа издржавања.

Током саслушања странака, суткиња у више наврата застаје са питањима да би изнете тврдње, доказе, предлоге и закључке до којих се дошло издиктирала у записник. Притом, све изнете чињенице суткиња формулише на начин који би требало да буде разумљив свим учесницима у расправи. Такође, суткиња има обавезу да допусти обема заинтересованим странама да изнесу примедбе и евентуалне допуне на оно што је речено и/или записано, а затим доноси конкретна решења која диктира у записник.

Сви испитаници имају право да кажу своје мишљење и њихова слобода говора, која чини базу демократског друштва, није угрожена. Међутим, у појединим ситуацијама суткиња ограничава обим говора појединих учесника у расправи, као и теме разговора, уколико сматра да нису релевантне за конкретну расправу. То је институционални оквир у ком се суткиња придржава својих права у самосталном вођењу судске расправе, па се не може сматрати репресивном мером. Она би то постала само уколико суткиња својим ставом директно и тенденциозно угрожава личност или слободу говора (оп)туженог или неког другог учесника у расправи.

Такође, битан је и дискурсни положај испитаника. Хијерархијски посматрано, (оп)тужени је особа са најмањом комуникативном моћи. Његов удео у формирању ДРС-а ограничава се на одговоре на питања које му поставља суткиња, а повремено и пуномоћници оптужбе и одбране. Осим тога, могућност да говори (оп)тужени има само уз дозволу суткиње и то тако што ће евентуално уложити примедбу или поставити неко додатно питање. Тај удео постаје још мањи ако се узме у обзир да у корист свог брањеника често проговара његов пуномоћник.

Јасно је да је дискурзивна моћ суткиње далеко већа у односу на (оп)туженог. Међутим, није реткост да оптужени употребом различитих стратегија покушава да прошири свој дискурзивни удео и то са циљем да оствари за себе одређену корист. То најчешће чини на два начина: уљудним обраћањем са тражењем дозволе да још нешто пита или да примедбу (в. пример 46, реплика 4), али понекад и самовољним узимањем

⁵⁶ У анализираним расправама то је Центар за социјални рад града Новог Сада.

речи, прекидањем говора суткиње или преклапањем у говору са суткињом, као у следећем примеру:

(Пример 49)

(1) С: Не, добро ја Вама кажем ê то је *Вама* је > у интересу да доставите <

(2) Т: Ја мислим да је

=====

(3) С: уплатнице.

(4) Т: *овде* интерес *детета*..

=====

(5) С: Па *наравно*//

=====

(6) Т: у питању.

=====

(7) С: Морате доставити уплатнице.

=====

(8) Т: Интерес детета је у питању, а све се своди на интерес *тужиље*

=====

(9) С: Ви се, да умест..//

=====

(10) Т: то јест заступника детета. Молим Вас, то је *страшно*! Значи поставља се питање. 'Ајте молим Вас, пошаљите ме данас у затвор и да решимо то. Кол'ко треба да идем//

(Судска расправа V, 2015)

Ове стратегије (оп)туженог представљају дословну борбу за реч. Могу се посматрати као елементи неучтивог понашања којима се крше принципи вођења судског спора. Могу означавати и непоштовање Суда и интегритета суткиње, а (оп)туженог за такво понашање суткиња може санкционисати. Из тог угла посматрано, стратегије које користи или покушава да користи (оп)тужени, могу се тумачити као угрожавање права суткиње на регуларно вођење судске расправе.

Са друге стране, доказ да се (оп)тужени налази у неравноправном положају јесте и појава да суткиња може себи да дозволи дигресије, односно да изађе изван оквира предмета и теме у вези са којом се води спор као у следећем примеру:

(Пример 50)

(1) С: То ми је баш добро било.

(2) Ат: То је где је Александар.

(3) С: То је за похвалу. То је за похвалу. (*листа списе*) Пошто је било неко// неко социјални случај. Ето! *Е*, овако ћемо. 'Ајде. (*обаћа се сниматељки*) Ниси валда то сад снимала?

(4) Сн: = Ишло је. =

(5) С: Тач***//

(6) Х: (*смеје се*)

(7) С: *** Сва позвана лица. Ево овако. ê Значи, увод да остају код тужбе, па онда договор. (*диктира*) Пуномоћник тужиље .. изјављује да остаје у целости код тужбе и постављеног .. тужбеног захтева ... Зарез. [...]

(Судска расправа V, 2015)

У овој епизоди суткиња себи дозвољава слободу да изађе ван оквира својих овлашћења и дужности. Крши устаљену процедуру и усред судске расправе улази у дијалог са пуномоћником (оп)туженог у вези са другим предметом који није од користи за решавање текућег спора. Мада су нелегитимне, очигледно је да дигресије овог типа нису ретке појаве у оквиру судских расправа. О томе сведочи и то што у њима осим суткиње учествују и пуномоћници, који се тада не баве интересима својих брањеника, и чланови судског већа (6)⁵⁷. Ипак, суткиња је свесна да крши процедуру, на шта је подсећа присуство сниматељке (3), те након дигресије наставља регуларно вођење расправе.

Крајњи корак јесте доношење пресуде. Он следи након завршетка саслушања сведока и парничних странака, те након завршних речи њихових пуномоћника. Ако је потребно да се доставе још неки докази или испитају нови предложени сведоци, главна расправа се наставља у новом заказаном термину, о чему суткиња доноси решење. Уколико су сви докази и предлози поднети и нема више сведока, суткиња затвара главну расправу и иза затворених врата (без присуства учесника у судском спору) доноси пресуду коју затим јавно чита⁵⁸. Суд је дужан да у законском року⁵⁹ достави пресуду у писаном облику на адресе парничних странака и њихових законских заступника.

Представљена шема судске расправе из перспективе критичке анализе дискурса намеће следеће закључке:

⁵⁷ Члан судског већа (Х) учествује у овој дигресији пасивно, смехом.

⁵⁸ У ситуацијама када треба да се доставе још неки докази за које није потребно присуство парничних странака и њихових пуномоћника, судија може да предложи да судско веће донесе пресуду ван расправе. То се чини само зато да би се избегао још један дан суђења, односно да би се скратио судски поступак и смањили трошкови судског поступка.

⁵⁹ Законски рок износи 8 дана од објављивања пресуде, а у сложенијим предметима суд може да одложи писану израву пресуде за још 15 дана. (види у *ЗПП*, члан 354).

- 1) Суткиња је дискурзивно утицајна и доминантна учесница у разговору. Има моћ да усмерава, ограничи, па чак и не дозволи дискурзивну активност (оп)туженог и на тај начин га ставља у подређен положај.
- 2) Позиција суткиње је легитимна, заштићена и не подлеже ограничењима у слободи говора, док та слобода за (оп)туженог формално-правно постоји, али је ситуационо и дискурзивно ограничена.
- 3) Позиција (оп)туженог у оквиру судске расправе као дискурзивно слабијег говорника, оставља му само простор да покуша да докаже своју неспособност за рад, недовољне приходе, безусловност живота и сл., не би ли умањео износ свог доприноса за издржавање детета, а на тај начин умањео и сопствену одговорност и обавезу која му по закону припада.
- 4) Институционална моћ суткиње пропорционална је њеној дискурзивној моћи, а састоји се у контроли дискурзивних активности свих осталих учесника у разговору у судници.

Локална значења. Да би се идеологије уграђене у дискурс могле ишчитати, потребно је да се сагледају сви нивои контекста у ком се дискурс остварује, као и шира друштвена позадина. За КАД је битно семантичко проучавање локалних значења. Ван Дајк ту укључује односе између пропозиција, последица, недоречености, имплицитних или индиректних значења, нивоа описа итд. Такође, аутор сматра да контекстуални модели контролишу локална значења: утичу на интеракцију, одређују који ће се говорни чинови користити, која реторика и стил ће се употребљавати. Односно, не могу сва локална значења подједнако одговарати свакој комуникативној ситуацији. Користиће се она која одговарају циљу комуникације, а „већина институционалних текстова и разговора су контекстуално ограничени посебним циљевима и нормама институционалне интеракције и организације”⁶⁰(Van Dijk, 2009:69).

Према Ван Дајку, контрола и доминација се семантички најјасније приказују у позитивној самопрезентацији и негативној презентацији других (Van Dijk, 1996:275). Примена ове опште стратегије видљива је и у разговорима у суду. Њен пример представља прикривање сопствених негативних својстава или поступака (као што је нелегитимно понашање суткиње у примеру 50), а са друге стране наглашавање негативних својстава или поступака (оп)туженог (као што је критика лењости и нерада у примерма 38, 39 и 40).

У примеру број 40 суткиња се отворено ставља на страну законске заступнице. Директно похваљује и подржава њено радно ангажовање и истиче непримереност радног места и висине примања њеној завршеној школи (реплика 4). На тај начин гради позицију МИ (у коју се могу убројати сви који размишљају и поступају као законска заступница, па и суткиња лично) наспрам ОНИ (сви који размишљају и поступају као (оп)тужени).

60 Превела М.Т.Б.

Приклањајући се страни законске заступнице, суткиња позитивно карактерише такав облик друштвено одговорног понашања и на тај начин чини позитивну самопрезентацију НАС. Насупрот законској заступници, (оп)тужени живи код родитеља, завршио је само основну школу, током године, ван сезонских пољопривредних послова, ништа не ради и брани се немогућношћу да се запосли. Иако суткиња ни у једном моменту не каже директно: *Ви сте ленићина, нерадник*, она инсистира на потреби да се оптужени радно ангажује и допринесе издржавању детета. На тај начин критикује животни стил (оп)туженог и његов однос према обавези да учествује у издржавању свога детета. Такав чин суткиње представља недвосмислену негативну презентацију другог, јер истичући ове непожељне информације за (оп)туженог, суткиња маргинализује његове ставове и активности, ставља га у подређен положај и на тај начин демонстрира своју моћ и доминацију.

Да би се сагледала позиција суткиње у овој ситуацији, потребно је да се анализира тачка гледишта са које она полази. Отвореним подржавањем става законске заступнице, а са друге стране озбиљним нападањем и маргинализацијом (оп)туженог, суткиња заступа тачку гледишта бораца за права деце и самохраних мајки. Она је глас већине која се придржава традиционалних, али и законом установљених принципа, док (оп)тужени тој већини не припада, те је његово понашање подложно негативној критици.

Међутим, ова критика, иако недоречена, имплицитно залази у шири друштвени контекст и односи се како на културне обрасце, тако и на друштвену свест и односе у савременом српском друштву. Претпоставка је да став (оп)туженог није усамљен случај неодговорног родитељског понашања, а свако толерисање таквог обрасца понашања имало би као последицу урушавање успостављеног система вредности у ком се штити породица као нуклеус друштвеног система чији су најрањивији чланови деца.

Такође, када квалификује понашање (оп)туженог, уместо да употреби експлицитан израз *нерадник, лештина*, суткиња инсистира на ставу да је неопходно да (оп)тужени ради и издржава своје дете, а то чини у облику персуазивног чина коришћењем сложеног глаголског предиката *морате радити* (пример 38, реплика 5 и 9) или *дужни сте да радите* (пример 38, реплика 5), па чак и у облику завршне констатације *можте (Ви) радити* (пример 39, реплика 15). Колико год био заобилазан, овакав поступак квалификације подразумева идеолошки засновно веровање да онај ко има децу, последично има и обавезу да их издржава.

4.5. Разговорне стратегије

Ван Дајк посматра демонстрацију моћи и отпор тој демонстрацији у ширем контексту теорије моћи. Притом, у свом приступу овој проблематици највише се фокусира на елите и дискурзивне стратегије којима оне одржавају неравноправност. Он истиче да се директивни говорни чинови, као што су наредбе и команде, користе за спровођење моћи, а да истраживач може да испитује стил, реторику, значење текста и

стратегиије које су имплицитне, а учествују у репродукцији моћи. У вези са тим, битан је и избор стратегија и говорних чинова које користе суткиња и (оп)тужени, а који постају својства дискурса. Истиче да КАД треба да се фокусира на структуру текста и разговора у оквиру ширег друштвеног и когнитивног оквира, а главни предмет анализе треба да буде репродукција доминације и моћи у дискурсу који су резултат социјалне когниције моћника (Van Dijk, 1993:259). Да би се открило на који начин моћни говорници или групе представљају своју моћ кроз дискурс, он предлаже да се утврде које су дискурзивне структуре и стратегије укључене у том процесу.

Разговорне стратегије	
1.	Стратегија усмеравања разговора
2.	Стратегија постављања питања
3.	Принцип сарадње
4.	Стратегија одређивања понашања
5.	Стратегија започињања и завршавања разговора
6.	Употреба правничке/законодавне терминологије
7.	Стратегија ословљавања
8.	Стратегија учења оптуженог
9.	Стратегија понављања и самоповљавања
10.	Стратегија извођења закључка
11.	Стратегија прекидања и преклапања
12.	Стратегија исправљања и самоисправљања
13.	Стратегија причања приче
14.	Стратегија довршавања исказа саговорника
15.	Стратегија оклевања.

Табела 12. Разговорне стратегије суткиње док утврђује чињенично стање

Стратегија усмеравања разговора

Ток разговора у суду одређује суткиња. Она је извор знања и у оваквој статусно неједнакој комуникацији има моћ да одређује теме, поставља питања, отвара нове епизоде разговора и повремено враћа оптуженог⁶¹ на тему, те усмерава разговор у намераном правцу.

⁶¹ У свим судским расправама (оп)тужени је особа мушког пола, осим у расправи бр. II из 2015. године где се након добијеног мишљења Центра за социјални рад мења иницијални оптужни предлог и усмерава ка мајци која постаје оптужена.

(Пример 51)

(1) С: Где сте запослени?

(2) Т: РО „Декор”.

(3) С: **Морате мало гласније.** Радна организација „Декор” Нови Сад. Са станом у Каћу, је л’ тако?

(4) Т: Михајла Пупина .. 19.

(5) С: А и Ви сте мењали адресу?

(6) Т: .. Мене нема потребе ни да бришете ништа зато што мене познају па ми донесу.

(7) С: **Само ми поновите број.** Михајла Пупина?

(Судска расправа II, 1991)

Суткиња може најавити и објаснити начин вођења разговора, односно редослед активности који мора да се прати током расправе, као у примеру:

(Пример 52)

(6) С: ’Ајде, прво **пишем**, па ћемо то//**нећемо** ми ту пуно. Кад се договоримо, то је **само** кратко општи подаци. ’Ајде овако. Значи, .. полазимо од онога//то ја направим неки **увод**, пошто ће се мењати одлука .. кажемо ... деца .. која је школа .. разред и .. неке .. утврдимо .. потребе уопштене. (*обраћа се адвокату тужиље*) И како би сад гласио рецимо .. део који се мења? Како би сад гласила овај обавеза?

(Судска расправа IX, 2015. V)

У неким ситуацијама (оп)тужени, или његов пуномоћник, намећу нову тему (в. пример 48). То чине прекидањем суткиње или тражењем дозволе за увођење нове теме. На тај начин покушавају да преусмере разговор у правцу који ће ићи у корист туженом и умањити његову обавезу или кривицу.

Суткиња такву активност може прећутно или отворено дозволити, да би добила још валидних података или да би спречила евентуалне неспоразуме који могу настати у комуникацији. Илустрацију овакве стратегије у којој суткиња дозвољава (оп)туженом да уведе нову тему представља следећа епизода:

(Пример 53)

(1) С: (*диктира*) Странке сагласно изјављују да даљих доказа и предлога .. немају. .. Нов ред. Суд доноси решење

=====

(2) Т:

Хтео сам још само нешто ако може?

(3) С: **Можете.**

(4) Т: Ви’те овако. Ви само дванајс’ јутара, дванајс’ јутара. Ја сам био, док сам био живео са, овај, два три месеца, нисам више ни живео у Крушедолу тамо

=====

(5) С: С ким?

(6) Т: Па са//

(7) С: Аха са//

(8) Т: Има отац пензију високу, има земље, можда, не знам кол’ко, десет јутара Ви

=====

(9) С: Њени родитељи?

(10) Т: Да. Ви на све то// Она носи све оданде. Ја знам како је то. А зашто би био само ја сад сам? ..

(Судска расправа III, 1991)

Међутим, суткиња може и забранити увођење нове подтеме уколико сматра да није релевантна за главну тему расправе или нарушава предвиђени ток расправе, као у примеру:

(Пример 54)

(1) С: ê Овако .. (*диктира*) Законска заступница изјављује да остаје .. при чињеничном наводима .. доказним предлозима у тужбеном захтеву као у тужби .. од .. 21. августа 1990. године. Тачка, Нов ред.

(2) Ат: *Извињавам се могу? ..*

(3) С: *Само да завршим ову прво тужбу.*

(4) Ат: У реду.

(5) С: (*наставља диктат*) Тужени изјављује да се противи тужбеном захтеву и предлаже да га суд одбије. Тачка.

(Судска расправа II, 1991)

Током вођења судске расправе, за усмеравање разговора, отварање и затварање тема и епизода, све три суткиње као дискурсни маркер најчешће користе реч *добро* (в. примере и анализу употребе ове речи на стр. 103–105). Осим ове речи, као најчешћи начин да заврши епизоду или тему разговора, суткиња користи диктат у записник. Осим што је овај потез легитимно средство за вођење расправе (све што је речено мора имати и свој писани траг), он је и одличан механизам за управљање разговором и ограничавање дискурсне активности (оп)туженог, поготово уколико суткиња сматра да је његов исказ ирелевантан и жели да га прекине, као у примеру:

(Пример 55)

(1) С: Јел’ знате ту П. З.?

(2) Тж: Да, то су његови пријатељи.

=====

(3) Т: и казао и казао ми С. Б., а то је син и мој и њен, а само што је она њега бацила од осам месеци па сам га ја хранио. Само то ћу да Вам кажем.

(4) С: Добро.

(5) Т: Не оставила него бацила.

=====

(6) С: (диктира) **Нов ред. ё Ја не живим ни у каквој ванбрачној заједници, зарез, једно време сам живела у Гардиновцима .. са В., не знате презиме?**

(Судска расправа I, 1991)

Наведени примери јасно показују да коришћењем ове стратегије суткиња експлицитно и имплицитно демострира своју конверзациону моћ над (оп)туженим који, пре свега, има обавезу да прати ток расправе и да даје што конкретније одговоре.

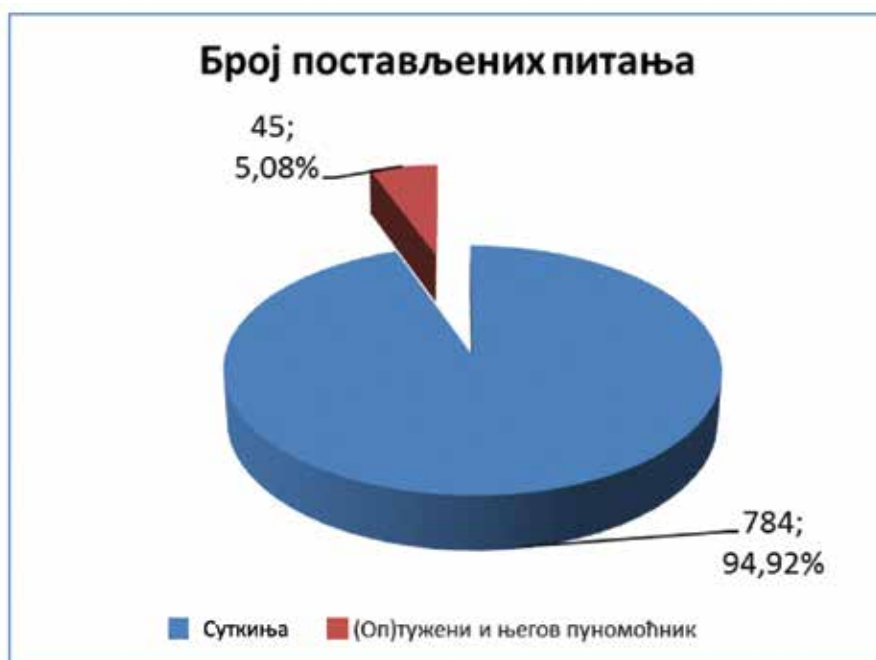
Стратегија постављања питања

Цела судска расправа јесте смена питања и одговора. Моћ да покрене дијалог има суткиња и она јој је институционално дата као хијерархијски надређеној особи која води судски поступак. Под питањем се посматра сваки исказ суткиње који захтева одговор. Циљ суткиње је да помоћу што разноврснијих питања усмери разговор и утврди чињенично стање у вези са социјалним положајем парничних странака (запослење, приходи, наследство, власништво над некретнинама, висина месечних трошкова и др.) на основу ког ће донети пресуду и праведно одредити износ издржавања. Након (и током) испитивања, сва питања и на њих добијене одговоре, суткиња преобликује у тврдње и закључке који настају на основу саслушања и спаја их у кохерентан текст који диктира у записник (обе заинтересоване стране имају право да на лицу места дају примедбу на речено и записано).

Табела која следи приказује број постављених питања и процентуални удео у постављању питања за посматране говорнике (суткиња, (оп)тужени и његов пуномоћник) на глобалном нивоу, као и у оквиру појединачних судских расправа.

Корпус	Судска расправа	Број постављених питања			
		Суткиња		(Оп)тужени и његов пуномоћник	
1991.	I	197	99,49%	1	0,51%
	II	199	95,22%	10	4,78%
	III	109	93,16%	8	6,84%
	IV	23	92%	2	8%
2015.	V	24	77,42%	7	22,58%
	VI	95	91,35%	9	8,65%
	VII	9	100%	0	0%
	VIII	71	97,26%	2	2,74%
	IX	57	90,48%	6	9,52%
Укупно		784	94,92%	45	5,08%

Табела 13. Укупан број постављених питања у судским расправама

Графикон 5. Укупан број постављених питања у судским расправама

Укупан број питања која су постављена у свих девет судских расправа износи 829. Од тог броја, суткиња је поставила 528 питања у иницијалном делу корпуса и 256 у контролном делу корпуса, што укупно износи 784 питања или 94,92%. (Оп)тужени или његов пуномоћник поставили су 21 питање у иницијалном делу корпуса и још 24 у контролном делу, што износи укупно 45 питања или 5,08% од укупног броја постављених питања. Оволика несразмера у броју постављених питања јасно осликава једносмерност комуникативног тока у коме суткиња (активан говорник) има потпуну доминацију, односно моћ да помоћу питања креира оквир и садржај разговора у суду. Колика може бити доминација суткиње, најбоље показују I и IV расправа у иницијалном делу корпуса, што потврђују и VII и VIII расправа у контролном делу корпуса, јер у њима (оп)тужени постављају свега једно, два или чак ниједно питање током читаве расправе, а и та питања нису релевантна за сам ток расправе, као у примеру:

(Пример 56)

(1) С: А син ваш заједнички где је?

(2) Т: **Син?** .. Он је ту у Туркуљевој улици у Новом Саду. Он има стан.

(Судска расправа I, 1991)

Питање (оп)туженог је сведено на једну реч (**син**) коју он понавља из суткињиног питања само да потврди да ли је добро чуо о коме га пита.

Питања која поставља суткиња обично су кратка, често у оквиру непотпуних реченица и захтевају кратак и конкретан одговор. Она суткињи служе за прибављање неопходних информација о социјално-економском статусу странака који је веома битан за одређивање висине износа за издржавање.

(Пример 57)

(1) С: **Гајите свиње?**

(2) Т: Па имамо за нас .. двоје троје.

(3) С: **За продају немате?**

(4) Т: Немам.

(5) С: **Живину јел' имате?**

(6) Т: Немам.

(7) С:.. **Ништа?**

(8) Т: Ништа.

(9) С: **Зашто?**

(10) Т: .. Немамо.

(11) С: **Па шта значи нема?**

(12) Т: Па не могу ја то сад одлучивати. Шта каже матори, мама. .. Не могу ја сад нешто .. посебно захтевати .. шта ја знам.

(Судска расправа III, 1991)

Стратегија постављања питања је веома моћно средство демонстрирања моћи суткиње у ком се јасно види асиметричност ДРС-а. Суткиња поставља питања и одређује ко треба да одговори, а садржајем питања ограничава и тему разговора. Међутим, иако већину питања поставља суткиња, и (оп)тужени или његов пуномоћник током судске расправе имају права да поставе питање. Овде је веома битна улога пуномоћника. Он као правни стручњак има више сазнања о оптужној проблематици, а самим тим има и више могућности да поставља питања која могу бити од користи за његовог брањеника. Секвенце у којима (оп)тужени или његов пуномоћник постављају питања обично иницира суткиња и то пре него што коначно записнички констатује одређене наводе. (Оп)тужени и пуномоћник се могу одрећи права да поставе питање, као у примеру:

(Пример 58)

(1) С: Добро имате неко питање или .. примедбу на записник?

=====

(2) Ат: ***Немам. Немам ништа.***

(Судска расправа II, 1991)

Ако се ипак одлуче да поставе питање, обично пуномоћник поставља питање у име туженог, јер има више сазнања о могућностима како да прибави позитиван одговор за туженог. Тада се улоге замењују, а суткиња је обавезна да пружи јасан одговор у облику траженог податка или образложења. На пример:

(Пример 59)

(1) Ат: ***Е .. ја бих само, ја се из// хтео да поставим једно питање ако може да рашчистимо ствар а то је .. ê када је то радила? .. Када је то ..?***

=====

(2) С: Радила је све док је била у браку до августа месеца.

=====

(3) Ат: ***Колико, колико је који износ је могла да оствари?***

(4) С: Не то је све било до августа месеца

(5) Ат: Слажем се.

(Судска расправа II, 1991)

Такође, и сам (оп)тужени може суткињи поставити питање уколико је у недоумици у вези са својим положајем или нема довољно сазнања о ономе о чему се

расправља, а може утицати на исход судског поступка, чак и ако има пуномоћника да га посаветује. На пример:

(Пример 60)

(1) Т: *** Ја сам само молио да Вас, да Вас за// да Вас замолим//

(2) С: Изволите.

(3) Т: **Да л' имате искуства нека у вези са овим?**

(4) С: Искуства које врсте? Кол'ко би то процената требало да буде?

=====

(5) Т: Да. Да.

(Судска расправа IV, 1991)

Током испитивања суткиња може подлећи и претпоставкама у односу на претходно стање и тиме показати да подржава одређене стереотипе. На пример:

(Пример 61)

(1) С: **Ваша супруга како се зове?**

(2) Т: С.

(3) С: **Шта она ради?**

(4) Т: Домаћица. По кући.

(5) С: **Кол'ко је стара?**

(6) Т: Двајеседом година.

(7) С: **Шта је завршила? Какву школу?**

(8) Т: Брусач.

(9) С: **Зашто не ради?**

(10) Т: .. Не ради кад има мало =дете=.

(11) С: **А док није имала мало дете, је л' радила?**

(12) Т: Е не знам. Мислим да није.

(13) С: **Онда се нисте познавали?**

(14) Т: Не.

(15) С: **Познајете се само од кад има дете?**

(16) Т: Па .. мало раније, али тада није радила.

(17) С: **Кад сте се упознали је л' била запослена?**

(18) Т: Није.

(19) С: **Зашто није покушавала да нађе посао пре него што је//**

(20) Т: Па зато што је била трудна и требала је да се породи. .. Ја мислим да са осмим месецом са ..

(21) С: Нисте ме разумели. **Па нисте се упознали кад је имала, кад је била трудна осми месец, не?**

(22) Т: Не. Па не. Па да покушавала је, //

(23) С: Аха.

(24) Т: ишла је у Општину, питала.

(Судска расправа II, 1991)

Присуство претпоставке у говору суткиње (21) сигнал је постојања предрасуде. Претпоставка је обликована у оквиру тзв. таг питања⁶² (tag question). Моћан говорник, као што је суткиња у овом случају, овакву врсту питања поставља онда када од саговорника тражи потврду свог става. Суткиња претпоставља претходно стање које се може протумачити на следећи начин: *Подразумева се да се познајете, да сте у вези, откад је носила ваше заједничко дете, а не кад је већ била у осмом месецу трудноће, носећи дете неког другог човека.* Оваква генерализација дискриминише (оп)туженог по питању његових слобода да има и другачија уверења од оних која су друштвено прихватљива, у овом случају конкретно да може прихватити и жену која тренутно носи дете другог човека.

Дакле, суткиња изражава друштвено прихватљив модел понашања, а постављањем таг питања успоставља једносмерну комуникацију у којој од (оп)туженог очекује само потврду таквог моралног става. Овако постављено питање има изражену персуазивну функцију и осликава директну дискурзивну моћ суткиње којом она утиче на мишљење и ставове (оп)туженога.

Принцип сарадње

Циљ суткиње је да поставља питања на такав начин да се разговор креће током који она диктира, који омогућава да (оп)тужени разуме питање и да на њега да што краћи и конкретнији одговор. Да би се то остварило, потребна је сарадња између суткиње и (оп)туженог. У следећој епизоди види се сарадња која иде у прилог (оп)туженом, чиме суткиња свесно умањује своју друштвену моћ.

(Пример 62)

(1) С: Кад стигне његова плата тек онда ћемо донети пресуду, али без главне расправе. .. Само ће се састати Веће и о томе одлучити.

(2) З: =Добро.=

(3) С: По закону тако може. **Јел' се слажете?**

(4) З: =Да.=

(5) С: А Ви такође?

62 Под таг питањем подразумева се специјална конструкција која обухвата изјаву у облику питања на чијем крају стоји захтев за потвду те изјаве. Види у Crystal, D. (1994) *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press. 218.

(6) Т: .. **Ја сам увек за.**

(7) С: (*диктира*) Добро. ê Странке сагласно предлажу да се извештај .. о приходима туженог .. прочита ван главне расправе .. а за период од првог октобра 1990. године до закључења главне расправе...

(Судска расправа II, 1991)

Уколико током судске расправе дође до ситуације да се промени нека процедурална рутина, суткиња је у обавези да о томе обавести парничне странке. Ако то ЗПП налаже, суткиња мора да тражи од странака пристанак на новонасталу ситуацију. Пример који следи илуструје начин како суткиња тражи сарадњу са странакама да би судској расправи могла да присуствује особа која припада јавности. У овом случају тражен је пристанак за снимање разговора у суду у научне сврхе.

(Пример 63)

(1) С: Али Ви сте//ја сам сад дужна по зе-пе-пе-у да Вам уручим па погледајте ову тужбу па шта кажете. Иначе ... још једном име? (*обраћа се сниматељки*)

(2) Сн: Марија Тир Борља.

(3) С: ***Марија* нам је овде .. овај .. на докторским студијама .. па ê ако немате ништ//немате ништа против ово је за научни рад да присуствује данас на рочиштима?**

(4) Т: **Што с мене тиче, мени не смета.**

(5) Тж: =Ни мени.=

(6) С: Моје је да питам. =Добро.=

(Судска расправа VI, 2015. II)

Према одредбама *Породичног закона*, судске расправе су затворене за јавност, а само на основу посебне одлуке председника суда, председника судског већа и парничних странака на расправи може присуствовати особа која се бави научним радом. Без оствареног принципа сарадње, синимање не би било изводљиво.

Иако у анализираним разговорима сарадњу иницира суткиња, забележен је и пример када (оп)тужени тражи од суткиње уступак, очекујући сарадњу.

(Пример 64)

(1) С: **Онда то Вам је исто обавеза. Да. Значи, дванајстог фебруара ћемо онда у *десет*.. Ја мислим да ће тад бити ии адвокат, па ћемо моћи онда даље да радимо. А то Вам је уједно онда и *та* обавеза да се јављате, па значи уместо тринајстог Ви ћете доћи дванајстог и онда сте//**

(2) Т: Хвала Вам пуно.

(3) С: **онда сте обавили све за//**

(4) Т: Хвала Вам пуно.

(Судска расправа V, 2015. I)

(Оп)тужени је због неплаћања алиментације био месец дана у затвору након чега му је одређена привремена мера редовног јављања суду два пута месечно. Затражио је од суткиње да у истом дану закаже ново рочиште и дан за јављање да не би морао два пута да долази и она му је одобрила захтев. Процена суткиње је да се тиме не крши законска регулатива, те удовољава захтеву (оп)туженог како би се несметано наставио судски поступак. Овај пример показује добру праксу која је резултат примене принципа сарадње, али се, нажалост, ретко практикује.

Стратегија одређивања понашања

Стратегија одређивања понашања у судници је институционално загарантована демонстрација моћи суткиње. Постоји прописана процедура вођења судског поступка, а редослед говорења и поступања одређује искључиво суткиња. Овакво одређивање понашања најчешће се испољава у облику императива или модалног презента са значењем заповести, допуштења, савета и слично, повремено са дозом учтивости.

Ова стратегија прати цео ток разговора у суду и директно је повезана са стратегијом усмеравања разговора. Њоме започињу активности, од уласка парничних странака у судницу, преко одређивања понашања током судске расправе, до завршетка расправе и изласка странака из суднице. Ове активности илуструју следеће епизоде:

а) Улазак у судницу:

(Пример 65)

(1) С: Т. Е.? То сте Ви?

(2) З: Да. .. Добро. ..

(3) С: **Изволите седите.** Ви сте ***?

(Судска расправа II, 1991)

(Пример 66)

С: Дobar дан. .. **Изволите седите.**

СВИ : *** Дobar дан. (углас)

(Судска расправа IV, 1991)

б) Током судске расправе:

(Пример 67)

(1) С: Дobar дан. Како се//Ви **можете сести**, а Ви **не** .. Ви **приђите мало ближе**. Како се зовете? **Ту .. тако.**

(Судска расправа I, 1991)

(Пример 68)

(1) С: Добро. Ја ћу само ово да однесем//овај допис у управу и онда ћемо ево за десетак минута онда наставити.

(2) Т: =Важи.=

(3) С: **Само мало = сачекајте онда испред. =**

(4) Т: = Испред? =

(5) С: **Да.**

(Судска расправа V, 2015.)

в) *Излазак из суднице:*

(Пример 69)

(1) С: ***Слободни сте.***

(2) Т: < Ја сам двајз девето
фебруара*** >

(3) Тж: Хвала, довиђења. (*излазе*)

(4) С: Довиђења.

(5) Д: = Довиђења. =

(Судска расправа VI, 2015. II)

(Пример 70)

(1) Т: Шта сад?

(2) С: **Мож'те ићи.** Довиђења.
Довиђења.

(Судска расправа II, 1991)

Стратегија одређивања понашања најочљивија је у физичком кретању странака у судници. Постоје тачно одређена места на којима је предвиђено да седе странке и њихови пуномоћници (в. шеме изгледа судница у прилогу бр. 8.1. на 190. страни). Уколико странке не познају довољно организацију простора, дужност судије је да им наложи где да седну као и где да стоје током саслушања.

Међутим, ова стратегија се не односи само на одређивање физичког кретања странака, него се уједињује и са стратегијом усмеравања разговора, као и стратегијом прекидања и преклапања. Пример који следи приказује примену стратегије одређивања понашања (оп)туженог којом суткиња ограничава и његово кретање и дискурсну активност.

(Пример 71)

(1) С: [...] Ви нисте завршили ништа и нећете да радите ништа. Је л' тако?

(2) Т: Не да нећу да радим.

=====

(3) С: **Седите и немојте више о томе причати него се латите посла.**

(Судска расправа III, 1991)

Стратегија започињања и завршавања разговора

Разговор у суду започиње уласком парничних странака и њихових пуномоћника у судницу, обично на позив записничарке (дактилографкиње). Уводне и завршне епизоде, у највећем броју анализираних разговора резервисане су за обрасце поздрављања, који су културно и социолошки условљени и веома су формални. Међу поздравним обрасцима у анализираним разговорима преовлађују уводни поздрав 'добар дан' и завршни поздрав 'довиђења' (в. примере на стр. 102–103).

Током судске расправе, највећи број епизода започиње суткиња, ретко оптужени, али сваку епизоду завршава суткиња и то увек на исти начин: диктатом у записник. На тај начин она раздваја сегменте у расправи: један усмерен на (оп)туженог, други усмерен ка дактилографкињи која разговор претвара у облик текста.

(Пример 72)

(1) С: **Ви сте законска заступница, је л' тако?**

(2) З: =Да.=

(3) С: Ви сте тужени?

(4) Т: Тужени.

(5) С: И пуномоћник?

(6) Аз: И пуномоћник.

(7) С: *ê* (диктира) За тужиоца законска заступница лично. Пуномоћник Д.К., адвокат. Тужени лично. .. Констатује се да су приступила сва позвана лица. Тачка. Нов ред.

(8) С: **Ви остајете при оном Вашем захтеву да се дозволи повраћај у пређашње стање?**

(9) Т: Не ја сам повисио на .. шесто динара.

(Судска расправа III, 1991)

Забележени су и примери када (оп)тужени или његов пуномоћник покушавају да отворе нову епизоду или тему у оквиру расправе. То могу чинити уз дозволу суткиње ако сматра да је битно за тему расправе, као у примеру:

(Пример 73)

(1) С: (диктира) Тужени изјављује да се противи тужбеном захтеву и предлаже да га Суд одбије. Тачка. Ово због тога што *ê* не прима лични доходак .. уредно, зарез, што издржава .. још двоје деце .. и супругу. .. Тачка. Нов ред. Можете сад ставити. Је л' вама треба копија?

(2) З: Да. ...

(3) Ат: **И *** судија ја бих додао још једну ствар. Он тврди да тужитељица има још допунских прихода, и то знатни.**

(4) С: Извините нисам Вас//

(5) Ат: Знатни допунски приходи .. осим ових које је овде навела.

(6) С: Законска заступница?

(7) Ат: Законска заступница.

(8) С: Какве приходе?

(Судска расправа II, 1991)

Суткиња испрва не дозвољава отварање нове подтеме (4), али пуномоћник туженог је прекида и инсистира на подтеми наводећи податак (5) који преусмерава одлуку суткиње да ипак дозволи отварање нове епизоде и укључи се у расправу (6, 8). Такође, (оп)тужени може покушати да уведе нову подтему кршењем редоследа говорења и започињањем нове епизоде прекидањем говора суткиње, што она не мора да дозволи, а (оп)тужени ризикује да буде опоменут, па чак и кажњен.

Из анализираних примера јасно је да суткиња у великом броју ситуација отпочиње и завршава фазе разговора и својим ауторитетом контролише ток расправе, али употребом ове стратегије и (оп)тужени покушава да искористи своје шансе да наметне теме које би могле ићи њему у корист, тј. да оправда поступак или умањи кривицу.

Употреба правничке терминологије

Под правничком терминологијом у ширем смислу, у овом раду подразумевам скуп специјалних речи и израза (правних фраза, колокација) карактеристичних за законодавно-правну стручну област (в. примере на стр. 78). Током судске расправе, најчешће суткиња користи правничку терминологију чиме обезбеђује спровођење закона у судској пракси.

Највећи број правничких термина суткиња користи у диктатима за записник. У њима се разговорни део дискурса преобликује у писани текст. Односно, диктирањем записника, ДРС добија правну и законску вредност на основу које ће се донети коначна пресуда. На пример:

(Пример 74)

(1) С: (*диктира*) *ê Пуномоћник тужиоца* изјављује да *остаје при чињеничним наводима, доказима и предлозима у тужбеном захтеву* као у *тужби* од .. седмог марта хиљадудеветстодеведесет године и при *захтеву* који је .. *ê коначно постављен* на *Записнику* двадесетпрвог фебруара хиљадудеветстодеведеспрве године. Тачка. Нов ред. .. *Тужени* изјављује да *остаје при одговору на тужбу* и да *остаје .. при ... противтужбеном захтеву* као на *записнику* .. од седмог децембра хиљадудеветстодеведесете године. *Тачка*. Предлаже .. да се .. саслуша *сведок* Г. Д. .. који је дошао у *суд* без *позива на околност* .. постојања *ванбрачне заједнице* између .. *тужиле* .. и И.

В... Тачка. *Тужени* додаје .. да је у међувремену .. *тужиља* нашла посао и да она *ради*.

(Судска расправа I, 1991)

Осим суткиње, правничку терминологију користе и пуномоћници, па и (оп)тужени (уколико им је познато значење термина). На пример:

(Пример 75)

(1) С: *ê* (диктира) *Пуномоћник тужиоца изјављује да остаје при тужбеном захтеву као у тужби од .. 22. *марта* 1991. године и при захтеву да .. Суд изда .. привремену меру .. јер *ê* тужиља туже// тужиља има .. врло мале приходе*. Тачка. Нов ред. .. Изволите Ви .. да одговорите формално на *тужбу*.

(2) Ат: Па *као у поднеску*. Ја ..

(3) С: У реду. (наставља диктат) *Пуномоћник туженог изјављује да остаје при одговору на тужбу .. као у поднеску од 10. априла 1991. године. .. Тачка. Нов ред.*

(Судска расправа IV, 1991)

(Пример 76)

(1) С: *ê* Што се *** *оптужног предлога* тиче шта сте рекли?

(2) Т: Што се тиче тог оптужног *оптужног предлога* *ê*... евидентно је .. што је *** јако овај приликом *ê* *** тај *оптужни *ê* предлог* *ê* <није тачан> ... *ê* овај//

(3) С: <Добро!> (кашље)

(4) Т: и и самим тим > овај < ја бих сад//

(5) С: Добро. Ви сад *се нећете изјашњавати* по питању значи > *навода* < *оптужбе*, него да// (кашље)

=====

(6) Т: тражим могућност од *тужилаштва* од тужилаштва да одустане *одустане од оптужбе*, јер је *оптужни предлог* је нетачан.

(Судска расправа V, 2015. I)

Пошто (оп)тужени припада правним лаицима, очекивано је да слабо познаје и ретко употребљава правничку терминологију. Међутим, овде се не може изводити генерализација, јер је познавање правничке терминологије лично знање и условљено је бројним факторима. Може се кретати од нивоа потпуног непознавања или слабог познавања до веома доброг познавања терминологије. Из претходног примера је уочљиво да оптужени може имати и завидно знање правне терминологије. У овој расправи (оп)тужени је особа која је више пута учествовала у судским расправама (развод брака, додељивање старатељства над дететом и одређивање издржавања, а затим и кривично гоњење и боравак у затвору због неплаћања издржавања), те је, у овом случају, познавање терминологије искуствено.

У анализираним разговорима јављају се и ситуације када суткиња није сигурна да ли (оп)тужени разуме термин који је употребила. Тада бира лексичке синонине којима најједноставније преводи употребљен термин тако да (оп)туженом буде потпуно јасан. На пример:

(Пример 77)

(1) С: Мхм. Је л' имате Ви .. ê **имовине** на свом имену? **Земљу, кућу?**

(2) Т: ... Имам очевину још у Босни која ..

(Судска расправа I, 1991)

(Пример 78)

(1) С: Кол'ка је његова **лични доходак, плата?**

(2) Т: =Не знам.=

(Судска расправа II, 1991)

Анализа разговора у суду показује да међу говорницима суткиња најчешће користи стручну правничку терминологију. Пуна примена правничке терминологије налази се у диктату записника из којег касније произлазе одговарајућа решења и пресуде. Професионални регистар задржава у већој мери у комуникацији са пуномоћницима странака, који су такође правни стручњаци. Међутим, када се током саслушања обраћа странкама, правничку терминологију употребљава у много мањој мери, јер жели да обезбеди добро разумевање теме о којој се расправља. Тада радије бира лексиком из општег фонда, односно дискурса свакодневне комуникације.

Стратегија ословљавања

Суткиња ословљава (оп)туженог и остале учеснике у разговорима у суду на четири начина: на основу идентификације улоге у поступку: (оп)тужени; властитим именом и/или презименом; употребом личне и присвојне заменице *Ви, Ваш*; индиректно, употребом глагола у 2. л. множине (в. примере на стр. 87–88).

У ословљавању суткиња користи родно осетљив језик у највећој могућој мери. Пуномоћницима странака обраћа се именицама *колегинице, колега* ('Оћте, *колегинице*, да Вам дам да погледате мало; Имате неко питање Ви *колега?*), а парничним странкама именицама: *тужиља, тужилац, законска заступница, (оп)тужена, (оп)тужени*.

У обрнутом смеру употреба женског именованја је одсутна. Парничне стране и њихови пуномоћници суткињу називају *судија*, па чак и *друзе судија* (само у једном примеру забележено је обраћање суткињи именицом *колегинице* од стране пуномоћнице тужиље). Осим именицом *судија*, остали говорници обраћају се суткињи заменицом *Ви* или индиректно у 2. л. множине.

(Пример 79)

- (1) С: Кол'ко укупно деце?
- (2) Ат: Троје деце.
- (3) С: Па да.
- (4) Ат: Троје деце .. и две супруге, **судија**.

(Судска расправа II, 1991)

(Пример 80)

- (1) С: А ако се, ако Вам је тешко да се одлучите, ево можемо се договорити и о томе ..
- (2) Атж: Да оставите један рок, **друже судија**.
- (3) С: да вам оставимо рок да Ви са вашим пуномоћником о томе размислите.

=====

- (4) Т: *** Ја сам само молио да вас, да вас за// да вас замолим

(Судска расправа IV, 1991)

Најчешћи начин обраћања суткиње (оп)туженом јесте употребом заменица *Ви*, *Ваши* чиме одржава дистанцу између себе и саговорника и даје разговору формалан тон.

(Пример 81)

- (1) С: Питања нема. Примедаба нема. Фала Ви можете сести. **Тужени М. Р.** Молим **Вас** устаните.
- (2) С: Име **Вашег** оца?
- (3) Т: М.
- (4) С: М. Које године сте **Ви** рођени?
- (5) Т: Двајеседми дванајсти шездесдруге.

(Судска расправа II, 1991)

У уводном делу судске расправе, приликом идентификовања присутних особа, уобичајено је и да се суткиња обрати (оп)туженом на више начина истовремено, као у претходном примеру (реплика 1) када уз властито име и истицање улоге (оп)туженог у судској расправи у обраћању употребљава и заменицу *Ви*. Осим лексичких средстава обраћања, у овом случају формалном тону и дистанцираности доприноси и директив *устаните*, који је донекле ублажен увођењем минималног чина учтивости (глагол *молим*).

Веома ретко се суткиња (оп)туженом обраћа у фамилијарнијем тону у 2. л. јединине уз употребу заменице *ти* (Как' **те** не знам? Колико **можеш** месечно да

зарадиш? Мораш још једном назив фирме.). Међутим, ни у једној судској расправи није забележен пример таквог обраћања суткињи од стране било ког другог учесника у разговору. То јасно осликава моћ суткиње да начином обраћања у судници демонстрира своју друштвену и конверзациону доминацију.

Стратегија учења (оп)туженог

Током вођења судске расправе суткиња повремено примењује стратегију учења. Најчешће је користи када (оп)тужени 'искочи' из уобичајене процедуре вођења разговора, обично када не поштује редослед говорења и самоиницијативно узима реч, као у примеру:

(Пример 82)

(1) Св: Она се практично из .. преудала .. из те .. куће

(2) Т: Е извините је л' ..

(3) Атж: Чекајте сад!

(4) С: Немојте, не можете Ви то сад.

(5) Св: Не могу ја то она је//

(6) С: **Немојте Ви дискутовати са њом. Само треба мени да одговарате, а после ће тужилца добити прилику да Вас .. нешто пита.**

(Судска расправа I, 1991)

У претходној епизоди (оп)тужени се самоиницијативно убацује у саслушање сведока (2). На ово кршење редоследа говорења прво реагује пуномоћник тужилце (3), а затим се оглашава и суткиња која му не дозвољава да прекида саслушање (4), а након тога га учи процедури коју мора да поштује (6).

Моћ суткиње је у томе да прекине оптуженог у говору и преусмери његову причу у жељеном току. Ова стратегија се често комбинује са стратегијом усмеравања разговора, као и стратегијама одређивања понашања и прекидања саговорника. На пример:

(Пример 83)

(1) Т: Значи, мора сведок да каже, да дође и тај човек па да каже Суду па да се она разувери, да онда она призна. Значи, ја мислим ако ја ако она не признаје сведоци докажу па онда признаје, ја мислим да то терет на њену страну да иде. Друга ствар, ја//

(2) С: То немојте сад причати. **Ја говорим само//**

=====

(3) Т: да

(4) С: **о доказним предлозима.**

(5) Т: Доказни, доказни предлог је да, да је стално у орбити и стално вара људе и стално удата. .. Е *сада* неће, неће да прича//

=====

(6) С: **То није доказ.**

– *Немојте* више говорити, овај//

=====

(7) Т: Слажем се, слажем се.

=====

(8) С: – Ја, овај, Вама нећу више ни објашњавати, јер Ви једноставно што Вам ја објасним вероватно чим затворите врата, заборавите објашњење. .. Не заборавите, него Вам не одговара. –

(Судска расправа I, 1991)

Претходна епизода илуструје покушај (оп)туженог да умањи своју одговорност, пребацујући одговорност на бившу супругу (1), те наводи непроверене доказе (5). Суткиња му не дозвољава да настави са причом (2), тражи да пружи релевантне доказе и учи га да то што наводи није доказ, те му забрањује да даље говори (6). На крају епизоде (оп)тужени се коначно саглашава са ставом суткиње (7), али она има потребу да га укори због непоштовања процедуре и зато што се прави невешт иако му је већ више пута објашњавала шта су докази и како да их наводи (8), а укор изговара повишеним тоном.

Појављује се и пример када (оп)тужени покушава да избегне обавезу издржавања правдајући се малим приходима који и њега доводе у зависан положај од родитеља. Тада суткиња прибегава стратегији учења (оп)туженог при чему му ставља до знања које су његове законске обавезе као родитеља.

(Пример 84)

(1) С: Је л' Ви мене не разумете!? **Овај, Ви сте Ви сте по закону обавезни да издржавате дете. ё Ваши родитељи вас више *нису* дужни да издржавају.**

(2) Т: Нису.

(Судска расправа III, 1991)

Такође, стратегију учења суткиња користи и када сматра да странке не познају довољно добро судску процедуру, односно да се неке одлуке могу доносити и без расправе у судници.

(Пример 85)

- (1) С: Кад стигне његова плата **тек онда ћемо донети пресуду, али без главне расправе. .. Само ће се састати веће и о томе одлучити. По закону тако може.**

(Судска расправа II, 1991)

Пошто у издржавању детета може да учествује и држава (у виду дечјег додатка или социјалне помоћи), суткиња мора бити сигурна да странке разумеју како функционише пренос средстава, које даје држава, са бившег старатеља на новог старатеља и зато примењује стратегију учења.

(Пример 86)

- (1) С: **А сад онај ко добије старатељство тај треба да доб// остварује//**

=====

- (2) Тж: Значи.. све то треба да се пребаци.. на мене.

- (3) С: **Наравно. А да ли Ви знате да сваки допринос који се утврди аутоматски смањује овај ё социјалну помоћ? Ја могу да обавежем *нет* и онда Вама чиним под знацима навода јакo лошуу услугу. Јер она не**

=====

- 4) Тж: *Баш*//

=====

- (5) С: *неће* дати *нет*, а Вама ће одбити то од социјалне помоћи//

(Судска расправа VI, 2015. II)

Забележена је и ситуација у којој суткиња схвата да (оп)тужени не користи одређене друштвене погодности, које су регулисане законом, јер не зна на који начин да их оствари. Тада прибегава стратегији учења (оп)туженог. На пример:

(Пример 87)

- (1) С: .. Добро. Је л' Сандра има дечији додатак?

- (2) Т: Нема.

- (3) С: Је л' сте тражили?

- (4) Т: Не.

- (5) С: .. А зашто нисте тражили?

- (6) Т: Па не знам да може да се тражи.

- (7) С: Дечији додатак?

- (8) Т: То је зато што .. у фирми ни плату немамо, а не дечији додатак.

- (9) С: **Па не, дечији додатак не иде из фирме него од Центра за**

=====

(10) Т: Знам, али//

=====

(11) С: **социјални рад, па тим пре чим је плата мања, онда су**

=====

(12) Т: Нисам, не

=====

(13) С: **Вам услови за стицање дечијег додатка//**

(Судска расправа II, 1991)

Стратегија понављања и самоповљања

Ова стратегија је веома честа у разговору суткиње са (оп)туженим. Користи се тако што обоје говорника понављају сопствене исказе (самоповљање) или исказе саговорника. Понављају се појединачне речи, групе речи, па чак и читава реченица, дословно или у парафрази. На пример:

(Пример 88)

(1) С: **А преко зиме шта радите?**

(2) Т: **Преко зиме** не радим.

(3) С: Ништа!?

(4) Т: **Ништа.** .. Нисам запослен. **Не радим.**

(5) С: **Па шта ра//**

=====

(6) Т: Тражио сам посао, не могу да нађем пос'о. **Ништа.**

(7) С: **А шта радите преко зиме?**

(8) Т: **Па не радим ништа.**

(Судска расправа III, 1991)

Суткиња ову стратегију користи да би нагласила неки важан податак или уверила оптуженог у нужност одређених радњи, као у примеру:

(Пример 89)

(1) С: Мера се свака три месеца контролише. Тако да.. **Ваша обавеза** је, ето ја сам Вам изашла у сусрет у петак кад сте звали

=====

(2) Т: = Да ја сам звао *** =

=====

3) С: да се данас .. да *дођете* тако да, ето. То је свакако **Ваша.. = Ваша обавеза**.
Добро.=

(Судска расправа V, 2015. I)

Суткиња користи понављања и да би одржала ток разговора, затим као сигнал да нешто није добро чула, да би потврдила нешто што је речено или да прати излагање (оп)туженог и сл. На тај начин суткиња усмерава разговор, при чему веома често понавља и лексему *добро*⁶³.

Приликом саслушавања (оп)туженог, суткиња користи стратегију понављања исказа (оп)туженог ради потврђивања добијеног податка. Тим поступком обично завршава тематску целину након које поставља потпитање у вези са реченим или отвара нову тему.

(Пример 90)

(1) С: Да. Прописно опоменут изјављује: Ви сте као странка дужни да говорите истину. Јел' живите у својој кући? Јел' сте подстанар или код родитеља? Где станујете?

(2) Т: Са родитељима.

(3) С: **Са родитељима**. Јел' имате са њима заједничко домаћинство?

(4) Т: Имам.

(Судска расправа II, 1991)

Повремено суткиња понавља исказ или део исказа (оп)туженог или његовог пуномоћника да би проверила тачност податка или да би добила детаљнији одговор. То јој омогућава да што боље процени социјални положај (оп)туженог. На пример:

(Пример 91)

(1) С: Кол'ко укупно деце?

(2) Ат: **Троје деце**.

(3) С: Па да.

(4) Ат: **Троје деце .. и две супруге**, судија.

(5) С: Издржава?

(6) Ат: И о она .. и **троје деце** и **две супруге** .. ово му .. ово је трећа. У ствари .. о они никад нису ни били венчани. .. *Поставила*...

(7) С: Има законску обавезу да издржава **две супруге**?

(8) Ат: поставила је ..// (*обраћа се туженом*) Је л' ти ова прошла поставила захтев за издржавање? Прошла супруга?

63 Види о томе на странама 103–105.

(9) Т: Јесте.

(10) Ат: Ова супруга која је сада .. ê

(11) С: *Садашња* супруга

(12) Ат: –Садашња супруга–

(13) С: и *троје деце*?

(14) Ат: ê и *троје деце*.

(15) С: Добро.

(Судска расправа II, 1991)

У претходној епизоди видљиво је да понављање користи и пуномоћник (оп)туженог, али са различитом комуникативном намером. Његов циљ је да обезбеди што повољнији положај (оп)туженог. Понављањем кључних речи *троје деце* и *две супруге* он настоји да истакне тежак материјални положај свог браћеника и његову немогућност да издваја више новца за издржавање детета.

Веома често се јављају понављања делова исказа који су лоше формулисани, тзв. лоши почеци, са циљем да се грешка исправи и да се јасно формулише питање или одговор. Овакво понављање користе и суткиња и (оп)тужени.

(Пример 92)

(1) С: Кол'ки су трошкови за становање? **Колико се, кол'ко** трошите .. у зиму .. за грејање?

(Судска расправа III, 1991)

Када понавља сопствене речи или речи оптуженог за диктат у записник, суткиња то чини да би осигурала тачност навода из којих ће касније настати судско решење или пресуда. На пример:

(Пример 93)

(1) С: Тужилац иде у први разред, зарез, ê у школи има ужину .. коју сам прво полугодиште .. плаћала 250 динара, зарез, сада сам ослобођена .. плаћања. .. Тачка. Нов ред. **Ни тужилац ни ја немамо** .n **Ни тужилац ни ја немамо** имовине .. ê ни прихода. Тачка.

(Судска расправа II, 1991)

Директна последица ове стратегије јесте недовољна флуентност излагања. Међутим, суткиња ову стратегију користи у великој мери са циљем да обезбеди што прецизније одговоре и наводе за записник. (Оп)тужени такође прибегава овој стратегији, а то чини да би повећао свој дискурсни учинак. Тиме се његове речи чују чешће, а он има прилику да истакне податке који могу утицати да се његов положај у судској расправи побољша.

Стратегија извођења закључака

Разговор у суду највећим делом тече кроз смену питања и одговора. Питања поставља суткиња са циљем да утврди чињенично стање на основу ког ће извести одређене закључке и донети пресуду о износу алиментације који (оп)тужени треба да плаћа.

Суткиња закључке износи током размена, често коришћењем понављања исказа оптуженог и обично у упитној форми, постављањем тзв. таг питања која захтевају потврду саговорника. Она комбинује стратегију извођења закључка са стратегијом понављања исказа оптуженог да би проверила тачност навода и уверила се да је добро чула шта је речено. На пример:

(Пример 94)

(1) С: Шта сте по занимању?

(2) Т: ВКВ радник.

(3) С: ... Запослен у Рафинерији Нови Сад са станом у .. Новом Саду. *Јел' тако?* Где?

(4) Т: У у Карловцима.

(5) С: *Сад сте у Карловцима?*

(6) Т: Да.

(Судска расправа I, 1991)

У извођењу закључака током судских расправа често се користи и лексема *значи*. Она се у анализираним расправама појављује 102 пута. Присутнија је у исказима суткиње (86 пута; 84,31%), али се јавља и у говору (оп)туженог и његовог пуномоћника (16 пута; 15,69%).

Корпус	Употреба лексеме <i>значи</i>			
	Суткиња		(Оп)тужени и његов пуномоћник	
1991.	8	53,33%	7	46,67%
2015.	76	89,41%	9	10,59%
Укупно	86	84,31%	16	15,69%

Табела 14. Употреба лексеме *значи*

Лексема *значи* представља дискурсни маркер помоћу којег суткиња започиње или закључује одређене теме и фазе разговора током расправе, те је користи да би управљала током разговора.

(Пример 95)

(1) С: Ви се можете и путем телефона договорити и пре расправе. **Значи**, понудите нешто, па да *они* размисле.

(Судска расправа IV, 1991)

(Пример 96)

(1) С: [...] **Значи**, у овом тренутку .. ја ћу вас кратко саслушати, ми ћемо виде *** и Центар мисли, *а* и она су сад код оца. Ви их нисте повели. **Значи**, немамо *шта* да причамо, морамо децу *збринути*.

(Судска расправа VI, 2015. II)

Повремено је ова реч део фразе *значи овако* којом суткиња започиње диктат у записник да би закључке пренела у писану форму.

(Пример 97)

(1) С: =Е добро.= **Значи овако**. (диктира) Оптужени Б. М., заступница малодобног оштећеног ê *** на данашњи главни претрес *** приступио заменик основног јавног тужиоца. [...]

(Судска расправа V, 2015. I)

Лексему *значи* у свом исказу користи и (оп)тужени када жели да истакне важност својих навода са циљем да оправда своје поступке, а одговорност пренесе на тужиљу, као у примерима:

(Пример 98)

(1) Т: И када сам довео сведоке, опет је казала да није. Следећи пут шта ће бити? .. И ја кажем да се позове тај муж њен. .. Кад је дош'о трећи пут тре// треће рочиште онда је он каз'о да је у праву био. Пет месеци она је рекла, не Суду *шест*, тек онда признала да је живела с њим. **Значи** три рочишта.

(Судска расправа I, 1991)

(Пример 99)

(1) Т: Није, али потпуно исто. **Значи**, ја//ја не мог// ја ја//по одлуци је плаћање на руке. Платио ја вртић, ê купио му јакну, **значи** то је апсолутно .. а//апсолутно исто//

(Судска расправа V, 2015. I)

Анализа судских расправа (Табела 14.) показује да се у иницијалном делу корпуса лексема *значи* јавља 15 пута и то 8 пута у говору суткиње, а 7 пута у говору (оп)туженог или његовог пуномоћника. У контролном делу корпуса ова лексема је употребљена много чешће. Суткиња је користи у својим исказима 76 пута, а у говору (оп)туженог се јавља у сличном броју као у иницијалном делу: 9 пута. То наводи на закључак да се употреба ове лексеме може протумачити и као дискурсни манир суткиње, док би употреба исте речи у говору оптуженог могла бити и последица подражавања говора суткиње.

Сам диктат записника представља својеврсну монолошку закључну целину којом суткиња разговорни део дискурса преобликује у писани текст. На основу добијених података она диктира у записник наводе који представљају закључке тема из којих ће касније обликовати решење или пресуду као коначни закључни правни акт. Параграф често започиње уводном фразом *Суд доноси решење*, а у оквиру диктата као закључна реч користи се и глагол *констатује се*.

(Пример 100)

- (1) С: *Суд доноси решење*. Главна расправа се закључује. Нов ред. Одлуку ће Суд донети накнадно, а писмени отправак .. доставити странкама. Нов ред. *Констатује се* .. да је законској заступници .. уручен чек за уплату таксе .. на тужбу.

(Судска расправа III, 1991)

Стратегија прекидања и преклапања

Једна од најчешћих стратегија у разговорима у суду јесте прекидање и преклапање. Ову стратегију суткиња користи у различитим тренуцима: када оптужени скреће са теме разговора, када не може да се сети како да формулише одговор, када покушава да поремети редослед говорења и сл. Тада суткиња улази у његов ред говорења и говоре 'углас' (преклапање).

(Пример 101)

- (1) Т: .. Немамо.

- (2) С: Па шта значи нема?

- (3) Т: Па не могу ја то сад одлучивати. Шта каже матори, мама. .. Не могу ја сад нешто .. посебно захтевати .. шта ја знам.

=====

- (4) С: Па како не можете!? Молим Вас лепо, Ви имате дете које сте дужни да издржавате.

=====

(5) Т: Ја да имам сада новаца .. ко што немам ја бих то проверио. Ја сам деведесдевет посто сигуран да и није моје дете.

=====

(6) С: Па сад то је друга//

=====

(7) Т: Мислим то је друго само кажем да немам новаца.

=====

(8) С: прича наравно.

(9) Т: Мислим, можете да проверите .. мало да одете на село да видите како се живи тамо. Било је то једне године новаца, сад друге године суша, лед све то.

=====

(10) С: Је л' Ви мене не разумете!? Овај, Ви сте Ви сте по закону обавезни да издржавате дете. ê Ваши родитељи Вас више *нису* дужни да издржавају.

(11) Т: Нису.

(Судска расправа III, 1991)

Из претходне епизоде види се да је преклапање стратегија коју користи и (оп)тужени (5, 7). Он то чини када жели да наметне своје ставове и покушава да се избори за 'свој глас'. На тај начин свесно крши редослед говорења и ризикује да га суткиња опомене за непоштовање процедуре.

Користећи прекидање, суткиња успоставља ред говорења и онемогућава оптуженог да износи податке који нису релевантни у конкретној размени за тему о којој се расправља, те разговор усмерава у жељеном правцу. Зато је ова стратегија најчешће у директној вези са стратегијом усмеравања разговора. Суткиња обично прекида (оп)туженог када сматра да је потребно. То обично чини употребом глагола у облику императива или презента са модалним значењем забране и то често повишеним тоном. На пример:

(Пример 102)

(1) Т: Има сведок тај И. В. Он треба да дође па ако он//

=====

(2) С: **–Па немојте, Б., више о И. В. да ми говорите догод не кажете//**

=====

(3) Т: да//

=====

(4) С: **–где// Немојте ме прекидати–.**

=====

(5) Т: да ради//

=====

(6) С: **–Овај .. за Ивић Васу Вам говорим шести пут, најмање по један сат Вам објашњавам или пошаљите Васину адресу, или га више немојте помињати–**

(Судска расправа I, 1991)

Суткиња користи стратегију прекидања и када жели да заврши једну тему и започне нову. Тада не дозвољава (оп)туженом да заврши започету мисао, већ постављањем новог питања, изношењем неког закључка или употребом дискурсног маркера *добро* преусмерава разговор у жељеном правцу као у следећим епизодама:

(Пример 103)

(1) С: **Добро.** Овај, ê .. ваша супруга па да//

(2) Т: Тражиће посò кад буде мала мало//

(3) С: **Је л' добија неку помоћ?**

(4) Т: Не добија. Није тражила.

(5) С: .. **Добро. ê Кол'ки су вам трошкови они ê редовни месечни? Кол'ко струју плаћате?**

(Судска расправа II, 1991)

(Пример 104)

(1) С: **Добро. ê** За туженог тужени лично. Је л' Ви сад имате пуномоћника ил' немате?

(2) Т: =Адвокат није могао да дође због=//

=====

(3) С: **Ко је Ваш адвокат?**

(4) Т: .. Т. .. па није могао да дође због//

=====

(5) С: **Па јесте ангажовали?**

(6) Т: Јесам за .. казао је да .. шта да ја кажем. .. Каже он ће доћи на следећу расправу.

(Судска расправа I, 1991)

У испитиваном судским расправама бројни су примери употребе нелексихких средстава комуникације (мхм, аха...)⁶⁴ који се као дискурсни маркери користе у прекидању говора. Међутим, суткиња не употребљава ова средства да би забранила (оп)туженом да доврши исказ, већ да му стави до знања да прати ток његовог излагања и да га подстакне да настави исказ.

⁶⁴ Види примере на 107–108. стр.

Стратегија прекидања и преклапања је карактеристика ДРС-а која је својствена дискурсу свакодневне комуникације у којој више говори моћнији говорник. У институционалном дискурсу као што је ДРС она је важно средство за демонстрацију моћи, коју суткиња користи у великој мери. Она ће дозволити да је (оп)тужени прекине само уколико сматра да ће из тог прекидања добити информације које може да искористи за утврђивање чињеничног стања и доношење пресуде. У осталим ситуацијама суткиња не дозвољава прекидање и на њега реагује експлицитном критиком и прекидањем оптуженог или прећутним прелажењем на ново питање или тему.

Употреба ове стратегије илуструје асиметричност комуникације у којој учествују статусно неједнаки говорници. Суткиња је говорник који побеђује, јер има моћ да ограничи дискурсну активност (оп)туженог.

Стратегија исправљања и самоисправљања

Стратегију исправљања и самоисправљања суткиња примењује када жели да исправи свој исказ или исказ оптуженог да би обезбедила прецизност података и добро разумевање питања и одговора.

У анализираним разговорима појављује се исправљање лоших почетака, исправљање понављањем дела исказа и заменом павилним обликом (антиципацијско враћање), а најчешће је тренутно самоисправљање на нивоу погрешно изговорене речи која се замењује исправним обликом као у примеру:

(Пример 105)

(1) Т: =То је све=.

(2) С: Питања нема. .. Има **примедба// примедба?**

(Судска расправа I, 1991)

Самоисправљање употребљава и (оп)тужени када жели да прецизира свој исказ. Тада користи исправљање понављањем дела првобитног исказа на који додаје исправан облик речи или део исказа.

(Пример 106)

(1) Т: Наводно он .. добио неку забрану од супруге **да би .. да он не сме доћи**. (Судска расправа I, 1991)

Стратегију самоисправљања суткиња примењује најчешће током размена, али и у параграфу када диктира наводе за записник да би осигурала тачност навода.

(Пример 107)

- (1) С: (диктира) Суд доноси решење. Одређује се извођење доказа.. са .. читањем списка Вишег суда у Новом Саду број пе (П) .. **шесдесет, није него ше//шес//шес//шестоседамдесет .. осамдеседом**, зарез ... потврде .. знаци навода Нафтагас .. затворени знаци РО знаци навода РНС затворени знаци навода Рафинерија нафте Нови Сад .. [...]

(Судска расправа I, 1991)

У примеру када суткиња исправља исказ (оп)туженог, она комбинује исправљање са довршавањем исказа (оп)туженог након чега он понавља њене речи да би потврдио тачност онога што је речено. На пример:

(Пример 108)

- (1) С: Кол'ко вам је годишњи порез?
 (2) Т: Стодвајес милиона .. сто ..
 (3) С: **двајес динара.**
 (4) Т: Стодвајес динара.

(Судска расправа I, 1991)

Јављају се и примери када странке исправљају исказ суткиње, што она прихвата, јер је битно за утврђивање чињеничног стања.

(Пример 109)

- (1) С: ... (диктира) Ја живим ê у изнајмљеном стану у Каћу .. зарез,
 (2) Тж: У ***Ковиљу***.
 (3) С: **Извините у Ковиљу.** ..

(Судска расправа I, 1991)

У анализираним разговорима у суду, много је чешће самоисправљање. Оно се јавља укупно 199 пута, док се исправљање исказа другог говорника јавља само 4 пута.

Корпус	Употреба стратегије самоисправљања			
	Суткиња		(Оп)тужени и његов пуномоћник	
1991.	48	53,33%	42	46,67%
2015.	76	69,72%	33	30,28%
Укупно	124	62,31%	75	37,69%

Табела 15. Употреба стратегије самоисправљања

Самоисправљање чешће употребљава суткиња (укупно 124 примера), трудећи се да обезбеди потпуну јасност својих исказа. Међутим, није занемарљив ни број самоисправљања у говору (оп)туженог (укупно 75 примера). Видљиво је да је ова стратегија у говору (оп)туженог често присутна односу на његову укупну дискурсну активност. Он прибегава овој стратегији када жели да појасни свој исказ и обезбеди да буде правилно схваћен.

Стратегија причања приче

Судска расправа је, пре свега, смена питања и одговора. Циљ расправе је да се прикупи што више чињеница да би се извео закључак и донела праведна пресуда. Да би се сакупиле све релевантне чињенице, потребно је да свака парнична страна изнесе своје доказе и предлоге. На тај начин пред судским већем се причају две супротстављене приче о истом догађају (предмету спора).

Котерил уводи термин наратив када говори о суђењу, јер оно не обухвата само догађаје, него и процес причања приче и однос између говорника и слушалаца. (Cotterill, 2003:20). Ауторка наглашава важност начина на који странке и њихови сведоци изговорају свој наратив, а у грађењу приче види и важну стратешку улогу пуномоћника. Такође, она истиче да се приче у судници разликују од књижевних наратива, чији је циљ да се створи субјективни доживљај и да се публика забави. Судски наративи имају сврху да обе парничне стране изнесу своју верзију приче и, по могућности, обезбеде што повољнији исход за себе. У алиментационој парници циљ тужиље је да оствари што већи износ издржавања, а циљ (оп)туженог је умањивање одговорности, па чак и ослобађајућа пресуда.

Формална разлика између књижевних наратива и разговора у суду јесте и недостатак континуираности, што је последица природе судске расправе. Односно, за сваког говорника прича се склапа тек након одговора на сва питања која постави судија током расправе.

У примеру који следи види се покушај (оп)туженог да причањем приче оправда кривицу која му се ставља на терет, а то је да нередовно и тек под претњом принудне наплате исплаћује издржавање за бившу супругу, па зато пуномоћник тужиље предлаже увођење привремене мере.

(Пример 110)

(1) Т: Ја ћу ја не знам сад .. ё господин каже овде привремене мере и ово и оно и ја сам .. за ових двадесет година *никад* нисам био под овим пресуд// под овим притиском. Никад, њој никад нисам закаснио .. ни по динара .. напр// ни за један дан, а .. т чак шта више она је *увек* добијала пре *мене* него што сам ја добијао.

(Судска расправа IV, 1991)

У претходном примеру (оп)тужени настоји да оспори причу оптужбе и предлог увођења привремене мере за наплату издржавања. Он покушава да створи обрнуту причу у којој је у ствари он на губитку, јер се од његових прихода прво узима издржавање за бившу супругу.

Приче парничних станака заснивају се на околностима и догађајима који претходе судској расправи, па се у приповедању најчешће користи перфекат, а повремено и наративни презент и потенцијал.

Такође, стратегију причања приче користи и суткиња, посебно када жели да искаже лично мишљење о неким наводима у судском поступку. Тада се смањује статусна и дискурсна разлика између суткиње и (оп)уженог (нпр. она критикује (оп)туженог за претходне поступке, саветује га о будућим активностима у животу и наговештава последице лоших претходних поступака).

(Пример 111)

(1) С: А што то нисте досада урадили? Па ја сам Вама прошли пут објаснила. Ја .. овај ê Вас не разумем *заиста*. ê Свака ова расправа кошта око осамсто динара. Расправе се одлажу. На крају ће то неко платити. Ко год да плати пуно је. Рекла сам Вам .. да се то мора .. пре расправе .. *пуно* пре расправе да би Суд могао да позове те сведоке и саслуша. Ви сад долазите са најновијом идејом .. коју сте саопштили .. и без доказних предлога. И сад треба Суд *поново* да одложи расправу. ...

(2) Т: Ја сам то сазнао после .. него кад сам долазио. ...

(3) С: Па знам ал' сте могли послати Суду. Ви знате кад је то било?! Ви сте *двадесетипрвог фебруара* били у Суду. Од *двадесетипрвог фебруара* до двадесетидругог априла сте имали два месеца. .. То сте требали да урадите. .. Све што Вам кажем .. ê једноставно треба послушати а не се понашати тако. То кошта! Изненадићете се кад се заврши поступак и <када будете то плаћали>...

(Судска расправа I, 1991)

С обзиром на то да се прича суткиње не односи само на прошле догађаје, већ се ствара у реалном времену, она у свом наративу најчешће користи презент (индикативни, наративни, квалификативни, модални и презент за будућност), перфекат, па и футур I и футур II.

Стратегија довршавања исказа саговорника

Ову стратегију суткиња користи да би допунила и/или исправила одговор (оп)туженог, као и да би убрзала одговарање оптуженог. Након довршеног исказа (оп)тужени обично даје потврду понављањем суткињиних речи.

(Пример 112)

(1) С: Кол'ко вам је годишњи порез?

(2) Т: Стодвајес милиона .. сто ..

(3) С: **двајес динара.**

(4) Т: Стодвајес динара.

(Судска расправа I, 1991)

(Пример 113)

(1) С: То сте наследили ил' ћете тек наследити?

(2) Т: То .. то треба још да проради .. још има проблема око наследства због тога што је један брат умро па онда...

(3) С: **Његови наследници.**

(4) Т: Његови наследници.

(Судска расправа I, 1991)

У анализираним разговорима, ова стратегија се јавља 18 пута и то 13 пута у иницијалном делу корпуса, а 5 пута у контролном делу. Од укупног броја довршених исказа, забележена су само два случаја када (оп)тужени довршава исказ суткиње. Дакле, суткиња чешће користи ову стратегију. На основу искуства које поседује, суткиња лакше предвиђа речи туженог, а довршавањем његовог исказа убрзава саслушавање. Коришћењем ове стратегије, суткиња показује да прати ток излагања (оп)туженог, она одређује динамику разговора и усмерава ток приче.

Стратегија оклевања

Стратегија оклевања у анализираним разговорима јавља се веома често. Најћешћи маркери оклевања су речи: *значи, овај, мислим, па* и неартикулисани глас *ê*.⁶⁵ Више од свих побројаних речи користе се дуже или краће паузе у оквиру исказа (..), (...); (n).

Маркери оклевања	значи	овај	мислим	па	ê	(..) (...) (n)
Корпус						
1991.	15	86	54	178	215	1229
2015.	85	63	19	114	117	474
Укупно	100	149	73	292	332	1703

Табела 16. Употреба маркера оклевања

⁶⁵ Види примере на странама 99–101.

Ову стратегију користе обоје говорника током размена, а суткиња је употребљава и у монолошким секвенцама када диктира наводе у записник. Оклевање је стратегија којом говорник добија додатно време да смисли или правилно формулише свој исказ.

Оклевања се јављају у свим фазама судске расправе. Суткиња их користи у разменама када тражи праве речи или израз који треба да обезбеде да оптужени разуме питање.

(Пример 114)

(1) С: А овај, је л' имате од тога било каквог прихода?

(2) Т: .. Немам никаквог. Имам једино што платим порез на то.

(Судска расправа I, 1991)

(Пример 115)

(1) С: .. Добро. ê Кол'ки су вам трошкови они ê редовни месечни? Кол'ко струју плаћате?

(2) Т: Па негде око .. хиљаду динара.

(Судска расправа II, 1991)

Посебно је велик број оклевања у диктатима за записник када суткиња прави паузе у говору да би обезбедила довољно времена дактилографкињи да откуца све наводе. Тада оклевање постаје саставни део планирања садржине записника. (Оп)тужени оклева у говору када није сигуран да ли је разумео питање и када размишља како да формулише одговор, а повремено и када жели да заобиђе одговор.

4.6. Елементи учтивости у дискурсу разговора у суду

Енглеска реч *polite* потиче од латинске речи *politus* што значи *углачан, углађен*. Од ње је настао и термин *politeness*⁶⁶ који се у српско-енглеским речницима преводи као *учитивост*⁶⁷ или *љубазност*.

У модерном енглеском језику овај појам односи се на понашање неке особе, посебно на њену употребу језика. По аналогiji, учтиво понашање и говорење осликава и карактер особе. Схватање учтивости разликује се од културе до културе, али уопштено, овај појам се односи на пажљивост у опхођењу са другима.

Теорија учтивости, као област прагматике и социолингвистике, била је једна од важнијих тема 70-их и 80-их година 20. века. Од тог времена до данас у проучавању учтивости сегментирала су се два главна периода:

⁶⁶ Види *politeness*. Dictionary.com. Online Etymology Dictionary. Douglas Harper, Historian. <http://dictionary.reference.com/browse/politeness> (accessed: November 06, 2015).

⁶⁷ У овом раду определила сам се за употребу термина *politeness* – учтивост, према преводу Твртка Прћића (2010:410).

1. Период традиционалне теорије учтивости (Lakoff, 1973, 1990; Brown and Levinson, 1978, 1987; Leech, 1983, 2005);

2. Постмодерни приступ (Watts, 2005; Werkhofer, 2005), који представља критику традиционалне теорије учтивости раног периода и зачетке новог погледа на теорију учтивости.

Робин Лејкоф се сматра зачетником модерне теорије учтивости. Она у својој теорији полази од Грајсових (Grice, 1975) конверзационих максима: буди кратак, буди јасан, избегавај двосмислености и нека твој исказ буде истинит. Ауторка учтивост дефинише као систем међуљудских односа који је тако дизајниран да олакша интеракцију смањењем потенцијала за конфликт и конфронтацију који су својствени свим људским разменама (Lakoff, 1990:34 истакла Савић, М. 2012:25).

Џефри Лич (Leech, 1983) такође полази од Грајсових конверзационих максима, али развија и своје принципе учтивости кроз говорне чинове. Он сматра да ови принципи имају задатак да одрже равнотежу и пријатељске друштвене односе који нам омогућавају да претпоставимо да ће наши саговорници бити кооперативни. Међутим, бави се само апсолутном учтивошћу, што је касније било предмет критике. Касније је (2005) појам апсолутне учтивости заменио појмом семантичке учтивости, а појам релативне учтивости, појмом прагматичне учтивости.

Најраспрострањенији теоријски оквир учтивости увели су *Пенелопи Браун* и *Стивен Левинсон* (Brown and Levinson, 1978; 1987). На основу Гофмановог концепта 'лица'⁶⁸, Браун и Левинсон су развили своју теорију учтивости. Централни појмови у њиховој теорији су позитивно и негативно лице. Позитивно лице жели да буде цењено и одобравано, а негативно лице у свакој интеракцији жели да буде неометано и ослобођено било каквих наметања. Аутори сматрају да начин на који се дефинише лице варира од једне до друге културе, али инсистирају да је универзална свест о неопходности да се одржи интеракција међу лицима.

Браун и Левинсон уводе појам *чина угрожавања лица* (face threatening act, FTA). Такви чинови су: наредбе, захтеви, извињења и критике. Такође, они тврде да учтивост служи за ублажавање, умекшавање или умањивање ових чинова и предлажу теоријски оквир у ком представљају пет различитих стратегија угрожавања лица.

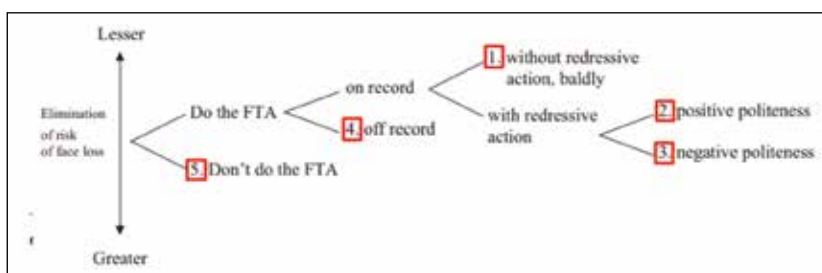

Схема 7. Стратегије извођења чинова угрожавања лица
(Brown and Levinson, 1987:60)

68 Прћић (2010) појам *face* преводи као лице и као образ.

Први чин: Do the FTA on record without redressive action, baldly.
(крајње директно угрожавање лица без ублажавања)

То је најмање учтив чин директног угрожавања лица без умекшавања или ублажавања. Порука говорника је јасна и недвосмислена. Контекст директно утиче да се овакав чин догоди и то обично бива у хитним случајевима, нпр. при помоћи у разним несрећама, у ратовима и онда када је друштвена подаљеност између саговорника мала или када говорник има већу моћ него слушалац.

Други чин: Do the FTA on record with redressive action – positive politeness.⁶⁹
(директно угрожавање лица са ублажавањем – интегративна учтивост)

Користи се када говорник жели да се свиди слушаоцу, да добије одобравање, а показује жељу да са слушаоцем успостави заједнички језик. За овај чин аутори наводе следеће стратегије: бити оптимистичан, нудити поклоне, давати и тражити разлоге, нудити обећања, обавестити слушаоца да слушате/примећујете њихове жеље, потребе, интересе.

Трећи чин: Do the FTA on record with redressive action – negative politeness.
(директно угрожавање лица са ублажавањем – индивидуалистичка учтивост)

Употребљава се када говорник не жели да угрожава слободу слушаоца да нешто чини. Стратегије у овом чину су: постављати питања, користити дискурсне ограде, имперсонализовати говорника или слушаоца, смањити наметање.

Четврти чин: Do the FTA off record.
(индиректно угрожавање лица)

Порука или изјава је индиректна и може се интерпретирати на различите начине. Овде спадају стратегије: давања наговештаја, претпостављања, коришћења метафора, ироније, двосмислености, бити нејасан.

Пети чин: Don't do the FTA.
(говорник не употребљава стратегије угрожавања лица)

То је најучтививија опција. Прећути се оно што се мисли, те тако не долази до конфликта међу саговорницима.

Савић, М. (2012:33–34) истиче да су присталице постмодерног приступа критиковале традиционалну теорију наводећи неколико њених ограничења:

- а) Бави се лингвистичким манифестацијама учтивости, али треба истражити и паралингвистичке елементе и аспекте невербалне комуникације;
- б) Централни појам лица дефинисан је на основу западњачког културног модела;
- в) Све стратегије учтивости називају се чиновима угрожавања лица;

⁶⁹ У преводу Прћића (2010:410) *positive politeness: интегративна учтивост* и *negative politeness: индивидуалистичка учтивост*.

г) Фокус је већином на говорнику и његовим намерама и стратегијама, а занемарује се слушалац;

д) Иако је учтивост културно условљена, инсистира се на њеној универзалности.

Панић Кавгић (2013:575) наводи да је традиционалном приступу учтивости замерено и: пренаглашавање значаја индиректности као стратегије, умањивање значаја контекста (културолошког, социјалног и ситуационог), а доведен је у питање и сам термин и појам учтивости, јер не постоје само учтиви и неучтиви искази, него, пре свега, пристojно (друштвено прихватљиво) и непристойно (друштвено неприхватљиво) вербално понашање (према Watts, 2005).

У домаћој лингвистичкој литератури проналази се одређен број радова који се баве проучавањем употребе чинова учтивости (в. Савић, М. 2012; Панић Кавгић, 2010; 2012; 2013). У фокусу пажње ових ауторки је разговорни облик дискурса који се односи на употребу чинова учтивости у енглеском и српском језику.

Милица Савић (2012) проучава реализацију и перцепцију говорних чинова *молбе, извињења и одбијања* код студената енглеског језика на вишим нивоима знања, чији је матерњи језик српски. Упоредујући добијене резултате са употребом истих говорних чинова у језику изворних говорника, закључује да су студенти на највишем степену усвојили говорни чин извињења (у домену учесталости коришћења главних стратегија и језичких средстава за њихово исказивање, па и на нивоу интонације). У употреби молби, разлике између студената и изворних говорника показале су се у домену интонације, али и у употреби конвенционално индиректних молби. Студентима је највећи проблем представљао чин одбијања на прагмајезичком и социопрагматичком нивоу, те ауторка закључује да је са студентима англистике потребно више рада на оба нивоа како би боље употребљавали испитиване говорне чинове.

Олга Панић Кавгић се у неколико својих радова бави упоредном анализом чина неслагања са саговорником у дијалозима из америчких и српских филмова. Ауторка је установила да је могуће на више начина избећи отворено вербално неслагање са саговорником и предложила 9 вербалних стратегија за ублажавање неслагања: употреба дискурских ограда и дискурских маркера, употреба модалних глагола, давање одговора у виду питања, давање објективних објашњења и разлога за неслагање, давање субјективних или емоционално обојених разлога, мењање теме разговора, пребацивање одговорности са себе на саговорника или треће лице, употреба унутаргрупних идентитетских обележја и ословљавање саговорника његовим именом или надимком, као и умањивање значаја и последица извесног поступка или изјаве (Панић Кавгић, 2010:433–434). Употребу ових стратегија посматрала је у примерима дијалога у америчком филму *Crash* и домаћем филму *Буре барута* и установила да се у америчком филму појављује знатно већи број примера ублаженог вербалног неслагања са саговорником, при чему јунаци најчешће користе ублажавање давањем објективних разлога и објашњења. Са друге стране, у домаћем

филму јунаци неслагање са саговорником најчешће ублажавају изношењем личних и емоционално обојених разлога.

Чин неслагања са саговорником ауторка посматра и у дијалозима из америчког филма *Playing by Heart* и српског филма *Жена са сломљеним носем* (Панић Кавгић, 2012). У фокусу пажње јој је веза између Грајсових принципа кооперативности и теорије учтивости. Ауторка наглашава да неслагање са саговорником не значи и недостатак кооперативности. Своју анализу заснива на ставовима традиционалне теорије учтивости (Leech; Brown and Levinson), али и ставовима њихових критичара, припадника постмодерног приступа (Watts, Werkhofer). Резултати анализе показали су да су у ова два филма у дијалозима коришћене три стратегије: давање објективних објашњења и разлога за неслагање, давање субјективних или емоционално обојених разлога, употреба дискурских ограда и дискурских маркера, пребацивање одговорности са себе на друго лице и ословљавање саговорника именом или надимком. Притом, у америчком филму има више примера ублаженог неслагања са саговорником, што последично подразумева виши степен индиректности, а самим тим и виши степен учтивости. Чешће се користе стратегије индивидуалистичке учтивости (поштовање туђе приватности и различитости, ненаметање сопственог мишљења саговорнику). Са друге стране, у дијалозима на српском језику чешћа је интегративна учтивост (наглашавање сличности међу саговорницима, припадност истом друштвеном миљеу), коју карактерише нижи степен индиректности, али то не значи да је мање учтивости. Пошто је у српском филму приказана култура са директнијим начином обраћања, ауторка сматра да, из угла терминолошког одређења учтивости, дијалозима на српском језику више одговара подела вербалног понашања на *politic* (друштвено прихватљиво) и *non-politic* (друштвено неприхватљиво), него *polite* (учтиво) наспрам *impolite* (неучтиво).

Такође, ауторка анализира говорни чин неслагања са саговорником као вид позитивног вербалног понашања у дијалозима из три америчка и три српска филма⁷⁰ (јунаци говоре савременим енглеским, односно, српским језиком). Иако се чин неслагања у теорији учтивости сматра једном од најнепожељнијих стратегија, ауторка настоји да покаже да неслагање са саговорником у неким ситуацијама може допринети избегавању конфликта и успостављању успешне комуникације (Панић Кавгић, 2013:367). У анализираним дијалозима уочава најчешћу употребу директног одлучног негирања и порицања претходног исказа које доприноси позитивном току догађаја, при чему се у дијалозима на српском језику, за разлику од енглеског језика, не дају додатна објашњења за такав поступак. Ауторка закључује да се у дијалозима на енглеском језику неслагање исказује тако да се угоди саговорнику, а кривица пребаци на себе, док се у српској култури неслагање с неким исказује директније, исказивањем свог става макар се он и не свиђао саговорнику.

⁷⁰ Дијалози су преузети из америчких филмова *Crash*, *Noel* и *Playing by Heart* и српских *Жена са сломљеним носем*, *Буре барута* и *Љубав и други злочини*.

Анализа примене стратегија учтивости у ДРС-у има за циљ да покаже које се стратегије учтивости најчешће користе у интеракцији суткиње и (оп)туженог током судске расправе, те да се утврди како се учтивост одражава на односе моћи и доминације између суткиње и (оп)туженог. Притом, треба имати на уму да сва комуникативна средства, па и средства учтивости која користи суткиња, имају јединствену сврху: да обезбеде релевантна сазнања, чињенице и доказе помоћу којих судско веће може донети праведну пресуду о одређивању издржавања.

Током интеракције између суткиње и (оп)туженог, уочљиви су формални сигнали учтивости које саговорници користе при обраћању једни другима као што су: маркери учтивости (хвала, молим, изволите), дискурсне ограде (*претпостављам; не би да дајем савете, је не знам, не бавим се пољопривредом*), обраћање у 2. л. можине уз употребу заменица *Ви/Ваш* и сл., а веома су ретки моменти блискости суткиње са (оп)туженим.

Сам судски поступак представља чин угрожавања лица (оп)туженог, јер га ставља у неповољан положај као потенцијалног кривца. Да би умањила осећај притиска који комуникативна ситуација намеће (оп)туженом, суткиња током расправе у обраћању (оп)туженом понекад користи неформално 2. л. јединине, као у следећем примеру:

(Пример 116)

- (1) С: Стамбени кредит, јел' тако? (*обраћа се дактилографкињи*) Шесто седамдез девет. .. Кол'ко Вам износи месечна рата кредита?
- (2) Т: Четрдест једну до четрдес две хиљаде?
- (3) С: (*наставља да диктира*) и да му месечна рата кредита износи око.. четрдесет хиљада динара. ... **Колико можеш месечно да зарадиш? ...**
- (4) Т: Па ја сам запослен у фирми. Педес пет хиљада су ми примања.
- (5) С: И која је то фирма?
- (6) Т: Нелт Ко де о о, Добановци. (Nelt Co d.o.o.)
- (7) С: (*наставља да диктира*) те да је запослен у фирми. **Мораш још једном назив фирме.**
- (8) Т: Нелт Ц о. То је//то је назив, де о о.

(Судска расправа IX, 2015. V)

Суткиња има моћ да приватизује односе и комуникацију спусти на ниво директног обраћања, чиме постиже фамилијаран тон. То у обрнутом смеру није пракса, а сматрало би се и чином непоштовања ауторитета судије. Такође, не треба заборавити да ниво учтивости и избор језичких јединица утиче на формалност комуникативног контекста, а ниво формалности диктира суткиња, док (оп)тужени својом реториком прати комуникативни ток. (Оп)тужени се суткињи обраћа користећи уобичајене формалне маркере учтивости тако да на овом нивоу, чини се, није уочљива неједнакост у друштвеној моћи. Међутим, имплицитно она постоји,

поготово ако се узме у обзир да суткиња може да се обрати (оп)туженом и на 'приснији' начин, као што је приказано у претходном примеру.

Са друге стране, елементи блискости могу се уочити у интеракцији суткиње са пуномоћницима обе парничне стране (нпр. у обраћању именицом колега/колегинице, чиме се јасно наглашава припадност истој друштвеној групи, у овом случају особа са правним образовањем), као у примеру:

(Пример 117)

(1) С: (*обраћа се адвокаткињи тужиље*) **Колегинице**, шта сте рад'ли ова четри и по месеца? Адвокати *полако* сви сад долазе, полако сви.

(2) Атж: **Колегинице**, ја сам > радила < , али//

=====

(3) С: Кажу *прекшаје*, па онда *управу*.

(Судска расправа VII, 2015. III)

4.6.1. Говорни чиновни извињавања и наређивања

Анализа стратегија учтивости у разговорима у суду обухвата два најзаступљенија чина, а то су говорни чиновни извињавања и наређивања. Током ове анализе руководим се теоријом учтивости коју су развили Браун и Левинсон (Brown and Levinson 1978, 1987).

Говорни чин извињавања. Према Серловој теорији говорних чиновна, извињавање је илокуциони чин из групе експресива. Њиме се изражава став говорника према саговорнику којим „жели да поправи нарушену ситуацију у којој је саговорник на неки начин угрожен, повређен, нападнут физички или вербално, намерно или ненамерно” (Савић, 1993:90).

На сличан начин извињавање дефинишу и Браун и Левинсон. Они говорни чин извињавања виде као покушај говорника да се искупи за претходну акцију којом је угрожавао лице примаоца поруке (Brown and Levinson, 1978:187), а крајњи циљ је да се поврати равнотежа између говорника и примаоца поруке.

У анализираним разговорима у суду извињавање се упућује саговорнику за поступке који су се догодили, али и за поступке који ће се тек догодити (нпр. када (оп)тужени уз извињавање жели да од суткиње издејствује неке уступке за себе у наставку судског спора). Маркер учтивости који експлицитно најављује употребу овог чина јесте перформативни глагол *извињавам се, извините*.

У анализираним разговорима, суткиња овај чин користи у ситуацији када упућује извињење парничним странкама и њиховим пуномоћницима зато што касни на суђење као у примеру:

(Пример 118)

(1) С: Добар дан. .. **Извините што каснимо.**

(2) Атж: Ништа.

(3) С: **Нисмо баш увек у прилици да испланирамо време најбоље.**

(Судска расправа IV, 1991)

Извињавање се појављује и у параграфу приликом диктирања записника када суткиња жели да исправи навод који није тачан:

(Пример 119)

(1) С: [...] ê Родитељи .. гаје .. свиње .. зарез, два два до три комада годишње .. и то за потребе домаћинства. Тачка. .. Кокошке .. ê не кокошке **извините**, живину не држимо. Тачка. [...]

(Судска расправа III, 1991)

У наведеним ситуацијама суткиња употребљава стратегију директне позитивне учтивости са ублажавањем. Она жели да се искупи пред примаоцем поруке због грешке коју је учинила (свесно или несвесно). Потребно јој је да добије одобравање (пример 117, реплика 2), а показује жељу да са примаоцима поруке успостави заједнички језик и избегне неслагање. У ту сврху користи стратегију давања објективних објашњења и разлога (пример 117, реплика 3). Према теорији учтивости, треба што више избегавати неслагање са саговорником (Brown and Levinson, 1987), а употребом стратегије извињавања суткиња обезбеђује успешност и непрекидност комуникације.

Такође, суткиња користи стратегију извињавања када не жели да је саговорници прекидају и не дозвољава им даљу вербалну активност. Тада користи стратегију директног угрожавања негативног лица са ублажавањем, јер не жели да подлегне наметању воље саговорника.

(Пример 120)

(1) Ат: И *** судија ја бих додао још једну ствар. Он тврди да тужитељица има још допунских прихода, и то знатни.

(2) С: **Извините, нисам Вас питала!**

(Судска расправа II, 1991)

Забележен је и пример када суткиња употребом стратегије извињавања наглашава да нешто није добро чула или разумела, па очекује додатно објашњење:

(Пример 121)

(1) Т: .. Па не да не знам, мислим та башта не може донети не знам шта.

(2) С: **Извин'те?**

(3) Т: Па та башта не знам кол'ко може донети. То је само за наше потребе.

(Судскара справа III, 1991)

У овој ситуацији приметно је да суткиња сумња у истинитост исказа (оп)туженог. Контекст налаже да суткиња употреби посебну стратегију која представља комбинацију позитивне и негативне учтивости. Таква комбинација учтивости саговорнике и приближава и дистанцира (Brown and Levinson, 1987:231).

Говорни чин наређивања. Да би одржала поштовање сопствене личности и ауторитета, као и контролу током вођења судске расправе, суткиња често прибегава говорном чину наређивања који произлази из стратегије одређивања понашања (оп)туженог.

Према Серловој класификацији, наредбе се сврставају у директиве, а у анализираним разговорима у суду реализују се тако што суткиња употребљава глаголе у императиву или модалном презенту са значењем наредбе, заповести.

Забележени су примери чина крајње директног угрожавања лица без ублажавања. Тада суткиња има већу моћ него (оп)тужени, а учтивост у потпуности изостаје.

(Пример 122)

(1) Т: Не да нећу да радим.

=====

(2) С: ***Седите и немојте више о томе причати, него се латите посла.***

(Судска расправа III, 1991)

Суткиња помоћу строгих команди упућује недвосмислену поруку (оп)туженом, не дозвољава му опонирање, а као стратегију користи умањивање значаја његове изјаве (2).

Постоје и примери чина угрожавања лица са ублажавањем. Тада суткиња уз наредбу додаје маркере учтивости као што су: *молим Вас, изволите*, који строгу наредбу претварају у љубазан захтев или понуду. Тиме се доказује да директност у исказу не значи нужно и неучтивост.

(Пример 123)

(1) С: Б., ***молим Вас устаните.*** Име Вашег оца?

(Судска расправа I, 1991)

(Пример 124)

(1) С: Добар дан. .. ***Изволите седите.***

(Судска расправа IV, 1991)

Може се закључити да употребом чина наређивања, суткиња врши одређен притисак на (оп)туженога. Она поседује институционалну моћ, а та моћ може надјачати учтивост. Па ипак, учтивост је у одређеној мери неопходна. Њу диктира контекст комуникације, а у говору суткиње се јавља у оноликој мери колико процени да јој је потребно да би дошла до релевантних информација, па чак и до оних информација које (оп)тужени испрва можда није ни намеравао да пружи. Зато суткиња повремено своје наредбе ублажава и чин директног угрожавања лица (оп)туженог своди на најмању могућу меру.

Свака заједница поседује своје обрасце друштвеног понашања. У њих се убрајају и стратегије учтивног говора које имају јединствен циљ: да се избегну неслагања и сукоби, а одржи хармоничност односа међу припадницима заједнице. Као што примећује Гибонс, у асиметричној комуникацији, какву представља и разговор у суду, однос снага је такав да моћнија страна (суткиња) очекује поштовање. Међутим, њена питања могу бити изражена и на мање захтеван начин и тада је притисак на примаоца маскиран и обично ублажен учтивошћу (Gibbons, 2003:99). Можемо закључити да суткиња употребом стратегија извињавања и учтивног наређивања обезбеђује у судници такву друштвену климу у којој се минимализују услови за конфликте, а обезбеђује друштвена кохезија. Зато стратегије учтивног понашања не треба да буду само пратећи и пожељни него обавезни елементи разговора у суду.

5.0. ДИСКУСИЈА ДОБИЈЕНИХ РЕЗУЛТАТА

Свакодневна интеракција међу људима подразумева употребу језика као једну од најважнијих друштвених активности. Употребом језика, чланови друштвених заједница задовољавају своју потребу за вербалном комуникацијом са другима, а у зависности од различитих околности у којима комуникација настаје, међу саговорницима ће постојати разумевање или ће се развити неразумевачење, па чак и сукоби. Да би се међу члановима друштвених заједница разрешили сукоби, који неминовно настају у саживоту у заједници, свака држава поседује свој правни систем у којем се језик као друштвена активност спроводи у два основна облика: а) писаном облику и б) разговорном облику.

Под писаним обликом употребе језика у правном систему подразумева се доношење сета закона и прописа који произлазе из основног правног акта, а то је *Устав* државе. Разговорни облик употребе језика у правном систему подразумева, пре свега, тумачење и спровођење закона и прописа кроз вођење правног поступка пред судом. Дакле, и доношење закона и њихова примена у судницама јесу друштвене активности које кроз употребу језика (испитивање, одговарање, аргументовање, оспоравање и сл.) имају за циљ да обезбеде разрешавање сукоба и постизање праведности. На тај начин ствара се институционални разговорни жанр који у овом раду називам дискурс разговора у суду (ДРС).

Од карактеристика писаног правног дискурса, у овом дискурсу присутне су: употреба правног речника (правне терминологије и устаљених фраза); понављање кључних речи и израза који се не замењују синонимима, али и вишак речи као последица замењивања речи и израза дугачким синонимима; употреба безличних и пасивних конструкција, номинализација и декомпонованог предиката (којим се постиже економичност исказа, али се често маскира вршилац радње и имплицира да радњу врши овлашћена институција). Такође, на синтаксичком нивоу приметна је употреба дугих сложених реченица, које се јављају у три различите ситуације:

а) када је потребно да се прикупе детаљне информације о неким питањима која су довела до спора између две парничне странке (тада (оп)тужени и тужиља дају дуже одговоре);

б) када суткиња даје савет или образлаже свој став у вези са неким наводима или поступцима парничних странака;

в) у параграфима, који представљају диктат у записник на основу којег настају писани облици правног дискурса (судска решења и пресуде).

Са друге стране, ДРС поседује и бројне карактеристике дискурса свакодневне комуникације. Ту, пре свега убрајам: доминацију кратких, често елиптичних и недовршених реченица у разменама, у којима су чести неповезани елементи, што је одраз дијалогске природе дискурса; брзо смењивање тема; кршење правила редоследа говорења, преклапање и прекидање саговорника; оклевања и паузе у говору и кориговање интонације; понављања речи и тражење праве речи; коришћење бројних пошталница и невербалних средстава комуникације (гестова, мимике и сл.); употребу колоквијалних израза, речи субјективне оцене и емоционално-експресивне лексике, као и бројност супстандардних и дијалекатских облика. Сви ови елементи представљају очигледну тежњу ка спонтаности у комуникацији.

Посматрано из угла демонстрације моћи, ДРС има карактеристике асиметричне комуникације у којој, у српском правосудном систему, доминира судија као најважнији говорник. Моћ судије је нарочито истакнута у интеракцији са (оп)туженим који представља комуникативно слабо лице.

Судија, као председник судског већа, сноси највећу одговорност за правилно вођење судског поступка. Има одговорност да одржи ред у судници и да обезбеди интегритет судског поступка. Током судског поступка води и административни део поступка, а мора да обезбеди и контролише примену принципа законитости. Коначна одговорност судије је да изрекне пресуду која може ићи на уштрб (оп)туженог и ту се највише огледа веза судије са институционалном моћи. Судија представља особу која има моћ одлучивања у судници, јер мора одлучити које ће се одлуке донети, односно које ће санкције суд донети против (оп)туженог.

Такође, судија употребљава језик тако да контролише спровођење права кроз судски процес. Употребљава стручан правни дискурс, што директно искључује из

комуникативног тока правне лаике, а судији даје конверзациону моћ. Гибонс сматра да је већ сама припадност судије правосудном систему и суду као моћној институцији, обележје моћи судије (Gibbons, 2003:75–94). Такође, судија има потпуну вербалну доминацију и контролу редоследа говорења током фазе саслушавања парничних странака, која је најважнија фаза у току судског поступка. Може да манипулише дискурсом у судници, да утиче на језичке интеракције и контролише их како би се обезбедиле одговарајуће информације.

Судија је особа одговорна за динамику комуникације током судског поступка (прекидање и настављање комуникације). Ова прекидања на површинском плану могу учинити да судски поступак делује испрекидан на много делова. Иако редослед излагања током судског поступка ни у једном законском акту није детаљно прописан, судија тај редослед успоставља, контролише га и обезбеђује фактичку непрекидност тока судског поступка.

Уз моћ да као представник закона контролише и усмерава разговор у судници, за судију не важе ограничења у комуникацији која постоје за друге учеснике. Судија може да се обрати свим учесницима на суђењу у било ком тренутку. Може да каже шта год жели или сматра неопходним да каже, онако како сматра да је примерено. Па ипак, и поред слободе у изражавању постоје установљени термини и правне фразе које судија користи и које се морају појављивати у појединим фазама судског поступка, а које не зависе од воље судије (*Суд доноси решење, Одређује се извођење доказа саслушањем парничних странака* и сл.).

У нашем судству, улога судије током већег дела суђења није пасивна. Судија води поступак, отвара теме и контролише редослед говорења у судници, а велики делови исказа судија су монолошки сегменти: када странкама објашњава законску процедуру или пак даје свој савет (правни или етички) и када диктира наводе у записник из тока суђења на основу којих ће донети пресуду (процесуални). Осим тога што формулише пресуду, судија такође износи и мишљење у вези са пресудом, која може бити и ослобађајућа за (оп)туженог.

Са друге стране, парничне странке, а посебно (оп)тужени имају ограничену дискурсну активност, приморани су да одговарају на питања судије, а ретко су у прилици да и сами поставе неко питање.

(Оп)тужени може имати мању или већу улогу у судском поступку, а то директно зависи од тога да ли се пред судом брани сам или има свог пуномоћника. Из тога произлази и интеракција између судије и (оп)туженог која се реализује на два начина:

а) *Директно*: у обраћању оптуженом када судија од (оп)туженог узима податке о имену и презимену, породичном и брачном статусу, годинама живота, запослењу, адреси становања и сл., затим у саслушавању о околностима због којих се (оп)туженом суди, као и у изрицању пресуде;

б) *Индијектно*: када се оптуженом обраћа преко његовог пуномоћника који тумачи поступке и брани интересе свог клијента. (Оп)туженог тада представља друго лице. Управо на овом плану огледа се подређеност (оп)туженог чије речи неминовно бивају у другом плану, а у његовом интересу проговара адвокат као особа која добро познаје судску процедуру, законе и могућности да свом клијенту обезбеди што повољнију ситуацију и, по могућности, да умањи његову кривицу или да га потпуно ослободи кривице.

Директна интеракција између судије и (оп)туженог постоји током читавог судског поступка у већој или мањој мери. Међутим, та интеракција се може одвијати у много варијетета. Нпр. судија не мора улазити у расправу са (оп)туженим и давати лично мишљење о неком поступку или наводу. То се ипак прилично често догађа и тада судија својевољно умањује или увећава своју моћ, у зависности да ли жели да предочи оптуженом какве последице може имати његово понашање или да би му се ограничила могућност говорења. Тада говор судије може имати строг императивни тон, али може укључити и елементе учтивости који изговореним речима дају призивок пријатељског охрабривања да би се (оп)тужени подстакло на позитивно деловање.

Дакле, судија може да покаже моћ над (оп)туженим тако да је ублажава или да је изрази јасно. Највећа моћ судије јесте у примени одређених разговорних стратегија, а посебно у стратегији одређивања када (оп)тужени има право да говори. Кад се то догоди, (оп)тужени, као немоћна страна у интеракцији, коначно добија прилику и легитимно право да искаже своје мишљење. Међутим, јављају се и ситуације када (оп)тужени самоиницијативно узима реч, не поштујући одређену процедуру, не би ли на такав начин себи обезбедио више могућности за изражавање става. Такво понашање судија може прећутно дозволити, уколико сматра да се на тај начин могу добити релевантне информације, или може реаговати и јасно изразити забрану таквог понашања.

Сваки судски поступак јесте комуникативна ситуација за себе. Међутим, анализа девет судских расправа у овом раду показује да ДРС има одређене заједничке карактеристике:

- 1) Формира се у судници која представља његово прагматично окружење и зато је институционални жанр који директно зависи од правне и језичке компетенције присутних говорника;
- 2) То је интерактивни разговорни жанр и остварује се у оквиру судске расправе која је јединствена целина, али је фрагментарна: а) јер се развија у дијалошкој форми са брзом сменом тема и б) често је дуготрајна и наставља се током више рочишта;
- 3) Настаје у процесу сукоба ставова парничних странака у којем судија има улогу арбитра и као носилац знања користи бројне разговорне стратегије моћи, укључујући и принцип учтивости, које су имплицитне, али имају јединствен циљ: да донесе праведну пресуду у име судског већа;

- 4) ДРС има одлике писаног правног дискурса, али и дискурса свакодневне комуникације из којег се као најизразитије особине издвајају кршење принципа редоследа говорења и прекидање и преклапање са саговорником;
- 5) Разговорна карактеристика ДРС-а је и често одступање од језичке норме. Већина одступања јавља се у дискурсу парничних странака⁷¹, а условљена је нивоом образовања и социјално-културним статусом. Одступања од језичке норме, њихов број и учесталост у дискурсу суткиње не осликава толико свесно или несвесно непоштовање језичких правила и конвенција, колико припадност одређеном дијалекту и недовољно познавање општих језичких норми и граматике стандардног језика. Овај други разлог је забрињавајућа чињеница, поготово ако се узме у обзир ниво образовања, друштвена позиција и утицај који судија има у ширем друштвеном контексту. Па ипак, ако посматрамо структуру дискурса наспрам садржаја, важније је како је расправа вођена од тога колико је садржај граматички правилно исказан.

Када се посматрају опште особености ДРС-а, постаје јасно да он није само усмена реализација језика закона, већ да превазилази њене границе. Једна запета на погрешном месту у писаном правном документу може произвести више различитих правних тумачења. Исто тако, једна реч или фраза, као и уздах, покрет или израз лица нејасно или неадекватно употребљени током расправе у суду могу изазвати неразумевање комуникативне ситуације, па самим тим довести парничну странку у неповољан положај. Зато је изузетно важно да се установи који се лингвистички и екстра-лингвистички елементи остварују у разговору у суду и са којом комуникативном намером.

Колико год ДРС био унапред циљно оријентисани, идеолошки заснован и структурисан правилима о вођењу судског поступка, њега истовремено одликује и неприпремљеност учесника у комуникацији (посебно парничних странака/ правних лаика) и висок ниво спонтаности у комуникацији, што је директна одлика неформалног свакодневног разговара. На основу употребе свих поменутих елемената, јасно је да се ДРС разликује од осталих домена употребе језика у разговорној форми и издваја се као засебан хибридни жанр.

На крају, ваља сагледати и у којој мери је ДРС сличан другим дискурсима моћи у институцијама у Србији.

Резултати анализе показују највећу сличност са резултатима *Олге Трифковић Туцаков* (2014), која је на материјалу из пројекта „Психолингвистичка истраживања” проф. др Свенке Савић радила анализу разговора лекар – пацијент у болници. У оба истраживања у питању је женско-мушки дијалог између суткиње/лекарке и оптужених/пацијената, који се реализује у оквиру важне друштвене институције (суд/

⁷¹ У судској расправи II, 1991. одступања од језичке норме јављају се делом и због недовољног владања стандардним обликом језика (тужили су матерњи језици српски и мађарски).

болница). Ови разговори представљају статусно неједнаку комуникацију. Суткиња и лекарка су особе од ауторитета. Оне на основу стручног знања и професионалног искуства доносе одлуке (у овом случају о висини издржавања/медицинском третману), док су (оп)тужени и пацијент особе чији статус зависи од одлука суткиње/лекарке, јер то знање не поседују.

До информација које су битне за доношење одлуке, суткиња и лекарка долазе кроз разговор са (оп)туженим/пацијентом. На основу информација које добију током испитивања и прибављених доказа, односно након обављеног клиничког прегледа, могу донети коначну одлуку (судско решење или пресуду / поставити дијагнозу). Притом, да би обезбедиле успешан разговор у ком ће доћи до што поузданијих података, битних за утврђивање чињеничног стања, суткиња и лекарка у интеракцији са (оп)туженим/пацијентом користе низ разговорних стратегија, међу којима је најчешћа стратегија постављања питања. Она се нужно комбинује са стратегијама усмеравања разговора, одређивања понашања и прекидања саговорника. „Уколико (оп)тужени, односно пацијент, искочи из уобичајене процедуре вођења разговора, моћ суткиње и лекарке јесте у томе да прекине (оп)туженог/пацијента и преусмери његову причу у жељеном току” (Тир Борља, Савић 2015:839). Иако (оп)тужени/пацијент користи неке заједничке стратегије са суткињом/лекарком, он то чини са јединственим циљем: да себи обезбеди што повољнију позицију.

Дакле, демонстрација моћи над (оп)туженим/пацијентом осликава се у потпуној контроли над разговором коју имају суткиња и лекарка. То је јасан показатељ да су ова два разговорна институционална дискурса веома слични дискурси моћи у којима су улоге задате.

6.0. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Као институционални дискурс, ДРС егзистира унутар суда, хијерархијски организоване институције, чији је задатак да у оквиру власти врши судску функцију (решава спорове у области грађанског, кривичног и међународног права). Улоге учесника у ДРС-у јасно су дефинисане и из њих се недвосмислено може оценити чија је улога доминантна. Главни експонент суда је особа која има институционално дату моћ и право да, на основу *Устава* и других закона, донесе одлуку којом се спорна ситуација решава, а то је судија. Са друге стране налазе се парничне странке које у судском поступку учествују са истоветном намером: да докажу исправност својих ставова и поступака, те да за себе прибаве позитивну одлуку суда.

Анализа судских раправа показује да је дискурс разговора у суду хибридни жанр, а његова хибридност се огледа у томе што је истовремено: доминантно разговорни дискурс са елементима писаног правног дискурса; синтаксички сложен у монолошким деловима, али поједностављен у разменама; безличан и личан; јасан и двосмислен; прецизан и неодређен; општи и посебан; технички (формалан) и сугестиван/емотиван (неформалан, може садржати и елементе духовитости).

Дискурс разговора у суду настаје у интеракцији између учесника у судском поступку. Са једне стране то је врло формалан технички језик, а са друге стране та формалност је увек у комбинацији са обичним свакодневним језиком, који у неким ситуацијама може бити и крајње поједностављен, чак толико да се поједина питања и одговори свде на једну реч. Иако је разговорни облик кључна карактеристика овог дискурса, у њему се сједињава писани језик закона и разговорни језик свакодневне комуникације. Учесници у комуникацији, пре свега судије, а затим и адвокати оптужбе и одбране, позивају се на одређене тачке закона, а у избору лексике користе правни вокабулар у оноликој мери колико сматрају да конкретан контекст захтева.

Међузависност изговорене и писане речи током судског поступка јавља се и приликом извођења доказа. Иако се докази најчешће изводе усменим путем у виду сведочења, као докази користе се и писани поднесци које пружају странке и/или њихови пуномоћници, које судија може тражити (и добити) на увид током самог судског поступка. Нпр. судија може тражити доказ о висини примања (оп)туженог или доказ о редовној уплати издржавања и сл. Такође, судија приликом доношења пресуде има обавезу да прочита писано мишљење, односно извештај Центра за социјални рад, који представља један од важнијих списа на основу кога ће се, између осталог, донети коначна одлука о поверавању деце на старање једном од родитеља, а самим тим и о износу издржавања за децу. Не треба заборавити да је крајњи продукт разговора у суду пресуда или решење у писаној форми. Они настају из диктата судије у записник, чувају се након завршеног поступка у предметима у судској архиви, а добијају их и странке и њихови пуномоћници.

Такође, у судском поступку се осим вербалног облика комуникације појављују и елементи невербалне комуникације. Она се појављује у више облика и представља део стратегија које суткиња и (оп)тужени, али и остали учесници током судског поступка често користе.

Може се рећи и да је ДРС правно-лаички дискурс (стварају га правни стручњаци и особе без правног образовања). У себи обједињује правничку терминологију са свакодневном разговорном лексиком. Претпоставка је да би ДРС морао бити такав да омогући свим учесницима у судском поступку, и експертима и лаицима, потпуно разумевање материје у конкретном случају. Међутим, није увек тако у пракси, а у екстремним ситуацијама може се догодити да правни лаици уопште не разумеју терминологију која се користи и материју о којој се расправља током судског поступка. Да би се олакшало разумевање, у неким ситуацијама јавља се директна интервенција судије, чија је моћ да дозволи (оп)туженом да постави питање, уколико му нешто није јасно, или чак да прибегне стратегији учења (оп)туженог о делу судске процедуре ако процени да неразумевање питања или неке одлуке може довести странку у недоумицу, а самим тим и у неповољан положај. С обзиром на социо-културну хетерогеност учесника у судском поступку, очигледно је да правни експерти (судије, пуномоћници) повремено морају прилагодити свој говор да би крајњи примаоци (парничне странке) могле схватити информације и учествовати у комуникацији.

За ДРС се може рећи и да је комбинација планираног и непланираног дискурса. Иако је институционални и стандардизовани облик разговорног дискурса, може се обликовати тако да приказује посебност и лични карактер. То се најбоље види у избору лексике и стратегија које користи суткиња приликом обраћања (оп)туженом (именом и презименом, улогом у судском поступку, личном заменицом Ви или чак заменицом Ти када жели да оствари мање формалну комуникацију са (оп)туженим).

Пошто се ДРС реализује у институцији суда, претпоставка је да ће правни језик доминирати у говору суткиње. Тај језик је рационалан, ослања се на законску регулативу, непристрасан је и требало би да буде лишен емоционалности. Требало би, међутим, ову претпоставку демантује судска пракса. Емоционални тон се непрестано преплиће са непристрасним рационалним језиком, а као део стратегије користе га и суткиња и (оп)тужени са различитим циљем. (Оп)тужени га користи, пре свега, да би себи олакшао позицију, оправдао поступке и утицао на судску одлуку да му се умањи или потпуно укине кривица. Постоје ситуације и када се (оп)тужени користи и хумором да би оправдао своју позицију и/или да би се подсмехнуо супротстављеној страни. Такве дигресије тренутно укидају формалност у комуникацији, а суткиња има моћ да на такве провокације реагује упозорењем или чак казном.

(Пример 125)

(1) С: Је л' имате живину или свиње?

(2) Т: Три кокошке и два кера. *(смех у судници)*

(3) С: **Кер овако за забаву, је л'?**

(4) Т: Не, не, не, питали сте шта има?

(5) С: Молим?

(6) Т: Питали сте шта има. Три кокошке и два мала кера имају. То је игра мала са њима.

(7) С: Па не ја питам, овај, живину и свиње ово од чега можете да да//

(8) Т: Па не знам можда су заклали .. кокошку неку. Ја нисам, не идем доле, али мислим да нису.

(9) С: Где не идете доле?

(10) Т: Тамо где стоје керови те .. кокошке.

(11) С: **А вама је ово што ја вас питам на неки начин смешно и мислите да је вредно да се о томе шалимо.** Мислим

=====

=====

(12) Т: Нее, ја//

Ја вам кажем шта је

=====

=====

(13) С: у ситуацији кад имате две хиљаде и нешто плату, је л' тако, онда је доста природна ствар, бар ја тако мислим, да се .. обезбеди нешто од хране ст// .. и другим

=====

(14) Т: Тачно. Али не//

=====

(15) С: путем. Је л' тако?

(16) Т: Тачно.

(17) С: Јефтинијим. То је разлог што ја питам и *то није баш тако јако смешно*.

(Судска расправа II, 1991)

Са друге стране, емоционалност у исказу суткиње често је у комбинацији са персуазивношћу и јавља се са потребом да (оп)туженом нагласи важност свог става који би требало да има едукативни карактер за (оп)туженог и његово будуће поступање.

Посматрано из угла КАД, најочљивија особина ДРС-а је демонстрација моћи суткиње која одређује да ли је могућа, када је могућа и на који начин је могућа интеракција међу појединим учесницима у судском поступку. Доминација и демонстрације моћи огледа се и у вербалној спретности говорника у судској расправи. Котерил сматра да огромно првенство усменог над написаним на суду значи да вербална спретност говорника постаје значајан фактор у представљању веродостојног сведочења (Cotterill, 2003:10).

Резултати анализе показују да је моћ суткиње у употреби различитих разговорних стратегија, пре свега: стратегије постављања питања, усмеравања разговора, одређивања понашања, започињања и завршавања разговора, употреби терминологије, ословљавању, извођењу закључка, причању приче, прекидању и преклапању.

Подређена улога (оп)туженог огледа се у: стратегији одговарања на питања, покушају усмеравања разговора, покушају постављања питања, принципу сарадње, ословљавању, понављању и самоповнављању, прекидању и преклапању, причању приче и оклевању (Тир Борља, Савић, 2015:839).

Из таквог 'распореда снага' неминовно на површину излази слика неједнакости. Доминација и друштвена моћ су у рукама суткиње, која репрезентује друштвену елиту, а дискурс којим се та елита користи лако постаје легитимно средство за очување односа неједнакости и функционише идеолошки (Fairclough, 2001:27).

Овај рад пружа само један угао гледања на ДРС као посебан разговорни институционални жанр. Да би се о њему створила целовита слика, било би потребно:

- 1) Испитивање спровести на већем узорку чији би се резултати могли упоредити са резултатима овог рада;
- 2) Испитати особине и осталих могућих интеракција у судском поступку, као што су: судија – адвокат⁷², судија – јавни тужилац, судија – сведок, адвокат – (оп)тужени, адвокат – тужилац, адвокат – сведок и др.;
- 3) Испитивања спровести у области парничних и кривичних поступака са што разноврснијим темама, пошто је испитивање у овом раду у највећој мери спроведено на емпиријском материјалу из области парничног поступка и то искључиво на предметима који се баве (не)давањем издржавања за дете или бившу супругу;
- 4) Испитивања спровести и на судским поступцима који се воде у судовима виших надлежности у различитим градовима Србије, пошто корпус истраживања у овом раду обухвата искључиво ДРС који се реализује пред Општинским/Основним судом у Новом Саду;
- 5) Формирати посебан корпус разговора у институцијама (суду, болници, администрацији, школама и др.) како би се анализирали постојећи модели разговора лицем у лице и предложили начини употребе разговорних стратегија које могу обезбедити демократичнији начин комуницирања у институцијама;
- 6) Испитати утицај нивоа образовања и социо-економског статуса говорника особа са мањом комуникационом моћи у интеракцији са моћним саговорницима да би се утврдило у којој мери ови параметри обликују дискурсе разговора у институцијама.

Препоруке за промену постојећег модела комуникације

Да би се језик у службеној употреби у институцији суда саобразио говору саговорника који нису део судске хијерархије и да би била што успешнија комуникација, потребно је: избегавати непознате речи и термине; користити кратке и јасне исказе, а избегавати двосмислене; избегавати облике номинализација, пасивне и безличне конструкције; прилагодити се говору саговорника; употребљавати учтиве фразе и родно осетљив језик; урадити детаљнију анализу облика невербалне комуникације у разговору у суду (Тир Борља, Савић, 2015:840).

Коме могу да буду од користи резултати овога рада?

Резултати овога рада у одређеној мери могу бити од користи правним стручњацима: судијама, адвокатима, јавним тужиоцима, омбудсменима и др. који у судском поступку имају институционално (хијерархијски) дату мању или већу моћ да примењују и тумаче законске одредбе. На основу приказаних позитивних и

⁷² Под овим термином подразумевам и пуномоћника (оп)туженог и пуномоћника тужиоца.

негативних страна ДРС-а, они у оквиру судске праксе могу кориговати своје устаљене обрасце комуникације да би их правни лаици боље разумели.

Корист могу имати студенти и истраживачи на пољу језика које интересују различити обрасци језичког деловања и који желе својим истраживањима да унапреде комуникативне процесе у институционалним разговорима.

Можда највећу добит могу имати лаици у области правосуђа који се, као једна од парничних странака, могу наћи у ситуацији да доказују и бране своје поступке или да потражују остварење својих законом загарантованих права. Пошто познавање судске процедуре, закона и могућих казних мера јесте моћ која припада правосудним чиновницима, правни лаици морају да имају изоштрену перцепцију да би разумели околности у којима се налазе током судског поступка, јер не поседују правно образовање. Познавање структуре ДРС-а умногоме може помоћи парничним странкама да схвате сопствени положај и у складу са њим употребе одговарајуће стратегије које им потенцијално могу обезбедити повољнији положај у судском поступку.

7.0. ЛИТЕРАТУРА

- Абадић 2013:** Зоран Абадић, *Упутство за дефинисање модела типског суда за Основни и Виши суд Републике Србије*. Високи савет судства (ВСС). Графолик: Београд, стр. 151.
- Антонић 1991:** Ivana Antić, *Dokumentacija o empirijskom materijalu (1981–1991)*, Projekat Psiholingvistička istraživanja, Institut za južnoslovenske jezike, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Антонић 1994:** Ивана Антонић, „Комуникација и убеђивање”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXVII, стр. 41–50.
- Ангермилер и др. 2014:** Angermuller Johannes, Dominique Maingueneau, Ruth Wodak ”The Discourse Studies Reader. An Introduction”. (ed. Johannes Angermuller et al.: *The Discourse Studies Reader. Main Currents in Theory and Analysis*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, pp. 1–14.
- Белић 2011:** Наташа Белић, (Ур.) *Стварање академске заједнице: библиографија радова Свенке Савић: 1963–2011*. Фугура публикације: Удружење грађана Женске студије и истраживања. Нови Сад.
- Берк Селигсон 2002:** Susan Berk Seligson, *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process, With a New Chapter*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Браун и Левинсон 1978:** Penelope Brown, Stephen Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Браун и Левинсон 1987:** Penelope Brown, Stephen Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ван Дајк 1990:** Teun A. van Dijk, *Discourse & Society: A new journal for a new research focus*. London: Sage.
- Ван Дајк 1993:** Teun A. van Dijk, „Principles of critical discourse analysis”. In: *Discourse and Society* 4(2), pp. 249–283.
- Ван Дајк 1996:** Teun A. van Dijk, „Discourse, power and access”. In: R. C. Caldas-Coulthard and M. Coulthard (eds), *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. London: Routledge and Kegan Paul, pp. 84–104.

- Ван Дајк 1997а:** Teun A. van Dijk, (Ed.) *Discourse Studies. A multidisciplinary introduction*. London: Sage. Volume 2: Discourse as Social Interaction.
- Ван Дајк 1997б:** Teun A. van Dijk, „Discourse as Structure and Process”. In: *Discourse Studies: a Multidisciplinary Introduction. I*. London: Sage.
- Ван Дајк 2001:** Teun A. van Dijk, „Critical Discourse Analysis”. In: *The Handbook of Discourse Analysis*. (Ed.) Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton. Malden, MA: Blackwell, pp. 352–371.
- Ван Дајк 2006:** Teun A. van Dijk, „Discourse, context and cognition”. In: *Discourse Studies* 8 (1), pp. 159–177.
- Ван Дајк 2008:** Teun A. van Dijk, *Discourse and Power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ван Дајк 2009:** Teun A. van Dijk, „Critical Discourse Studies: Socioiognitive approach”. In: Ruth Wodak & Michael Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage, pp. 62–85.
- Васић 2010:** Вера Васић (Ур.) *Дискурс и дискурси: зборник у част Свенки Савић*. Филозофски факултет, Нови Сад, (Будисава: Кримел).
- Веркхофер 2005:** Konrad T. Werkhofer, „Traditional and modern views: The social constitution and power of politeness”. In: *Politeness and Language: Second edition*. (R. Watts, S. Ide and K. Ehlich, eds.). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 155–199.
- Водак 1984:** Ruth Wodak, „Determination of guilt: discourses in the courtroom”. In: C. Kramarae, M. Schulz, and W. M. O’Barr (eds), *Language and Power* Beverly Hills, CA: Sage, pp. 89–100.
- Водак 1985:** Ruth Wodak, „The interaction between judge and defendant”. In: T. A. van Dijk (ed.), *Handbook of Discourse Analysis. Vol. 4. Discourse Analysis in Society*. London: Academic Press, pp. 181–91.
- Водак 1989:** Ruth Wodak, (Ed.). *Language, power, and ideology: Studies in political discourse*. Amsterdam Philadelphia: J. Benjamins Co.
- Водак 1996:** Ruth Wodak, *Disorders of Discourse*. London: Longman.
- Водак 1999:** Ruth Wodak, „Critical Discourse Analysis at the End of the 20th Century”. In: *Research on Language & Social Interaction*, Volume 32, Issue 1-2, pp. 185–193.
- Водак и Мајер 2001:** Ruth Wodak, Michael Meyer (Eds.) *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage.
- Водак и Мајер 2009:** Ruth Wodak, Michael Meyer (Eds.) *Methods of critical discourse analysis*. Second Edition. London: Sage.
- Вотс 2005:** Richard Watts, „Linguistic politeness and politic verbal behaviour: reconsidering claims for universality”. In: R. Watts, S. Ide & K. Ehlich (Eds.), *Politeness in Language: Studies in its history, theory and practice*. Berlin: Mouton de Gruyter, pp. 43–69. (Original work published 1992)
- Вујаклија 1996/1997:** Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
- Гибонс 1994:** John Gibbons, *Language and the Law*. Essex: Longman.
- Гибонс 1999:** John Gibbons, „Language and the law”. In: *Annual Review of Applied Linguistics* 19. USA: Cambridge University Press, pp. 156–173.
- Гибонс 2003:** John Gibbons, *Forensic Linguistics: An Introduction to Language in the Justice System*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Грајс 1975:** Paul Grice, „Logic and conversation”. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics, 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, pp. 41–58.
<http://www.ucl.ac.uk/ls/studypacks/Grice-Logic.pdf>
- Данет 1983:** Brenda Danet, „Language in Legal Process”. In: *Journal: Science*, vol. 220, no. 4599.
- Јакшић 2013:** Александар Јакшић, *Грађанско процесно право*. Шесто издање. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

- Јанићијевић 2011:** Марко Јанићијевић, „Критичка анализа дискурса: између научне ригорозности и еманципаторства”, *Прилози проучавању језика*, 42. Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 93–100.
- Јанићијевић 2015:** Марко Јанићијевић, *Дискурс законских аката на српском и енглеском језику: развојно-упоредни приступ*. Београд: Јасен.
- Јанковић 2002:** Катарина Јанковић, „Судски дискурс”, *Прилози проучавању језика*, 33. Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 154–181.
- Јул 1996:** George Yule, *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Кавгић 2014:** Aleksandar Kavgić, *Interaktivna nastava korpusne lingvistike na diplomskim akademskim studijama anglistike: teorijski, metodološki i praktični aspekti* (odbranjena doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za anglistiku.
- Катнић Бакаршић 1999:** Marina Katnić Bakaršić, *Lingvistička stilistika*. Electronic Publishing Program. Budapest: Open Society Institute.
<http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf>
- Кеча 2015:** Ранко Кеча, *Грађанско процесно право*. Приручник за полагање правосудног испита. Књига 7. Београд: Службени гласник, Правни факултет Универзитета у Београду.
- Клаић 2001:** Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Кликовац 2008а:** Душка Кликовац, *Језик и моћ: Огледи из социолингвистике и стилистике*. Београд: Библиотека XX век.
- Кликовац 2008б:** Душка Кликовац, „Функционални стил или/и дискурс моћи: дескриптивни и критички приступ административном језику”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 36/3, Београд, стр. 101–113.
- Кликовац 2009:** Душка Кликовац, „Прилог критичкој анализи конверзације: дискурс моћи у лекарској ординацији”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 38/3, стр. 33–80.
- Кристал 1994:** David Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 218.
- Кристал 1996:** Devid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Београд: Nolit.
- Котерил 2003:** Џенет Котерил, *Language and Power in Court: A Linguistic Analysis of the O. J. Simpson Trial*. Basingstoke: Palgrave.
- Кулгард и Џонсон 2010:** Malcolm Coulthard, Alison Johnson (Eds.), *A Handbook of Forensic Linguistics: Language in Evidence*, London, Routledge.
- Лабов 1972:** William Labov, *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania. pp. 209.
- Леви 1994:** Judith Levi, *Language and law: a bibliographic guide to social science research in the USA*. Chicago: University of Chicago Press and Washington, DC: American Bar Association, Teaching Resource Bulletin No. 4.
- Леви и Вокер 1990:** Judith Levi, Anne Walker (Eds.), *Language in the Judicial Process*. New York and London: Plenum Press.
- Лејкоф, Р. 1973:** Robin Lakoff, „The logic of politeness; or, minding your p’s and q’s”. In: *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, pp. 292–305.
- Лејкоф, Р. 1990:** Robin Lakoff, *Talking Power: The politics of language in our lives*. Glasgow: Harper Collins.
- Лејкоф, Џ. и Џонсон 1980:** George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors we live by*. London: The University of Chicago Press.
- Лич 1983:** Geoffrey Leech, *Principles of Pragmatics*. London: Longman.

- Лич 2005:** Geoffrey Leech, *Politeness: Is there an East-West Divide?*. In: *Journal of Foreign Languages*, 6, pp. 1–30.
- Макевић 2014:** Марина Макевић, *Лексичко-граматичка и дискурсна обележја пресуда* (необјављен одбрањен мастер рад). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Мејли 1994:** Yon Maley, "The language of the law". In: *Language and the Law*, (Ed.) J. Gibbons, 11. London and New York: Longman, pp. 11–50.
- О'Бар 1982:** William M. O'Barr, *Linguistic Evidence: Language, Power and Strategy in the Courtroom*. New York: Academic Press.
- Остин 1994:** Џон Л. Остин, *Како деловати речима*. Нови Сад: Матица српска.
- Панић Кавгић 2010:** Олга Панић Кавгић, „Mitigated Disagreement in Dialogues Selected from an American and a Serbian Film”. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* 35/2. Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 429–441.
- Панић Кавгић 2012:** Олга Панић Кавгић, „Веза између кооперативности и учтивости приликом неслагања са саговорником у америчким и српским филмским дијалозима”. У: С. Гудурић (ур.). *Језици и културе у времену и простору I*. Тематски зборник. Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 573–583.
- Панић Кавгић 2013:** Олга Панић Кавгић, „Неслагање са саговорником као вид позитивног вербалног понашања у америчким и српским филмским дијалозима”. У: Б. Мишић Илић и В. Лопичић (ур.). *Језик, књижевност, вредности – језичка истраживања*. Зборник радова. Ниш: Филозофски факултет, стр. 367–379.
- Петрушић и Константиновић Вилић 2012:** Невена Петрушић, Слободанка Константиновић Вилић, *Остваривање права на законско издржавање пред правосудним органима у Врању, Бујановцу и Босилеграду*. Врање: ЈУ Народни универзитет Врање, ОЦД Одбор за људска права.
- Петрушић и Константиновић Вилић 2014:** Невена Петрушић, Слободанка Константиновић Вилић, „Остваривање права на издржавање – (не)моћ државе”. *Зборник радова „Владавина права и правна држава у региону“*, Источно Сарајево. стр. 405–418.
- Придалова 1999:** Eva Příkladová, *The language of the law – Characteristics of the courtroom discourse*, Acta universitatis palackianae olomucensis, Facultas, 1.
- Прћић 2010:** Твртко Прћић, „Мали енглеско-српски речник прагматичких термина”. *Дискурс и дискурси: зборник у част Свенки Савић*. (Ур.) Вера Васић. Филозофски факултет, Нови Сад, (Будисава: Кримел), стр. 399–415.
- Радовановић 1977:** Милорад Радовановић, „Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика)”. *Јужнословенски филолог XXXIII*, Београд: САНУ, стр. 53–80.
- Радовановић 1986:** Милорад Радовановић, *Социolingвистика*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада / Дневник.
- Савић, М. 2012:** Milica Savić, *Politeness as an element of advanced serbian efl students' communicative competence*. Novi Sad: University of Novi Sad, Faculty of philosophy english department (doctoral dissertation).
- Савић 1985:** Svenka Savić, *Narativi kod dece*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike. (Novi Sad: Prosveta).
- Савић 1989:** Svenka Savić, "Psycholinguistics: Recent Studies". In: *Yugoslav General Linguistics*. (ed. M. Radovanović). Amsterdam: John Benjamins, pp. 321–344.
- Савић 1993:** Svenka Savić, *Diskurs analiza*. Filozofski fakultet, Novi Sad: Futura publikacije.
- Савић 1997:** Svenka Savić, „Diskursne osobine izjava saučešća”. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, sv. 2, Novi Sad, str. 259–266.

- Савић 1999:** Svenka Savić, „Osnovni principi deskripcije i selekcije razgovornog jezika: korpus lingvistika”. *Aktuelni problemi gramatike srpskog jezika*: [zbornik radova sa drugog skupa]. Beograd: Narodna biblioteka Srbije; Institut za srpski jezik SANU, Subotica: Gradska biblioteka Subotica, str. [85]–94.
- Савић 2001:** Svenka Savić, *Vojvođanke: 1917–1931: životne priče*; priredila Svenka Savić [saradnice] Melanija Damjan ... [et al.]. Novi Sad: Futura publikacije, str. 7–28.
- Савић 2009:** Svenka Savić, „Analiza diskursa posveta: prilog istraživanju formulaičkih tekstova”. *Riječ*, br. 2 (nova serija), Nikšić, str. 7–29.
- Савић 2010:** Svenka Savić, „Izgrađivanje akademske zajednice: 1960–2010.” *Diskurs i diskursi*: zbornik u čast Svenki Savić. (Ur.) Vera. Novi Sad: Filozofski fakultet, (Budisava: Krimel), str. 47–69.
- Савић 2011:** Svenka Savić, „Izgrađivanje akademske zajednice: 1960–2010.” *Stvaranje akademske zajednice: bibliografija radova Svenke Savić: 1963–2011*. (Ur.) Nataša Belić, Futura publikacije: Udruženje građana Ženske studije i istraživanja. Novi Sad, str. 5–23.
- Савић и Митро 1998а:** Svenka Savić, Veronika Mitro, *Diskurs telefonskih razgovora*. Novi Sad: Futura publikacije, (Serija Razgovorni srpski jezik; knj. 1).
- Савић и Митро 1998б:** Svenka Savić, Veronika Mitro, *Psovke!!!* Novi Sad: Futura publikacije, (Serija Razgovorni srpski jezik; knj. 3).
- Савић и Митро 1998в:** Svenka Savić, Veronika Mitro, *Diskurs viceva*. Novi Sad: Futura publikacije, (Serija Razgovorni srpski jezik; knj. 2).
- Савић и Половина 1989:** Svenka Savić, *Razgovorni srpskohrvatski jezik*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Савић и др. 2001:** Svenka Savić, Veronika Mitro, Dubravka Valić Nedeljković, *Psiholingvistički kolokvijumi: desetogodišnji jubilej (23. 2. 1991 – 23. 2. 2001)*, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Projekat: Psiholingvistička istraživanja.
- Савић и др. 2006:** Svenka Savić, Slobodanka Konstantinović Vilić, Nevena Petrušić, „Jezik zakona – karakteristike i rodna perspektiva”. *Pravo i jezik*: [zbornik referata sa Naučnog skupa održanog 4. maja 2006. godine, na Pravnom fakultetu u Kragujevcu u organizaciji Instituta za pravne i društvene nauke Pravnog fakulteta u Kragujevcu], str. 55–63.
- Савић и др. 2014:** Svenka Savić, Vesna Šijački, Katarina Krajnović (2014). *Deset godina Godišnjeg priznanja u oblasti ravnopravnosti polova (2003–2013): životne priče nagrađenih*. Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova: Udruženje građana „Ženske studije i istraživanja”, (Novi Sad: Magyar Szó).
- Серл 1991:** Džon. R. Serl, *Govorni Činovi – ogleđ iz filozofije jezika*. Beograd: Nolit.
- Симеуновић 2003:** Vladan Simeunović, *Rečnik pravnih termina za novinare*. Beograd: Mediija centar.
- Тир Борља и Савић 2015:** Marija Tir Borlja и Svenka Savić, „Osobine diskursa судија – (оп)тужени у институцији суда у Србији” = „The Characteristics of Discourse between a Judge and a Defendant in Institution of Serbian Court”/Marija Tir Borlja, Svenka Savić// *Communication, Culture, Creation: new scientific paradigms*/editors Virginia Popović [et al.]. Arad: „Vasile Goldis” University Press; Novi Sad: Fondacija Europa, str. 833–841.
- Томић 1996:** Жанко Томић, Дискурсне особине разговора редитељ–гумац. *Прилози проучавању језика*, 27, Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 203–227.
- Тошовић 1988:** Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Сарајево: Свјетлост.
- Тошовић 2002:** Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.
- Трифковић Туцаков 2014:** Olga Trifković Tucakov, *Diskurs analiza razgovora lekara sa pacijentima* (neobjavljen odbranjen magistarski rad). Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku.
- Ферклаф 1989:** Norman L. Fairclough, *Language and Power*, (1989, 2nd rev. edn. 2001). London: Longman.
- Ферклаф 1992:** Norman L. Fairclough, *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press.

Ферклаф 1995: Norman L. Fairclough, *Critical discourse analysis. The critical study of language*. London: Longman.

Ферклаф 2001: Norman L. Fairclough, *Language and Power* (second edition). Essex: Pearson Education Limited.

Ферклаф 2003: Norman L. Fairclough, *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. London and New York: Routledge.

Ферклаф и Водак 1997: Norman L. Fairclough, Ruth Wodak, „Critical discourse analysis”. In: T. A. van Dijk (ed.), *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*, Vol. 2. *Discourse as Social Interaction*. London: Sage, pp. 258–84.

ПЛ – *Правни лексикон*, Друго изменjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Savremena administracija, 1970. *Правни лексикон*.

РКТ – *Речник književnih termina*. Beograd: Nolit, 1992.

РМС – *Речник српскохрватског књижевног језика*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска (I–III), 1967–1969; Нови Сад: Матица српска (IV–VI), 1971–1976.

РПТ – *Речник правних термина: српскохрватско-француско-енглески, француско-српскохрватски, енглеско-српскохрватски*. Јовановић, Ј. и Тодоровић, С. Београд: Савремена администрација, 1990.

РСЈ – *Речник српског језика* (ред. и ур. Мирослав Николић). Нови Сад: Матица српска, 2011.

Атлас правосуђа Републике Србије, Министарство правде и државне управе, Република Србија: <http://arhiva.mpravde.gov.rs/lt/articles/pravosudje/atlas-pravosudja-republike-srbije/atlas-pravosudja-republike-srbije.html> (приступљено: 6. 10. 2015.)

Закон о облигационим односима, Сл. лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, Сл. лист СРЈ, бр. 31/93 и Сл. лист СЦГ, бр. 1/2003 – Уставна повеља)

Закон о парничном поступку, Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 – одлука УС и 55/2014

Закон о службеној употреби језика и писма, Сл. гласник РС, бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 и 30/2010

Закон о судијама, Сл. гласник РС, бр. 116/2008, 58/2009 – одлука УС, 104/2009, 101/2010, 8/2012 – одлука УС, 121/2012, 124/2012 – одлука УС, 101/2013, 111/2014 – одлука УС, 117/2014, 40/2015 и 63/2015 – одлука УС

Кривични законик, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014

Породични закон, Сл. гласник РС, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015

Правилник о сталним судским тумачима, Службени гласник РС, бр. 35/2010 од 26.5.2010.

Судски пословник, Сл. гласник РС, бр. 110/2009, 70/2011 и 19/2012

8.0. ПРИЛОЗИ

8.1. Прилог 1: Записник са судске расправе

Број снимка: _____ (бр./година)

Емпиријски материјал: Расправа у суду.

Тип дискурса: Судска расправа (ДРС – дискурс разговора у суду)

Ситуација: У _____ у _____
(назив суда) (место)

води се парнични поступак против оптуженог/оптужене
_____, оца/мајке _____
(име и презиме) (број деце)
малодобне деце, за одређивање/измену/укидање одлуке о висини
издржавања за _____.
(иницијали детета/деце, пол, узраст)

Ово је _____ расправа по реду у спору.
(ред. бр. расправе)

Сви присутни знају да се расправа снима.

Говорници: суткиња/судија: _____,
(име и презиме, године старости)

Парничне странке:

тужиља/тужилац (ћерка, син, бивша супруга, бивши супруг, родитељ)
_____; _____;
(иницијали) (године старости)

законски заступник/законска заступница _____,
(иницијали)
_____, _____,
(сродство) (занимање, сручна спрема)
_____.
(године старости)

тужени/тужена (бивши муж, бивша супруга, _____);
(иницијали)
_____, _____,
(занимање, сручна спрема) (године старости)

Брани се сам/-а / има пуномоћника (адвоката). (подвући)
адвокат (пуномоћник тужиље/тужиоца) _____,
(године старости) (пол)
адвокат (пуномоћник туженог/тужене) _____,
(године старости) (пол)

сведоци _____, _____,
(пол) (занимање, стручна спрема)

(године старости)

_____, _____,
(пол) (занимање, стручна спрема)

(године старости)

поротници _____, _____,
(пол) (занимање, стручна спрема)

(године старости)

_____, _____,
(пол) (занимање, стручна спрема)

(године старости)

остали присутни: _____

Језик/варијанта/дијалекат: _____

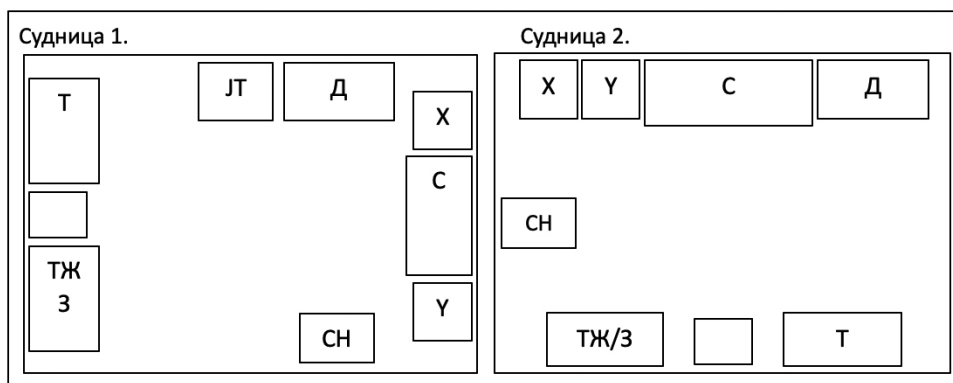
Место и време снимања: _____

Трајање снимка: _____ мин.

Сниматељ/сниматељка: _____ (име и презиме)

Елементи невербалне комуникације: _____

Изглед суднице – скица:

Додатне информације/напомене: _____

8.2. Прилог 2: Знаци за транскрипцију

С	судија
Т	тужени/тужена
Тж	тужиља/тужилац
З	законска заступница
Атж	адвокат – пуномоћник тужиље
Ат	адвокат – пуномоћник туженог
Аз	адвокат – пуномоћник законске заступнице
Св	сведок
Јт	јавни тужилац
Д	дактилографкиња (записничарка)
Х	први члан судског већа (поротник)
У	други члан судског већа (поротник)
Ж	службеница која доноси обавештење
Сн	сниматељка
, . ? ! : „”	уобичајени правописни знаци
..	кратка пауза
...	дужа пауза
.н	врло дуга пауза
* текст између ова два знака *	посебно наглашено
– текст између ова два знака –	гласно изговорено
= текст између ова два знака =	тихо изговорено
< текст између ова два знака >	брзо изговорено
> текст између ова два знака <	споро изговорено
***	не чује се или се не разуме део исказа
=====	преклапање
ê	неартикулисани глас
У	уздах
аа	продужавање крајњег вокала
нај–јаче	наглашавање слогова
//	незавршен исказ; аутокорекција
(текст у загради)	информација која се тиче ширег контекста

8.3. Прилог 3: Транскрипти судских расправа

За потребе истраживања, у овом раду сам користила емпиријски материјал који чини 9 транскрипата судских расправа снимљених у Општинском/Основном суду у Новом Саду 1991. и 2015. године.

Због обимности емпиријског материјала, транскрипти су издвојени у посебну свеску прилога (**ПРИЛОЗИ II**), која чини саставни део ове докторске дисертације у штампаној и електронској форми у изворном облику.

8.4. Прилог 4: Листа табела

број	ТАБЕЛЕ	страна
1.	Врсте правног дискурса (Maley, 1994:16)	23.
2.	Укупни подаци за 9 судских расправа (1991. и 2015. године)	35.
3.	Дискурсни учинак суткиње и (оп)туженог (1991)	74.
4.	Дискурсни учинак суткиње и (оп)туженог (2015)	74.
5.	Дистрибуција речи суткиње и (оп)туженог током главне расправе (1991)	76.
6.	Дистрибуција речи суткиње и (оп)туженог током главне расправе (2015)	77.
7.	Употреба лексичких средстава неодређености (1991)	81.
8.	Употреба лексичких средстава неодређености (2015)	81.
9.	Број употребљених девербативних именица (1991)	83.
10.	Број употребљених девербативних именица (2015)	83.
11.	Дистрибуција глаголских облика	90.
12.	Разговорне стратегије суткиње док утврђује чињенично стање	131.
13.	Укупан број постављених питања у судским расправама	135.
14.	Употреба лексеме <i>значи</i>	154.
15.	Употреба стратегије самоисправљања	160.
16.	Употреба маркера оклевања	163.

8.5. Прилог 5: Листе слика, схема и графикана

број	СЛИКЕ	страна
1.	Приказ редуције шумава аудио-записа А03 (Судска расправа VI, 2015. II)	36.
2.	Фреквенција заменице Ви у иницијалном делу корпуса (1991)	37.
3.	Фреквенција лексеме <i>добро</i> (1991)	104.
4.	Фреквенција лексеме <i>добро</i> (2015)	104.
5.	Преглед исечка текста (Судска расправа I, 1991)	105.

број	СХЕМЕ	страна
1.	Схема потенцијалних разговора (Савћ, 1993:49)	10.
2.	Циљ парничног поступка	42.
3.	Парница као судски метод решавања спора	43.
4.	Фазе парничног поступка	43.
5.	Ток главне расправе	45.
6.	Судница трочланог већа	48.
7.	Стратегије извођења чинова угрожавања лица	165.

број	ГРАФИКОНИ	страна
1.	Дискурсни учинак суткиње и (оп)туженог (1991)	75.
2.	Дискурсни учинак суткиње и (оп)туженог (2015)	75.
3.	Дистрибуција речи суткиње и (оп)туженог током главне расправе (1991)	76.
4.	Дистрибуција речи суткиње и (оп)туженог током главне расправе (2015)	78.
5.	Укупан број постављених питања у судским расправама	135.

8.6. Прилог 6: Листа транскрибованих имена аутора

Angermuller, Johannes [Ангермилер, Јоханес]

Austin, John L. [Остин, Џон Л.]

Berk Seligson, Susan [Берк Селигсон, Сузан]

Brown, Penelope [Браун, Пенелопи]

Cotterill, Janet [Котерил, Џенет]

Coulthard, Malcolm [Култард, Малком]

Danet, Brenda [Данет, Бренда]

Fairclough, Norman [Ферклаф, Норман]

Gibbons, John [Гибонс, Џон]

Grice, Paul [Грајс, Пол]

Johnson, Alison [Џонсон, Алисон]

Johnson, Mark [Џонсон, Марк]

Labov, William [Лабов, Вилијам]

Lakoff, George [Лејкоф, Џорџ]

Lakoff, Robin [Лејкоф, Робин]

Leech, Geoffrey [Лич, Џефри]

Levi, Judith [Леви, Џудит]

Levinson, Stephen [Левинсон, Стивен]

Mainqueneau, Dominique [Менгено, Доминик]

Maley, Yon [Мејли, Јон]

Meyer, Michael [Мајер, Мајкл]

O'Barr, William M. [О'Бар, Вилијам М.]

Přidalová, Eva [Придалова, Ева]

Searle, John R. [Серл, Џон Р.]

Van Dijk, Teun A. [Ван Дајк, Тојн А.]

Walker, Anne [Вокер, Ен]

Watts, Richard [Вотс, Ричард]

Werkhofer, Konrad [Веркхофер, Конрад]

Wodak, Ruth [Водак, Рут]

Yule, George [Јул, Џорџ]

БИОГРАФИЈА АУТОРКЕ

Марија Тир Борља је рођена 13. септембра 1971. године у Новом Саду. По образовању је професорка српског језика и књижевности.

Основну и средњу школу завршила је у родном граду. Матурирала је у Средњој педагошкој школи „Светозар Марковић” и стекла звање сараднице у настави. Дипломирала је 1995. године на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду одбраном дипломског рада под називом *Парцелација реченице у приповеткама Лазе К. Лазаревића* и стекла звање професорке српског језика и књижевности. На магистарским студијама Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду одбранила је 2010. године магистарски рад под називом *Синтагма у настави српског језика у основној школи* и стекла звање магистарке лингвистичких наука.

Ради у Основној школи „Прва војвођанска бригада” у Новом Саду од школске 1996/1997. године као наставница српског језика и књижевности и са ученицима постиже изванредне резултате на такмичењима из српског језика, језичке културе и књижевности. Друштво за српски језик и књижевност доделило јој је 2019. године *Признање за велико залагање у раду са ученицима и натпросечне резултате на Републичком такмичењу из књижевности (Књижевна олимпијада)*. Осим рада у школи бави се научним радом у области српског језика и лингвистике и писањем књижевности за децу и одрасле. Као ауторка драмских текстова за извођење луткарских представа у оквиру међународне манифестације ФЛУОШ учествовала је 2012, 2013. и 2014. године и представе су освојиле прво место.

Докторску дисертацију под називом *Анализа дискурса разговора у суду: судија – (оп)тужени* одбранила је 3. 6. 2019. године на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду и стекла звање докторке лингвистичких наука.

Објавила је више књига и радова из области српског језика и лингвистике, као и приручнике и уџбенике за непосредни рад у основној школи који су добили лиценцу од ЗУОВ-а и Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Објављене књиге и радови: *Парцелација реченице у приповеткама Лазе К. Лазаревића*, Нови Сад 1996; *Лексика традиционалне културе у фразеологизмима*, Нови Сад 2008; *Један приступ обради синтагме у основној школи*, Нови Сад 2012; *О јавном дискурсу Србије*, Нови Сад 2014; *Збирке задатака: Српски језик и књижевност за 5, 6, 7. и 8. разред основне школе* (са Марином Токин), Нови Сад 2014. и 2015; *Особине дискурса судија – (оп)тужени у институцији суда у Србији* (са Свенком Савић), Нови Сад 2015; *Књижевни путокази: интерпретације књижевних текстова за 5, 6, 7. и 8. разред основне школе* (са Марином Токин), Нови Сад 2016, 2017. и 2018; *Моје збирке задатака: Српски језик и књижевност за 5, 6. и 7. разред основне школе* (са Марином Токин) Нови Сад 2019. и 2020. године. У припреми за штампу је и *Моја збирка задатака: Српски језик и књижевност за 8. разред основне школе*.

О ЗАВОДУ ЗА РАВНОПРАВНОСТ ПОЛОВА

Завод за равноправност полова је покрајинска установа основана 2004. године Одлуком Скупштине АП Војводине. Оснивањем Завода и доношењем Декларације и Одлуке о равноправности полова заокружен је систем институционалних механизма на покрајинском нивоу и утемељен је правни оквир за остваривање родне равноправности на територији Војводине у областима које су у надлежности Покрајине.

Завод је основан као стручно тело у циљу промовисања концепта родне равноправности и израде препорука за интеграцију родне перспективе у све политике, мере, акције и програме које покрајинска влада доноси и спроводи.

Делокруг рада Завода обухвата истраживачке програме и пројекте у циљу стварања база прецизних и актуелних података о положају жена као основа за израду препорука за побољшање положаја жена; едукативне програме у циљу повећања нивоа знања о значају родне равноправности и потреби уграђивања родне перспективе у све друштвене сфере живота, као и промоцију концепта родне равноправности на територији АП Војводине и пружање подршке локалним самоуправама у спровођењу политике једнаких могућности.

Посебан квалитет у раду Завода представља чињеница да истраживачке и едукативне програме прати богата издавачка делатност високих стандарда. Од 2006. године, када је делатност установљена, до данас, Завод за равноправност полова је самостално или у суиздаваштву објавио 38 публикација сврстаних у пет едиција.

Издавачка делатност Завода осмишљена је са циљем да обезбеди трајно сведочанство о историји и искуствима женског активизма и њиховим резултатима, као и да афирмише значајна достигнућа и допринос жена у најразличитијим областима живота. Она промовише стручну литературу и стручњаке и стручњакиње у области родне равноправности и обезбеђује драгоцен фонд литературе неопходне за образовање жена.

Едиција „Роза Луксембург“, у оквиру које је објављен рад Марије Тир Борља „Разговор у суду: судија – (оп)тужени“, посвећен је докторским и мастер радовима на тему родне равноправности са циљем да представи и афирмише стручњаке и стручњакиње који се баве родним политикама. До сада су у оквиру ове едиције објављени следећи радови:

- Глобализација и развој заснован на људским правима из родне перспективе, Мирјана Докмановић, 2012.
- Родна перспектива у новинама антифашистичког фронта жена 1945-1953, Гордана Стојаковић, 2012.
- Вантелесна оплодња: родне и друштвене контроверзе“, Ксенија Кричковић Пеле, 2014.
- Терминологија родне равноправности у енглеском, српском и мађарском језику – упоредна критичка анализа, Марина Илеш, 2014.
- Политика једнаких могућности у Европској унији и Аутономној Покрајини Војводини – родна равноправност и дискриминација у домену запослења, Ања Хемон Ђерић, 2014.
- Родни идентитети и интеркултуралност: критичка анализа афирмативних мера на високошколским институцијама у Србији 2000-2013. године, Славица Денић, 2015.
- Животна прича као метод бележења родних аспеката историје жена: Мађарица са Телепе, Анкица Драгин, 2015.
- Новинарке у Војводини: образовање, професионални статус и родни идентитети, Смиљана Милинков, 2016.
- Свилена кожа и пилеће срце: родни стереотипи у романима из лектире за основну школу, Јелена Стефановић, 2017.
- Значај родне опредељености програма буџета у Србији, Милица Тодоровић, Завод за равноправност полова, 2018.
- Развој људских ресурса са аспекта родне равноправности у Србији, Милена Дујовић, Завод за равноправност полова, 2018.
- Жене у српским ослободилачким ратовима (1912-1918), др Милене Жижић. 2019.

ABSTRACT

Marija Tir Borlja, PhD

Conversation in court / courtroom discourse: judge – defendant

Discourse analysis is an interdisciplinary research area which observes language as an activity. It deals with issues of conversation and text focusing its attention evenly on interlocutors, context and verbal message.

It was introduced to our academic community by Svenka Savić, firstly as teaching within undergraduate studies at Department of Serbian language and linguistics, at the Faculty of Philosophy in Novi Sad. She published a course book *Discourse Analysis* (1993) for this subject at the University of Novi Sad and established, with numerous associates, a project „The Corpus of Novi Sad conversational Serbian language”. Today, apart from Department of Serbian language and linguistics, discourse analysis as a subject is taught at Department of journalism and partly at Department of English language and literature.

At the end of the XX and the beginning of the XXI century, a new approach of analysing spoken and written forms of discourse appeared, under the name critical discourse analysis (CDA). Within CDA, the researchers mainly deal with the representation of demonstration of power, control and social inequalities in various institutions, one of which is the court.

Its application in the study of discourse aspects in courtroom, CDA has particularly found in the works from Anglosphere, while other language spheres have not been researched enough. The subject matter of these works are different grammatical and discourse features of talk in the courtroom such as the use of nominalization, passive construction and technical terms during judicial proceedings (Gibbons, 1999), dominant position of a judge/jury in the courtroom as well as demonstration of power by priority turn-taking during judicial proceedings (Přidalová, 1999), analysis of types of questions during judicial proceedings and their role in guiding the participants' statements (Cotterill, 2003).

In the literature in Serbian language, the works dealing with legal and judicial matters mainly focus on the text- written form of courtroom discourse, which manifests itself through laws and their various regulations (Janičijević, 2010) or deal with the aspects of the genre of the verdict text (Makević, 2014), and very few works deal with the aspects of talk in the courtroom during judicial proceedings (Janković, 2002).

The features of courtroom discourse (CD) are the subject of this work. The term courtroom discourse means the type of talk where one spoken event is realized in spatially public sphere (in a courtroom), where several persons with different social and discourse roles participate. Discourse strategies during interaction of a judge with other participants in judicial proceeding during hearing are in the spotlight, with particular reference to the interaction between the judge and the defendant/accused.

The aim of this research is to analyse, describe and explain the discourse of case-law in the institution of court in Serbia and to show relations of social power of participants involved in judicial proceedings.

It is supposed that the analysis of conversation between the judge and the defendant/accused will be an excellent indicator of the manner in which the court implements legislative provisions (on discrimination, equality and etc.) and how social power is defined.

The theoretical and methodological framework in this study is in compliance with analysis of use of language, with linguistic activity, above all with the approach of Dutch linguist Teun van Dijk (2009) on power, and in accordance with the Politeness theory by Penelope Brown and Stephen Levinson (1987). Both theories are accompanied by descriptive review of selected examples of empirical material.

I have used the method of collecting and analysing material rooted in analysis of discourse (Savić, 1993). The empirical material represents nine courtroom hearings from two periods of time: 4 in 1991 and 5 courtroom hearings recorded 24 years later (2015). There are 180.13 minutes of recorded conversation, that is 140 pages of text transcribed into written form prepared for analysis. The units of analysis are words, exchanges and paragraphs (Savić, 1993: 57–61).

The results of the research show that in a courtroom discourse the role of the judge is undoubtedly dominant, having the institutionally given power to lead the hearing and reaches decisions and verdicts. Her communicative as well as social power arises from the domination which she realizes this applying various conversation strategies such as: strategy of posing questions, directing the talk, adjusting behaviour of other interlocutors, starting and ending the talk, use of professional terminology, addressing strategy, drawing the conclusions, storytelling, interrupting and overlapping the interlocutors.

Unlike the judge, the defendant/accused is a law layman with small discursive contribution. Their subordinated role is reflected in the following strategies: question answering, attempting to direct the talk, attempting to pose a question, principle of cooperation, addressing, repeating and self-repeating, interrupting and overlapping, storytelling and hesitating.

Based on the results of the analysis of the courtroom hearings, we can draw the conclusion that the courtroom discourse is rather hybrid in its genre. It represents, on grammatic, lexic, semantic and pragmatic level, merging of formal written legal discourse and informal spoken language of everyday conversation.

Suggestion for direct practice. It is essential to establish more successful model of communication in a courtroom during the interaction among law experts (judges, prosecutors, lawyers) and law laymen: avoiding unfamiliar terms, using simple sentences (avoiding passive and impersonal constructions and nominalizations), using polite and gender-sensitive language, so as to assimilate the use of official institutional language with the speech of interlocutors who are not part of the court hierarchy.

Key words: discourse analysis, discourse strategies, genre, critical discourse analysis, politeness, courtroom discourse, legal hearing, judge – defendant discourse, gender-sensitive language

„Др Марија Тир Борља у предложеној књизи под називом Разговор у суду: судија – (оп)тужени анализира пре свега употребу говора судије (суткиње, судијнице) што је важно ако се зна да је данас у већини судова у Србији (далеко) већи број жена на тој позицији. Ауторка повезује моћ друштвене позиције у институцији са родним обележјима.“

Из рецензије проф. др Свенке Савић

„Посматрано из угла демонстрације моћи, основни резултати показују да дискурс разговора у суду има карактеристике асиметричне комуникације у којој, у српском правосудном систему, доминира судија као најважнији говорник. Моћ судије је нарочито истакнута у интеракцији са (оп)туженим који представља комуникативно слабо лице. Судија, као председник судског већа, сноси највећу одговорност за правилно вођење судског поступка; употребљава језик тако да контролише спровођење права кроз судски процес; употребљава стручан правни дискурс, што директно искључује из комуникативног тока правне лаике, а судији даје конверзациону моћ; има потпуну вербалну доминацију и контролу редоследа говорења током саслушавања парничних странака; може да манипулише дискурсом у судници, да утиче на језичке интеракције и контролише их како би се обезбедиле одговарајуће информације.“

Из рецензије проф. др Вере Васић

„Резултати истраживања осветљавају с једне стране судску праксу код нас, а са друге стране обезбеђују проверу на још једном емпиријском материјалу, кроз приступ критичке анализе дискурса у родним студијама и србистици.

Дескриптивни и критички приступ анализи дискурса разговора у суду и својим предметом, методама и добијеним резултатима допринос су феминистичкој лингвистици. Тема до данас није проучавана код нас, па будући резултати могу послужити за компаративна истраживања у другим језицима у којима подаци већ постоје и са другим облицима институционалне употребе језика (нпр. разговор у разреду).“

Из рецензије др Маргарете Башарагин